

**T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ AÇISINDAN ARAP
BAHARİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE'DE
OKUYAN ARAP UYRUKLU ÖĞRENCİLER ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Cebrail ÇETİN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Rahmat ULLAH

İstanbul – 2022

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı : Cebrail ÇETİN

Tezin Dili : Türkçe

Tezin Adı : Üniversite Öğrencileri Açısından Arap Baharı'nın Değerlendirilmesi: Türkiye'de Okuyan Arap Uyruklu Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma

Enstitü : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Tezin Tarihi : 24.01.2022

Sayfa Sayısı : 129

Tez Danışmanları : Dr. Öğr. Üyesi Rahmat ULLAH

Dizin Terimleri : Uluslararası ilişkiler, Ortadoğu, Arap Baharı, Halk Ayaklanması

Türkçe Özet : Bu çalışma Türkiye'de okuyan Arap uyruklu üniversite öğrencileri açısından Arap Baharı sürecini anlamaya çalışarak, bu sürecin onlara ne ifade ettiğini ve Arap Baharının Arap öğrencilerin gözünden nasıl algılandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nicel analiz yöntemlerinin kullanıldığı araştırmanın modeli ise tarama modelidir. Araştırmanın verileri anket yöntemi ile elde edilmiştir

Dağıtım Listesi : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası
Cebrail Çetin

**T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ AÇISINDAN ARAP
BAHARİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE'DE
OKUYAN ARAP UYRUKLU ÖĞRENCİLER ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Cebrail ÇETİN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Rahmat ULLAH

İstanbul – 2022

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

CebraİL ÇETİN

.../.../2022

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Cebrail Çetin'in Üniversite Öğrencileri Açısından Arap Baharı'nın Değerlendirilmesi: Türkiye'de Okuyan Arap Uyruklu Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler anabilim dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Rahmat ULLAH

Üye

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN

Üye

İmza

Dr. Öğr. Üyesi İlknur KARANFİL

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

... / ... / 20..

İmzası

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu çalışma Türkiye’de okuyan Arap uyruklu üniversite öğrencileri açısından Arap Baharı sürecini anlamaya çalışarak, bu sürecin onlara ne ifade ettiğini ve Arap Baharının Arap öğrencilerin gözünden nasıl algılandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nicel analiz yöntemlerinin kullanıldığı araştırmanın modeli ise tarama modelidir. Araştırmanın verileri anket yöntemi ile elde edilmiştir. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik bilgilerinin yer aldığı sorular bulunurken, ikinci bölümde ise Arap uyruklu üniversite öğrencilerinin Arap Baharını nasıl değerlendirdiklerini tespit etmeye dönük sorular bulunmaktadır. Araştırmanın evreni 2020 yılında Türkiye’de Gelişim ve İbn-i Haldun Üniversitelerinde eğitim alan yükseköğretim öğrencileridir. Araştırmanın örnekleme yöntemi kolay örnekleme yöntemi ile belirlenen 200 kişiden oluşmaktadır. Örneklem grubundan elde edilen veriler SPSS istatistik programı ile çözümlenmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların Arap Baharına katılma durumu ve eğitimlerine ilişkin frekans ve yüzdeler tablolar ve şekillerle sunulmuştur.

Araştırmanın sonunda Arap Baharı’nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin vatandaşları tarafından 2010 yılından günümüze kadar süren ayrıca bu ülkelerde rejim, yönetim, yönetici değişimlerine neden olan isyanın başlangıcı olduğu, bu hareketliliğin batının etkisi ile varolan sisteme karşı ayaklanan halkın bilinçli ve planlı çabalarıyla oluşturulmuş bir eylem olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcıların arap baharını etkileyen faktörleri siyasi, ekonomik, eğitim ve sosyo-kültürel nedenler olarak sıraladıkları Mısır, Tunus, Suriye ve Libya’ya uğrayan bu isyanın tam olarak halkın beklediği ya da istediği gibi şekillenmediği, vatandaşların talep ettiği ekonomi, eğitim, demokrasi, sosyal ve siyasi rahatlığı istedikleri gibi bulamadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Halk Ayaklanması

SUMMARY

This study aims to understand the Arab Spring according to Arabian origin students who study in Turkish Universities and to clear what Arab spring means to them and how the Arab Spring is perceived from the eyes of Arabian students. The model of the research, in which quantitative analysis methods are used, is the scanning model. The data of the research were obtained by the survey method. The questionnaire form consists of two parts. In the first part, there are questions about the demographic information of the participants, while in the second part, there are questions to determine how Arab university students evaluate the Arab Spring. The universe of the research is higher education students studying at Gelişim and İbn-i Haldun Universities in Turkey in 2020. The sample of the research consists of 200 people determined by convenience sampling method. The data obtained from the sample group were analyzed with the SPSS statistical program. In this direction, the frequency and percentages of the participants' participation in the Arab Spring and their education are presented in tables and figures.

At the end of the research, the Arab Spring is an action created by the conscious and planned efforts of the people who rebelled against the existing system with the influence of the West, as the beginning of the rebellion by the citizens of the Middle East and North African countries from 2010 to the present, as well as causing changes in the regime, administration and administrators in these countries. concluded that. The participants listed the factors affecting the Arab Spring as political, economic, educational and socio-cultural reasons. It was concluded that they could not find political comfort as they wanted.

Keywords: Arab Spring, Middle East, North Africa, Popular Uprising

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
TABLolar LİSTESİ	vi
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: SOSYAL İNŞA KURAMI

1.1. Sosyal İnşacı Yaklaşım: Temel Varsayımlar	5
1.1.1. Kimlik ve Çıkar	9
1.1.2. Yapı ve Aktörlerin Karşılıklı İnşası	10
1.1.3. Öznelerarası Sosyal İnşacılık	12
1.1.4. Söylem'in İnşa Gücü	12
1.1.5. Uluslararası Normlar	13
1.2. İnşacı Yaklaşımında Analiz Düzeyleri	15
1.3. Sosyal İnşacılık Teorisine Gelen Temel Eleştiriler	17
1.4. Sosyal İnşacılık Perspektifinden Arap Baharı	18

İKİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU VE ARAP BAHARI KAVRAMLARI

2.1. Ortadoğu'nun Tanımı ve Tarihi	22
2.2. Ortadoğu'nun Bölgesel Önemi	26
2.3. Ortadoğu Tarihinde Arap Baharını Hazırlayan Süreçler	28
2.4. Arap Baharının Nedenleri	32
2.4.1. İç Nedenler	34
2.4.2. Dış Nedenler	38
2.5. Bazı ODKA Ülkeleri Açısından Arap Baharı Süreci	50
2.5.1. Tunus	50
2.5.2. Mısır	52
2.5.3. Yemen	57
2.5.4. Libya	59
2.5.5. Suriye	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE OKUYAN ARAP UYRUKLU ÖĞRENCİLERE
GÖRE ARAP BAHARI

3.1. Bulgular ve Yorum	68
3.3.1. Demografik Bulgular	68
3.3.2. Araştırma Sorularına İlişkin Bulgular	71
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	95
EKLER	111

KISALTMALAR

ODKA	:	Ortadoğu ve Kuzey Afrika
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
FKÖ	:	Filistin Kurtuluş Örgütü
UGK	:	Ulusal Geçiş Konseyi
BM	:	Birleşmiş Milletler
ÖSO	:	Özgür Suriye Ordusu
SUK	:	Suriye Ulusal Konseyi

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Anket Sorularına Yanıt Verenlerin Yaş Dağılımı	69
Tablo 2: Cinsiyet Dağılımı	69
Tablo 3: Ankete Katılanların Uyrak Durumu	69
Tablo 4: Arap Baharından Önce Hane Gelir Durumu	70
Tablo 5: Arap Baharı Sonrası Hane Geliri	70
Tablo 6: Ankete Katılanların Öğrenim Gördükleri Üniversiteler	70
Tablo 7: Öğrencilerin Eğitim Programları	70
Tablo 8: Türkiye’de Yaşadıkları Süre	71
Tablo 9: Türkiye’ye Gelme Nedenleri	71
Tablo 10: Arap Baharının yoksulluğa neden oldu.	71
Tablo 11: Ortadoğu ülkelerindeki yolsuzluklar Arap Baharına neden oldu	72
Tablo 12: Ortadoğu ülkelerindeki işsizlik Arap Baharına neden oldu	72
Tablo 13: Ortadoğu ülkelerindeki yönetim eksikliği Arap Baharına neden oldu	73
Tablo 14: Ortadoğu ülkelerindeki demokrasi ve özgürlük eksikliği Arap Baharına neden oldu	73
Tablo 15: Arap Baharına ihtiyaç vardı	74
Tablo 16: Arap Baharından önce halkın alım gücü medya sunulandan daha iyiydi	74
Tablo 17: Arap Baharından önce demokrasi ve özgürlük kamuoyunda gösterilenden daha iyiydi	75
Tablo 18: Arap Baharından önce yolsuzluk kamuoyunda gösterilenden daha azdı	75
Tablo 19: Arap Baharından önce halkın can güvenliği kamuoyunda gösterilenden daha fazlaydı	76
Tablo 20: Arap Baharından önce halkın sosyal hakları (Eğitim, Sağlık, Ücrette Adalet, Güvenlik vs) kamuoyunda gösterilenden daha fazlaydı	76
Tablo 21: Arap Baharından önce Ortadoğu ülkelerinde iç yatırımlar daha yüksekti	77
Tablo 22: Arap Baharından önce Ortadoğu ülkelerinde dış siyasi ilişkiler düzgündü	77
Tablo 23: Arap Baharından önce Ortadoğu ülkelerinde gelir eşitsizliği daha azdı.	78
Tablo 24: Arap Baharı özgürlük mücadelesinden iç savaşa dönüştü	78
Tablo 25: Arap Baharından sonra Ortadoğu ülkelerinde meşru bir hükümet kurulmadı	79
Tablo 26: Arap Baharından sonra Ortadoğu ülkelerinde halkın istekleri (Siyasal ve Demokratik Özgürlük, Adil Ücret Dağılımı, Vergide Adalet, İfade Özgürlüğü, Ücrette Adalet) karşılanmadı	80
Tablo 27: Arap Baharından sonra gelen yöneticiler ülkeyi yönetmekte yetersiz kaldı	81
Tablo 28: Arap Baharı istenen sonucu vermedi	81
Tablo 29: Arap Baharı batılı güçlerin bölgedeki hâkimiyetlerini arttırabilmek adına yarattığı bir durumdur.	82
Tablo 30: Arap Baharı Batının bir dayatmasıdır.	82
Tablo 31: Batılı güçlerin Ortadoğu’yla ilgili gizli planları vardır	83
Tablo 32: Arap Baharı sonrasında büyük hayal kırıklığı yaşandı. Arap gençler vatanlarına olan aidiyet duyguları zayıfladı.	83
Tablo 33: Arap Baharı sonrasında rejime karşı ayaklanmalar Şii-Sunni çatışmaları döndü	84
Tablo 34: Arap Baharı sonrasında rejime karşı ayaklanan siyasi grupla istediklerini alamadı ve bu durum bölünmelere sebep oldu.	84
Tablo 35: Arap Baharı sonrasında oluşan siyasi gruplar güvenlik sorunlarına yol açtı.	85

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Yaş Dağılımı	69
Şekil 2 Arap Baharından Sonra Ortadoğu'da demokrasi ve özgürlük artmadı	80

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması Türkiye’de okuyan Arap uyruklu üniversite öğrencileri açısından Arap Baharı sürecinin getiri ve götürülerini anlamaya çalışarak, bu sürecin onlara ne ifade ettiğini ve Arap Baharının Arap öğrencilerin gözünden nasıl algılandığını ortaya konulmasını içermektedir.

Tezi hazırladığım tüm süreçte destekleriyle beni ayakta tutan ve süreçteki devamlılığımı kolaylaştıran arkadaşlarıma ve şükür sebebim olan canım aileme teşekkür ederim.

Bu araştırma için beni yönlendiren, karşılaştığım zorlukları bilgi ve tecrübesi ile aşmamda yardımcı olan değerli Danışman Hocam Dr. Öğr. Üyesi Rahmat Ullah’a teşekkürlerimi sunarım.

Cebrail Çetin
İSTANBUL, 2022

GİRİŞ

Tezin Problemi

Tunus'ta ortaya çıkan fakat domino etkisi yaratarak ODKA (Ortadoğu ile Kuzey Afrika) 'nın tamamına büyük bir hızla yayılan (Şahin & Uysal, 2014) halk hareketleri, genelde Arap Baharı olarak anılmakla birlikte, Arap İsyanları, Arap Uyanışı ve Arap Devrimleri şeklinde de adlandırılmaktadır. Tunus'taki halk hareketlerini fitilleyen üniversite mezunu olduğu halde iş bulamadığı için işportacılık yapan Muhammed Buazizi adlı gencin, yetkili makamlarca el konulan meyve tezgahını ve ödünç aldığı teraziyi geri almak için defalarca girişimde bulunmasına karşılık dikkate alınmadığı için 17 Aralık 2010 tarihinde valilik binası önünde kendini yakarak hayatına son vermesi olmuştur. Bu trajik olayın ardından ODKA ülkelerinden; Tunus'ta Zeynel Abidin'e karşı değişim ve isyan hareketleri başlamış, bunu Mısır'da Hüsnü Mübarek'e, Libya'da Muammer Kaddafi'ye ve Suriye'de Beşar Esed'e ve Yemen'de Ali Abdullah Salih'e karşı başlatılan halk hareketleri takip etmiştir. Bu süreçte rejimler ve yönetimler değişmiş, darbeler yaşanmış ve Suriye'de olduğu gibi isyan hareketleri kanlı bir biçimde durdurulmaya çalışılmıştır (Toraman, 2015). Halk hareketleri esnasında bazı ülkeler söz konusu ülkelerdeki rejimleri desteklerken bazıları da halk hareketlerine destek vermiştir. Sonuç olarak bölge bir kez daha küresel aktörlerin güç mücadelesi alanına dönüşmüştür.

Araştırmanın temel problemi, üniversite öğrencilerinin Arap Baharını değerlendirme biçimine yöneliktir. Bu kapsamda araştırmanın problem sorusu "Türkiye'de okuyan Arap uyruklu üniversite öğrencileri Arap Baharını nasıl değerlendirmektedir?" olarak belirlenmiştir.

Tezin Amacı

Bu çalışmanın ana amacı Türkiye'de okuyan Arap uyruklu üniversite öğrencileri açısından Arap Baharı sürecinin getiri ve götürülerini anlamaya çalışarak, bu sürecin onlara ne ifade ettiğini ve Arap Baharının Arap öğrencilerin gözünden nasıl algılandığını ortaya koymaktır.

ODKA (Ortadoğu ve Kuzey Afrika) ülkeleri, ekonomik ve siyasi açıdan heterojen bir görünüm sergilemelerine karşılık, demografik olarak yaklaşık %30 oranında 15-29 yaş arası genç nüfusa sahip olmaları gibi bir ortak özelliğe sahiptirler

(Ayhan, 2012). Bu özellik ekonomik istikrarsızlıktan doğan yüksek genç işsizlik oranlarıyla birleştiğinde ülkelerindeki rejimlerden hoşnutsuz ve onu değiştirmeye istekli dinamik bir nüfus gerçeği karşımıza çıkmaktadır (Ayhan, 2012).

ODKA ülkeleri hareketlerinde yoğun olarak genç nüfusun aktif bir rol oynamasından hareketle, bu tezin konusunu Arap Baharı sürecinin Arap kimliği üzerindeki etkisi, söz konusu etkinin düzeyi ve Arap Baharı algısını özellikle Türkiye’de eğitim gören üniversiteli gençlerin bakış açısına odaklanılarak ele almak oluşturmaktadır. Arap Baharı süreci Tunus, Mısır, Libya, Yemen gibi ülkelerin öğrencilerinin gözünden değerlendirilerek, bu ülkelerin kimlik, çıkar ve dış politika algılarına yönelik değerlendirmeler de yapılması amaçlanmaktadır.

Tezin Önemi

Ortadoğu bölgesi gerek kültürel gerekse etnik miras kapsamında oldukça zengin bir bölgedir. Yer altı kaynaklarının zenginliği, barındırdığı tarihi siyasi çatışmalar ve mücadeleler bölgenin önemini ifade etmektedir. Dünyanın ihtiyaç duyduğu enerjinin büyük bir oranda bu bölgede yer alması, üç ilahi dinin bu topraklarda doğmuş olması ve üç kıta arasında kültürel, siyasi, ekonomik ve sosyal bir köprü niteliğinde olması nedeniyle Ortadoğu, sosyal bilimlerde hemen her alanın araştırma konusu olmuş önemli bir bölgedir.

Küresel bağlamda bir hâkimiyetin elde edilmesi için dünya güçleri böylesine önemli bir bölge olan Ortadoğu’ya ilişkin pek çok politika geliştirmiştir. Bu bağlamda coğrafyanın söz konusu önemi etnik, iktisadi, siyasi ve sosyal anlamda bölgeye kendi başına şekillenme şansı tanımamaktadır. Bölgede yaşanan tüm süreçler uluslararası bir hal almakta ve dış müdahaleler ile şekillenmektedir. Arap Baharı, bölgenin sözü edilen problemlerin de yanında rejim ve demokrasi sorunlarından kaynaklı olarak 2010’dan itibaren yaşanan halk ayaklanmalarıyla patlak vermiştir. Üniversite mezunu işsiz bir gencin isyanıyla başlayan sürecin ana aktörü gençler olmuştur.

Bu tez çalışmasının önemi, Ortadoğu’nun önemine dayanmaktadır. Açıklandığı üzere Ortadoğu, hemen tüm gelişmelerin uluslararası nitelik kazandığı bir coğrafyadır. Bu nedenle bölgede yaşananlar hemen tüm dünyayı etkisi altına almaktadır. Türkiye ise bu ülkelerin başında gelmektedir. Arap Baharı, küresel anlamda yankı bulmuş bir gelişme olarak her açıdan ele alınması gereken bir süreçtir. Bu çalışma, Türkiye’de

eğitimine devam eden Arap k3kenli gençlerin konu hakkındaki algısını belirlemeyi amaçladığından 3nemlidir.

Arap Baharının nedenleri 3zerine birçok tartışma yapılmıştır. Yukarıda açıklandığı 3zere Arap Baharının ana akt3r3 gençlerdir. Bu alışmada Arap Baharının yaşandığı coğrafyadan T3rkiye'ye gelen gençlerin 3zerinden 10 yıl geçtikten sonra Arap Baharını nasıl analiz ettikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu alışma hem alanda yapılacak ilk yerli çalışma olması hem de ana akt3r3 olan gençlerin d3ř3ncelerini yansıtacak olması bağlamında 3nem taşımaktadır.

Varsayımlar ve Hipotezler

Bu araştırmada,

- Veri toplama aracının yeterli olduğu,
- Katılımcıların sorulara samimi cevaplar verdiği,
- Seçilen 3rneklerin yeterli olduğu varsayılmaktadır.

Araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H1. Arap Baharının gerçekleşmesi sonrasında 3lkelerin durumu k3t3ye gitmiştir.

H2. Arap Baharı Batı etkisinde gerçekleşmiştir.

H3. Arap Baharı sonrasında b3y3k hayal kırıklığı yaşanmıştır. Arap gençlerin vatanlarına olan aidiyet duyguları zayıflamıştır.

H4. Arap Baharı sonrasında rejime karşı ayaklanmaların şii-Sunni çatışmalarına d3n3řm3řt3r.

Sınırlılıklar

Bu araştırma,

- Veri toplama araçlarıyla,
- Ulaşılabilen 3đrenci sayısıyla sınırlıdır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma kapsamında nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın modeli ise, nicel araştırma yöntemi modellerinden tarama modelidir. Araştırmanın kapsamında model olarak kullanılacak model ile “Türkiye’de okuyan Arap uyruklu üniversite öğrencileri Arap Baharını nasıl değerlendirmektedir?” sorusuna yanıt aranmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örnekleme 2020 yılında Türkiye’de Gelişim ve İbn-i Haldun Üniversitelerinin de eğitim alan yükseköğretim öğrencileridir. Araştırmanın evreni kolay örnekleme yöntemi ile belirlenen 200 kişi oluşturmaktadır. Bu 200 kişinin seçimi yapılırken online bir bilgisayar programı kullanılarak yapılan hesaplama göre 270 evrene sahip bu iki eğitim kurumundan araştırmamızı güçlendirmek için gönüllü 200 kişi araştırmaya katılmıştır.

Kolay örnekleme yöntemi, zaman, mekân ve maliyet açısından önemli kolaylıklar sağlamaktadır. Bu nedenle katılımcılar internet bağlantısına sahip olduğu sürece forma erişim sağlayacaklardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: SOSYAL İNŞA KURAMI

1.1. Sosyal İnşacı Yaklaşım: Temel Varsayımlar

Yirminci yüzyılda iki dünya savaşı, sosyoekonomik değişimler ve devrimler gibi olaylar yaşanmıştır. Bu olaylar uluslararası ilişkiler disiplinde önemli değişimleri tetiklemiştir. 1980'lerin ikinci yarısından bu yana Realizm, Neo-realizm, Liberalizm ve Neo-Liberalizm gibi uluslararası ilişkiler disiplininde önem arz eden nitelikteki pozitivist teoriler ile ilgili olarak çeşitli eleştirel yaklaşımların ortaya atıldığı görülmektedir. Söz konusu eleştirel yaklaşımlar, bu pozitivist teorileri yalnızca eleştirmeleri ve teorilerde kullanılan parametreleri sorgulamaları sebebiyle eleştirel yaklaşımlar, yeni yaklaşımlar ya da post-pozitivist yaklaşımlar olarak tanımlanmaktadır (Keyman, 1996, s. 227).

Neo-liberal ve neo-realist teoriler, Soğuk Savaşın sona ermesini öngörememelerinin yanı sıra uluslararası ilişkilerin sosyokültürel boyutuna, kimlik ve norm boyutuna gereken önemi vermemiştir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrasında söz konusu teorilerin eksik yönlerini eleştiren yeni yaklaşımların ortaya çıktığı görülmüştür (Küçük, 2014, s. 334). Böylece ortaya çıkan eleştirel yaklaşımlar ile pozitivist teorik ekollerin söz konusu eleştirilere karşı yanıtları ve eleştirileri, uluslararası ilişkiler disiplininde pozitivist ve post-pozitivist teoriler arasında bir tartışma olarak gündeme gelmiştir. Bu tartışmada post pozitivist teoriler tarafından pozitivist paradigma sorgulanmıştır. Bu kapsamda sosyal inşacılık yaklaşımı, Soğuk Savaşın sona erdiği 1990'lı yıllarda savaşın sona erme durumunu açıklama hususunda yeterli bulunmayan pozitivist teorilere yönelik sert eleştirilerin yapılmaya başlandığı bir dönemde büyük ölçüde etkili olmaya başlamıştır (Özev, 2013, s. 483). Sosyal inşacılık kuramına göre toplumsal gerçeklik, sosyal olarak inşa edilmek suretiyle oluşmuştur. Sosyal inşacılık uluslararası sistemi, *maddi unsurlardan daha çok normatif, sosyokültürel ve düşünsel unsurlar üzerinde kurulu* bir sistem olarak ele alır. Sosyal inşacılık aynı zamanda uluslararası düzeyde kurumsallaşan egemen kurallar, kimlik, norm ve söylemlere vurgu yapar (Küçük, 2014, s. 335).

Sosyal inşacı yaklaşım aslında, rasyonalist ve eleştirel teoriler arasında bir orta yol yani iki teori arasında bir sentez konumundadır (Karacasulu, 2014, s. 107). Böylece büyük ölçüde eleştirel teorilerin ontolojisinden ve rasyonalist teorilerin metodolojisinden faydalanarak bir sentez oluşturdukları söylenebilir (Checkel, 1998, s. 327). İnşacı yaklaşımlar, neo realizm ve neo liberalizm gibi rasyonalist kuramların, devlet menfaatleri ve sistemin anarşik yapısı gibi objektif kabul ettiği birtakım varsayımların yoruma açık ve dolayısıyla değişebilir olduğunu vurgularlar. Nitekim gerçekliğin maddi ve verili olmadığını fakat aktörlerin gerçekliğe yükledikleri anlam aracılığıyla şekillendiği görüşünü savunmaktadırlar (Rumelili, 2015, s. 173). Bir diğer anlatımla sosyal gerçekliğin nesnel bir olgu olmadığını ileri sürerler. Onlara göre, sosyal ve politik dünyanın yanı sıra uluslararası ilişkiler de insan bilincinin dışında maddi ya da fiziksel bir varlık olarak görülmemelidir. Çünkü bunlar öznel değerlendirmeler tarafından şekillendirilmektedir (Jackson & Sorensen, 2013, s. 69). Bu açıdan inşacıların Alman sosyolog Max Weber'in "yorumlayıcı anlama (verstehen)" düşüncesinin etkisinde kaldıkları ifade edilmektedir. Weber tarafından ortaya atılan bu yaklaşıma göre, insan çevresini ve deneyimlerini kendi öznel anlama mekanizması ve kültürel kategorileri aracılığıyla yorumlamaktadır (Burger, 1976, s. 127). Bu çerçevede insanlar birbirlerinin hareketlerini öznel olarak algılamakta ve bu hareketlere bazı anlamlar yüklemektedirler (Jackson & Sorensen, 2013, s. 164). Söz konusu argümanın sosyal inşacılık kuramına yansımaları ise, genellikle aktörlerin karşılıklı olarak etkileşimine dayanan öznel yargılamaları biçiminde olmuştur.

Aynı zamanda inşacılar, bireysel aktörler çerçevesinde kültür, istem, ideoloji ve temel karar alma süreçlerinin, aktörlerinin kimlikleri, görüş ve davranışlarının nasıl etkilendiği hususuyla ilgilenirler (Ruggie, 1998, s. 855). İnşacı kuramı rasyonalist teorilerden farklı kılan bir özelliği de rasyonalist teorilerin yalnızca var olan durumdaki olguları analiz etmesine karşılık sosyal inşacı yaklaşımlar söz konusu olguların nasıl oluştuğunu iyi bir şekilde açıklamaya çalışırlar (Özev, 2013, s. 491).

Uluslararası ilişkiler kuramları arasında giderek daha fazla etkili olmaya başlayan inşacılığın farklı varyasyonları vardır. Zehfuss'a (2002) göre, uluslararası inşacılığın kuramsal gelişime katkı sağlayan Onuf, Wendt ve Kratochwil'in temel alınmasıyla sosyal inşacılık kuramının üç farklı çeşidi bulunmaktadır. Adler'in (2013) sınıflandırmasına göre ise sosyal inşacılık yaklaşımı, "modernist dilbilimsel inşacılık, radikal inşacılık, faydacı gerçekçi inşacılık ve eleştirel inşacılık" olmak üzere dört

farklı gruba ayrılmaktadır. Onuf ve Kratochwil tarafından benimsenen inşacılık anlayışının odak noktasında, kurallar ve söz eylem kuralı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Wendt'in inşacılık anlayışında ise "kimlik" üzerinde şekillenen sosyolojik geleneklere odaklanılmaktadır (Zehfuss, 2002).

Ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin çoğu, ilgili tüm devletlerin sabit "genelleme ve teori inşası" ile sonuçlanan bir benzerlik seviyesine sahip olduğunu varsayar. Bununla birlikte, "genellemeye" rağmen, bu teoriler, Soğuk Savaş'ın patlak vermesi, Soğuk Savaş sonrası olaylar ve son zamanlarda Arap Baharı gibi gelişmelerde uluslararası politikayı tahmin edip açıklamada başarısız olmuşlardır. Sosyal inşacılık ise, sosyal boyutların önemini vurguladığı ve normlara, dile, kurallara ve kimliklere daha fazla anlam verdiği için bu 'genellemelerden' ayrılır (Barnett, 2011, s. 151-153). Bunlar, uluslararası sistemi, yapıların fail tarafından şekillendirildiği ve failerin de yapılarca şekillendirildiği, hiçbirinin "genellemeler" ile sabit olmadığı sürekli bir inşa ve etkileşim süreci haline getirir. Alexander Wendt'in (1995, s. 13) yazdığı gibi: "Anarşi, devletlerin ondan ne anladığıdır"; yapıların sınırlandırdığını, normların ve kimliğin fail ve yapı arasındaki ilişkiyle ilgili kurucu rollere sahip olduğunu vurgulayan rasyonalistlerin tam aksine. Bu nedenle, inşacılar bilgiyi yaratılmış değil inşa edilmiş olarak görürler. Epistemolojik olarak, sosyal inşacılık, pozitivist ve post-pozitivist bakış açıları arasında yer alır ve bu da onu aynı anda hem uyarlanabilir hem organize hem de kısıtlı hale getirir. Kısıtlamaların olma sebebi, John Gerard Ruggie'nin yazdığı gibi: "... epistemoloji ontoloji ile çelişir. Birçok (...) şaşırtıcı durumda, aktör davranışı, öznelarası anlamı yeterince aktarmakta başarısız olmuştur. (...) Simüle edilmiş dünyada, aktörler iletişim kurarak davranışta bulunamaz; davranış yoluyla iletişim kurmaya mahkûmdurlar. Gerçek dünyada ise durum doğal olarak çok farklıdır" (Ruggie, 1998, s. 95-96). Bu yönleriyle sosyal inşacılık Arap Baharı'nı değerlendirirken yetersiz kalabilir. Ancak Arap Baharı'nın kökenlerine ilişkin yorumlardan biri, hareketin Arap normundan daha eğitimli ve Avrupa ile güçlü bağları olan küçük bir ülke olan Tunus'ta patlak vermesidir (BBC, 2013). Sosyal inşacılık, bunu, büyük ölçüde medya teknolojileri ve sosyal ağ etkileşimleri yoluyla ortaya çıkan, genellikle küreselleşme kavramı olarak etiketlenen ve Ortadoğu'daki gençliği, bu dönemde değişimin ana unsuru ve gücü haline getiren demokratik normların çoğalmasında açıklayabilir; bu da gençliği Arap Baharı sırasında değişimin ana ajanı ve gücü yapmıştır. Genel olarak, sivil toplum, bir katılım ve sosyal alışveriş alanı

olarak görülebildiğinden, sosyal inşacılık Arap Baharı'nı açıklamak için makul bir teoridir denilebilir.

Bununla birlikte, teoriye yönelik bazı eleştirileri değerlendirmek de önemlidir. Kuramın ontolojik ve epistemolojik konumlarından ötürü uyarlanabilir olması ilk eleştiridir. Ayrıca yarattığı bilgi sosyal gruplar tarafından düzenlenebilir ve yalnızca o sosyal grupla ilgili olabilir. Bununla birlikte, Arap Baharı'nın gösterdiği gibi, tek başına bir sosyal grup büyük miktarda değişiklik getirebilir ve bu nedenle hafife alınmamalıdır. Diğer taraftan Arap Baharı Ortadoğu siyasetinde tarihi bir an olsa da yapıdaki kısa ve uzun vadeli değişiklikler ve etkiler öngörülemezliğini korumaktadır. "Arap dünyasında iktidarın ve politikanın çoğu yönünü, ister emperyal kişisel çıkar (...) ister İsrail yanlısı önyargılar nedeniyle" şekillendiren ve kontrol eden Batılı güçler de olabilirdi (Khoury, 2013). Bu öngörülemezlik durumunda gerçekçilik gibi ana akım teoriler göz ardı edilemez, ancak Arap Baharı ruhunun Ortadoğu'ya yayılmasını tek başlarına açıklayamazlar.

Dahası, devrime yol açan sadece yapı hakkındaki hoşnutsuzluk değildi, aynı zamanda hem yurtiçi hem de uluslararası ekonomik rekabet arzusu da. Bu, uluslararası sistem üzerindeki neo-liberal perspektifleri ve küreselleşmenin hayati etkilerini vurgulamaktadır. Mohamed Bouazizi bile kısmen endişeliydi çünkü devlet kendi pazarındaki rekabet gücünü ortadan kaldırmıştı. Bununla birlikte, küreselleşmeyle birlikte sadece ekonomik rekabetin artması değil, aynı zamanda yeni bir normlar dizisinin yayılmasıyla birlikte, sosyal inşacılığın Arap Baharı'nın incelenmesinde en yararlı teorilerden biri olmaya devam ettiğini vurgulanmalıdır.

Sosyal inşacı yaklaşım, devletlerin politikalarını çıkarlarına göre şekillendirdiklerini varsaydığından, inşacılara göre uluslararası ilişkiler alanında ortaya çıkan olayları ve olguları açıklamada başta devletlerin ve alanda bulunan aktörlerin çıkarlarının nasıl oluştuğunu da incelemek gerekmektedir (Reus-Smit, 2013, s. 295). Sosyal inşacı kurama göre devletler çıkarlarını, kimliklerine ve sosyal bir ortamda diğer devlet ve aktörlerle kurdukları karşılıklı etkileşim üzerinden oluşturmakta ve bu etkileşime göre kendi çıkarlarını yeniden tanımlayabilmektedirler. Sonuç olarak devletler çıkarlarını korurlar ancak bu çıkarlar hem sabit veriler olmayan kimliklerin değişmesi sebebiyle, hem de çıkarların diğer aktörlerle etkileşim içerisinde şekillenmesi sebebiyle değişmeyen sabit veriler olarak görülmemektedir (Küçük, 2014, s. 334). Böylelikle devletler değişime açık olan kimlik algılamaları çerçevesinde

çıkarlarının yanı sıra dış politika tercihlerini de oluşturabilmektedirler (Hopf, 1998, s. 175). Bu bir açıdan inşacı kuramın da rasyonalist teorilerin bir klişe haline dönüştürdüğü devletlerin çıkarlarına uygun politikalar belirledikleri varsayımı benimsediği anlamına gelir (Demirtaş, 2014, s. 61). Bununla birlikte inşacı yaklaşım devletlerin sadece çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla hareket ettiği görüşünü kabul etmemektedir. Çünkü devletler bazı durumlarda uluslararası ilişkilerin normlarına göre hareket etmeyi seçmektedirler. Dolayısıyla inşacı yaklaşım, çıkarların belirlenmesi hususunda normların da etkisini vurgulamaktadır (Özev, 2013, s. 495).

Şimdi inşacıların kimlik ile çıkar arasında kurdukları ilişkiye biraz daha yakından bakalım.

1.1.1. Kimlik ve Çıkar

Sosyal inşacı yaklaşımı diğer teorik yaklaşımlardan ayıran en belirgin özelliklerden birinin kimlik ve çıkar kavramlarını değerlendirme biçimleri (Kaya, 2008) olduğunu ve neorealist ve neoliberallerce ortaya atılan verili kimlik ve çıkar anlayışlarını eleştirdiklerini yukarıda ifade etmiştik (Smit, 2005, s. 196-212). Bir diğer anlatımla *kimliklendirme*, ben ve öteki arasında kurulan ilişkinin bir ürünü olarak nitelendirilmektedir (Kaya, 2008). Wendt'in ifadelerine göre önceden birbirleriyle karşı karşıya gelmemiş iki aktör -"ben ve öteki"- ilişkilerini güven ya da güvensizlik üzerine inşa etmelerine yol açacak bir geçmişe sahip değillerdir. Çünkü yeni tanışan iki devlet birbirlerine karşı davranışlarını kurdukları etkileşimden ve karşılıklı hamlelerden sonra tanımlarlar. Wendt'e göre ben'in kendine ve öteki'ne atfettiği kimlikler, ben'in öteki'yle karşılıklı etki ve tepkilerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer dünyayı uzaylı bir uygarlık ziyaret etseydi, dünyalılar uzaylıların ilk hamlesini görmedikçe onların amaçlarına yönelik kesin bir bilgiyi elde edemezlerdi (Wendt, 2013, s. 10). Wendt (2013, s. 7), devletlerarası etkileşim sürecinin "sinyalleşme, yorumlama ve cevap verme" döngüsünde gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle Wendt'e göre, devletler belli bir süre boyunca tekrar eden bu etkileşim döngüsü sayesinde birbirlerine karşı nispeten tutarlı davranış biçimleri ve kavramlar oluştururlar. Bir başka anlatımla Wendt'e göre devletler karşılıklı etkileşim kurarak kendi çıkarlarını ve kimliklerini tanımladıkları nispeten kalıcı sosyal yapılar oluşturmaktadırlar. Ancak nispeten olarak ifade edilmesinin nedeni, sosyal inşacıların kimliklerin sabit olmadığını ve ulusal ve uluslararası süreçler sonucunda yeniden inşa edilebildiğini ve dönüşebildiğini düşünmeleridir (Rumelili, 2015, s. 172). İşte bu

öznelarası bir şekilde inşa edilen, sosyal ve dönüşen bir oluşum olarak nitelendirilen kimlik, Wendt'in (2013, s. 8) ifadesiyle "çıkarların temellerini" oluşturur.

1.1.2. Yapı ve Aktörlerin Karşılıklı İnşası

Liberalizm gibi eylemselci yaklaşımlar aktörü, neorealizm ve neoliberalizm gibi yapısalcı yaklaşımlar ise yapıyı ön plana çıkarırken, sosyal inşacılar, yapıyı ve aktörü eşit derecede ön plana çıkaran öznelarası bir bakış açısı kazandırmıştır. Sosyal inşacılar göre, yapı ve aktör birbirlerini karşılıklı olarak ve eşit derecede inşa ederler. Sosyal yapılar ise yapanların onlara attıkları anlamlar doğrultusunda oluşmaktadır. Bu yapılar aynı zamanda yapanların kimliklerini ve çıkarlarını da teşkil etmektedir (Rumelili, 2015, s. 175-176). Bir diğer anlatımla yapı, aktörlerin amaçlarını, kim olduklarını ve üstlenecekleri rollerin neler olacağını şekillendirmektedir. Ancak aktörün söylemleri sayesinde yapı yeniden üretilmekte ya da değişikliğe uğramaktadır (Copeland, 2000).

Öte yandan yapı ve aktör ilişkisi hususunda sosyal inşacılar arasında da bazı farklılıklar görülmektedir. Sosyal inşacılığın öncülerinden biri olan Onuf ve kuramın öne çıkan araştırmacısı olarak bilinen Wendt'in yapı ve aktör anlayışlarının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Onuf'un görüşüne göre aktörler insanlar olurken, Wendt'in görüşüne ise göre devletler yapıyı oluşturan temel aktörlerdir (Karakoç, 2013, s. 131). Wendt'e (1987, s. 335) göre devletler gözlemlenebilir etkiler yaratması sebebiyle gerçekleştirirler. Wendt'in yaklaşımı devletleri kişileştirmektedir. Bu yaklaşıma göre devletler istek, inanç ve niyet gibi insani özelliklerin yüklenebileceği gerçek aktörler olarak nitelendirilmektedir (Ereker, 2013, s. 45). Wendt ve Onuf tarafından yapı ve aktörlerin birbirlerini karşılıklı inşasında düşünsel unsurların etkili olduğu savunulmaktadır. Ancak Wendt'in ifadelerine göre söz konusu düşünsel öğeler ideoloji, kültür ve müşterek fikirler olmaktadır. Onuf'a göre ise söz konusu öğeler kurallar, dil ve söylem olarak ifade edilmektedir (Karakoç, 2013). Wendt ve Onuf'un yapı ve aktör ilişkisine yönelik yorumları da farklılık göstermektedir. Bu çerçevede Wendt, yapı ve aktöre eşit derecede önem vermiştir. Ancak "yapı" yerine "sosyal düzenleme (social arrangement)" tabirini kullanan Onuf ise, yapı ve aktörün yanı sıra kurallara da aynı derecede önem atfetmiştir (Karakoç, 2013, s. 135). Onuf'un ifadeleri çerçevesinde aktörler eylemleri sayesinde dünyayı maddi olarak etkileyen kişilerden meydana gelmektedir. Toplumu oluşturan kurallar, toplumda yaşayan kişilerin hangi koşullar altında dünyayı değiştirebileceğini tanımlamaktadır. –Bir diğer anlatımla,

aktör olan bireyler dünyayla onlara kurallar tarafından sunulan seçenekler aracılığıyla etkileşime girmektedir (Gould, 1998, s. 79). Wendt'e göre ise yapı ve aktörler, öznelarası anlamlar tarafından üretilen sosyal pratikler yoluyla inşa edilmektedir (Ereker, 2013). Sosyal inşacılar göre sosyal bir inşa olan uluslararası yapının temel aktörleri devletlerdir ve bir devletin başka bir devletle karşılıklı etkileşim neticesinde ne şekilde algıladıklarına göre şekillenir (Karakoç, 2013, s. 131). Öte yandan Onuf'un insanları aktörler olarak gören inşacı yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda Muhammed Buazizi'nin kendini yakma eylemi Arap Baharı'nın fitilini ateşleyen durum olarak değerlendirilmektedir (Adıbelli, 2017, s. 132).

Wendt'in (2013) ifadelerine göre devletler, sosyal bir inşa olarak nitelendirilen uluslararası sistemdeki temel aktörlerdir. "Bir devlet eğer bir başka devleti düşman olarak algılıyorsa farklı davranır, dost olarak algılıyorsa daha farklı davranır. Çünkü düşmanlar tehdit oluşturabilirken, dostlar herhangi bir tehdit oluşturmazlar" (Wendt, 2013). Örnek verilecek olursa Wendt tarafından 1992 yılında yayınlanan makalede Amerika Birleşik Devletleri'nin Birleşik Krallık ve Kuzey Kore'yi, bu ülkelerle tarihsel olarak geliştirdiği birbirleriyle kurdukları ilişkilerin neticesi olarak, farklı algı kalıpları içerisinde değerlendirdiği ve bu ülkelerin öznel yargılarına göre hareket ettiği ortaya konulmuştur (Wendt, 2013). Wendt'e göre; Kuzey Kore'nin beş nükleer silahının bulunması, ABD için Birleşik Krallık'ın 500 nükleer silahının bulunmasından çok daha tehdit edici bir durumdur. Çünkü Birleşik Krallık ABD için dost bir ülke olarak görülürken, Kuzey Kore dost bir ülke olarak görülmemektedir (Wendt, 1995, s. 71). Bu çerçevede dostluk veya düşmanlık müşterek anlayışların (shared understandings) işlevi olarak görülmektedir (Wendt, 1995, s. 73).

Wendt'in yayınlamış olduğu makalede, neorealizme göre uluslararası sistemi şekillendiren ve otorite yokluğu olarak tanımlanan anarşinin öznelarası düşüncelerin ürünü olarak inşa edildiği ileri sürülmüştür (Wendt, 2013). Öte yandan Wendt anarşinin devletlerin ona yüklediği anlam çerçevesinde şekillendiğini ifade etmektedir (Wendt, 2013). Wendt, neorealistlerin aksine anarşi ve güç dağılımının hangi devletin "dost ya da düşman" olduğunu belirlemek için yetersiz olduğunu ileri sürmektedir (Wendt, 2013). Güç dağılımı devletlerin birbirlerine karşı hesaplamalarını etkiler. Ona göre devletlerin birbirlerine karşı sergiledikleri davranış şekilleri, buldukları sosyal yapıyı "karşılıklılık mantığı" sayesinde etkilemektedir. Wendt'e göre bir devlet eğer bir başka devlet ile olan ilişkisini "askerileştirirse," o devletin bunu bir tehdit olarak

algılayacağı için silahlanmaya başlayacağını ifade etmektedir. Bu durum sonucunda iki devletin birbirlerine karşı "egoist kimlikler ve çıkarlar" oluşturdukları "güvenlik ikilemleri (security dilemmas)" ortaya çıkacaktır (Wendt, 1995, s. 77).

1.1.3. Öznelerarası Sosyal İnşacılık

Sosyal inşacılar, uluslararası siyasette normların ve düşüncelerin belirleyici rolüne de vurgu yapmaktadırlar. Bu nedenle sosyal inşacılar tarafından özellikle neorealizmin anarşi ve devletlerarasındaki güç dağılımının dünya siyasetine yön veren temel etkenler olduğu iddiası eleştirilmiştir. Aynı zamanda uluslararası ilişkileri yönlendirenin “özneler-arasında paylaşılan fikirler (intersubjectively shared ideas)” olduğunu görüşü savunulmuştur (Copeland, 2000, s. 187). Sosyal inşacılar göre, dünya siyasetinin temel aktörlerinin kimlik ve çıkarlarını söz konusu öznelerarası fikirler inşa etmekte ve bu aktörlerin tutum ve davranışlarını şekillendirmektedir (Copeland, 2000, s. 187).

Jackson R. ve Sorensen G. (2013), göre uluslararası sistem öznellerarası bir farkındalıktır.

Batı medeniyetinin değer ve normlarının, Batı-dışı ülkelerden gelen çok kutupluluk ve çok kültürlülük taleplerine rağmen, uluslararası sistemin düşünsel yapılarını ciddi anlamda belirlemeye devam ettiği aşikârdır. Bu anlamda, günümüzde liberal-demokrasinin hâlâ en ideal rejim tipi olarak yerini koruduğu bir düşünsel yapıdan bahsettiğimizi hatırlamakta fayda var. Arap dünyasında demokratikleşmenin ulaşılması gereken önemli bir ideal olduğu aktörler tarafından açıkça ifade edilmiştir. Bugün Arap dünyasında Arap Baharının çekim alanına giren ülkelerde; demokrasi, özgürlük ve plüralizmin benimsenmeye başlandığı görülmüştür. Bununla birlikte demokrasi düşüncesi Arap dünyasında kalıcı bir yapı haline getirilmelidir. İnşacılar göre de hem genel olarak devlet olmanın hem de özelde bağımsız, gelişmiş ve/veya demokratik bir devlet olmanın normları vardır. Buna göre, aktörler kimliklerini “onaylatmak” amacıyla bu davranış standartlarına uygun hareket ederler ve çıkarlarını da yine bu standartlar çerçevesinde tanımlarlar” (Rumelili, 2015, s. 175).

1.1.4. Söylem’in İnşa Gücü

Söylem, sosyal inşacı yaklaşım çerçevesinde vurgu yapılan bir diğer kavramdır. Sosyal inşacılar göre söylem her türlü sosyal ilişkiyi anlamak amacıyla kilit bir kavram olarak görülmektedir (Kaya, 2008, s. 105). Onuf, sosyal inşacılar arasında

söylemin sahip olduğu inşacı niteliğe vurgu yapmıştır. Onuf söylemenin, yapmak olduğunu ifade etmektedir (Onuf, 1998, s. 59). Dünyayı her neyse o yapmanın başlıca yolunun şüphesiz konuşmak olduğunu ileri sürmektedir (Onuf, 1998). Bunların yanı sıra toplumun ve bireylerin birbirlerini kurallar aracılığıyla sürekli olarak inşa ettiğini ve söz konusu kuralların temelinde dilin edimsel gücünün yer aldığını savunmaktadır (Onuf, 1998, s. 59). Onuf, söylem kurallara dayanır ve bu kurallar söylemi üretir DİYE ifade eder (Onuf, 1994, s. 2). Onuf'a göre konuşmanın harekete geçirici bir özelliği bulunur ve böylece konuşma normatif sonuçlar doğuran bir etkinliğe dönüşür (Karakoç, 2013). Sosyal inşacılara göre, söylemler çıkarların ve kimliğin inşası üzerinde belirleyici bir role sahiptir ve aynı zamanda söylemler politik aktörlerin çıkarlarını ve kimliklerini yansıtarak onları şekillendirir (Kaya, 2008). Dolayısıyla uluslararası ilişkiler analizleri açısından bir devlette politikacılar tarafından kullanılan politik söylemler büyük ölçüde önemlidir (Kaya, 2008).

Onuf'un yaklaşımında olduğu gibi “söylem”in “yapmak” olması, Arap Baharı bağlamında öğrenci algısının söylem çerçevesinde değerlendirilmesini önemli kılmaktadır. Söylemin doğuracağı normatif sonuçların üniversite öğrencilerinde Arap Baharı algısı ve Arap Baharı'yla ilişkili olarak inşa edilen kimliğin portresini çizmek böylelikle mümkün olabilir.

1.1.5. Uluslararası Normlar

Sosyal inşacılık yaklaşımı normatif temeller üzerine oturtulmuştur. Sosyal inşacılara göre aktörlerin davranışları üzerinde normların ve değerlerin belirleyici bir etkisi vardır. Sosyal inşacılar, aktörlerin kimliklerine uygun davranış kalıplarını benimsediklerini ve bu kalıplara göre hareket etmeyi tercih ettiklerini ileri sürmektedirler. Dolayısıyla tam da bu noktada Arap Baharı denilen süreçte rejim karşıtlarının, diktatöryel ve yaşam boyu liderlik tarzı yönetime karşı çıkmaları, bu ülkelerdeki rejim karşıtlarının politik kimliklerinde bir değişime ya da sahip oldukları bu farklı kimliği ifade etme cesareti göstermelerine sebep olan birtakım başka etkenler olduğu düşünülmekte, “neden daha fazla özgürlük ve neden bu zamanda?” soruları akla gelmektedir. “Neden daha fazla özgürlük?” sorusunun cevabını bulmak için Arap Dünyası'nın işsizlik, enflasyon, gıda problemleri gibi temeli usulsüzlüğe dayanan krizlerine bakmak yeterlidir. Değişimler, mecburiyet sonucunda ortaya çıkmaktadır. Özellikle bölgede zengin doğal kaynakların olması halkı düşünmeye itmiş; demokrasi ve daha iyi yaşam koşulları için sözü edilen politik kimlikte de bir değişimin

yaşanması zaruri hale gelmiştir. “Neden bu zamanda?” sorusunun yanıtını da aynı faktörlerde bulabilmek mümkündür. Özellikle gençler arasında artan yüksek işsizlik seviyesi, halkta “sabrın taşması” ile sonuçlanmış ve Muhammed Bouzazi’nin kendini yakması sürecin fitilini ateşlemiştir (Göçer & Çınar, 2014, s. 53).

Finnemore and Sikkink’in tanımına göre norm “belirli bir kimliğe sahip aktörler için uygun davranış standardı” olarak ifade etmiştir. (1998, s. 887). Daha önce de ele alındığı üzere yaşam koşullarının oldukça kötü hale gelmesi ve usulsüzlüklerin inanılmaz bir artış göstermesi bu standartlarda değişime gidilmesini mecburi hale getirmiştir. Finnemore, “özellikle devletlerin dış politika parametrelerini ve uluslararası sistemdeki davranışlarını belirleyen uluslararası normlar ile ilgili çalışmalar yürütmektedir”. (1998, s. 887). Finnemore, uluslararası toplum tarafından sunulan normları ve söz konusu normların devletlerin kimlik ve çıkarlarına yapmış olduğu etkileri vurgulamıştır. Bunların yanı sıra Finnemore’nin ifadelerine göre aktörlerin davranışları, kimlikleri ve bu kimliklere paralel olarak oluşturulan çıkarları tarafından belirlenmektedir. Söz konusu kimlikler ve çıkarlar ise uluslararası toplumun davranış normları tarafından oluşturulmaktadır. Finnemore, uluslararası normların ve değerlerin devletlere uluslararası organizasyonlar aracılığıyla “öğretildiğini” ileri sürmektedir. Burada “politika transferi”nden bahsetmek mümkündür. Sobacı’ya göre politika transferi, “*belirli bir zaman veya mekandaki kurumlara, yönetsel düzenlemelere ve politikalara ilişkin bilginin, başka bir zaman veya mekandaki kurumların, yönetsel düzenlemelerin ve politikaların geliştirilmesinde kullanılmasını ifade eden süreç*” olarak tanımlanmaktadır (2009, s. 68).

Sobacı’ya göre “Söz konusu transferin nedenleri kararların meşruluğunu sağlama, seçimler ve politik çatışmalar, geri kalmışlık algısı, kabul görme kaygısı, uluslararası konsensüs ve fikir birliğine uyum, uluslararası örgütlere üyelik, uluslararası şirketlerin yatırımlarını çekme tehdidi ve hibe ile yardım elde etme amacıdır” (2009, s. 81). Politika transferinin temel aktörleri ise uluslararası örgütler ve devletlerdir. Finnemore’ye göre uluslararası örgütler, devletlere çıkarlarının ne olması gerektiğini öğretmekte ve devletlerin ulusal kimliklerini şekillendirmektedir (Finnemore’dan aktaran Jackson & Sorensen, 2013, s. 219). Finnemore ve Sikkink tarafından önceleri ulusal boyutta ortaya çıkan bir normun nasıl uluslararası bir boyut kazandığı açıklanmaktadır. Bu çerçevede bir normun uluslararası norm olabilmesi için toplam üç aşamadan geçmesi gerekmektedir. Birinci aşamada, ulusal “normatif

girişimciler” tarafından yeni bir norm ortaya atılır. Daha sonra girişimciler devletlerin bazılarını savunmuş oldukları normun varlığına yönelik ikna etmek amacıyla çalışmalar yürütmeye başlarlar. İkinci aşamaya gelindiğinde, ortaya atılan norm geniş bir destekçi kitlesine sahip olur. Son aşama olan üçüncü aşamada ise desteklenen norm, uluslararası toplumun bir parçası olarak içselleştirilmekte ve sağlam bir temele oturtulmaktadır. Finnemore ve Sikkink’e göre uluslararası normların beraberinde istikrar ve sosyal düzen gelmektedir. Onlar aynı zamanda uluslararası sistemde normların, aktörlerin davranışlarına birtakım sınırlandırmalar getirdiğini ileri sürmektedirler (Finnemore & Sikkink, 1998, s. 894). Uluslararası sistemde sosyal inşacıların kuralları zorla uygulamaya yetkili bir otoritenin yokluğunu teyit ettiği belirtilmektedir. Ancak devletler, normların uluslararası sosyal-kültürel yapının içinde yer almaları sebebiyle keyfi bir şekilde onları göz ardı edememektedirler (Rumelili, 2015).

Finnemore ve Sikkink’in (1998) ifadeleri çerçevesinde, devletler uluslararası normları takip etmek için farklı gerekçeler sunabilmektedirler. Bu kapsamda devletlerin bazıları içinde buldukları sosyal çevreye ne derece uyum sağladıklarını göstermek amacıyla normlara uyabilmektedir. Bazı devletlerin liderlerinin ise uluslararası toplumda itibar kazanmak için veya olumsuz imajlarını iyileştirmek için normlara uymaya başladıkları görülebilmektedir. Finnemore ve Sikkink tarafından uluslararası bir normu ihlal eden bir devletin ya da bireyin kaygı, mahcubiyet, utanç ve suçluluk hissedeceği için aktörlerin çoğunlukla normlara uyma eğilimine sahip oldukları belirtilmektedir (Finnemore & Sikkink, 1998, s. 903). Bir diğer anlatımla; devletin davranışlarının şekillenmesini sağlayan temel motivasyonlar neorealistlerin savunduğu gibi güç ve çıkar değil, daha çok ahlaki sebeplerdir (Rumelili, 2015). Tüm bu açıklamalar çerçevesinde, Arap Baharı için “neden daha fazla özgürlük ve neden bu zamanda?” sorusunun yanıtları irdelenmiştir.

1.2. İnşacı Yaklaşımda Analiz Düzeyleri

Uluslararası ilişkiler disiplininde önemli bir konumda olan analiz düzeyi farklılıkları, inşacı yaklaşım için de geçerliliğinin korumaktadır. İnşacı yaklaşımda üç farklı analiz düzeyi bulunmaktadır. Bunlar sistem analizi, birim-düzye analiz ve bütüncül analiz olarak ifade edilmektedir (Karacasulu, 2014, s. 112). İnşacı yaklaşım çerçevesinde kullanılan sistem analizi, sosyal olarak uluslararası sistemin inşa edildiğini savunan Wendt (1987, s. 335) tarafından uluslararası sistemin analiz düzeyi

olarak ele alınması sonucunda ortaya çıkmıştır. Sistem analizi Wendt'in sistemik yapısalcı bakış açısının ürünü olarak inşacı yaklaşımın en bilinen analiz düzeyidir. İnşacı yaklaşım içinde sistem analizinin merkezi bir konuma sahip olduğu belirtilmektedir (Küçük, 2014, s. 350). Waltz (1979) ile benzer şekilde Wendt de uluslararası ilişkilerde yapısalcı bir yaklaşım benimsemiş, sistemin temel aktörleri olarak devletleri kabul etmiştir. Bu kapsamda sistem odaklı bir analiz ortaya koymak için çalışmıştır (Karacasulu, 2014, s. 110). Bununla birlikte uluslararası sistemde teori geliştirmek için çalışmalar yapan Wendt'in keskin bir uluslararası alan-yerel alan ayırımına gittiği görülmüştür (1994, s. 384). Bunun yanı sıra Wendt, iç politika (domestic) alanını sistem analiziyle ilgisiz görmüş ve sistemin dışında tutmayı başarmıştır (Reus-Smit, 2002, s. 494). Dolayısıyla Price ve Reus-Smit Wendt'in yaklaşımının "sistemsel inşacılık" olarak adlandırılması gerektiği görüşünü savunmuştur (1998, s. 259). Katzenstein (1996), Koslowski ve Kratochwil (1994, s. 215) gibi birim-düzey inşacıların ise, sistem düzey analizini benimseyen inşacıların tersine devletlerin çıkarları, kimlikleri ve politikaları ile iç politika düzeyindeki sosyal ve yasal normlar arasındaki ilişkiye odaklandıkları ifade edilmektedir (Reus-Smit, 2002, s. 495). İnşacı yaklaşım kapsamında birim-düzey analizi benimseyen teorisyenler tarafından analiz düzeyi olarak sistem değil, bireyler, devletler, etnik gruplar, toplumlar, sosyal gruplar ve sivil toplum örgütleri gibi sistemin farklı birimleri belirlenmiştir (Özev, 2013, s. 493). Arap Baharı sürecinin ele alınmasında bireyler bazında bir analiz yaklaşımının benimsenmesi başta yaşam koşullarının zorluğu olmak üzere sürecin pek çok sebebini ön plana çıkaracaktır. Bütüncül analiz düzeyleri söz konusu olduğunda ise daha çok uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinden bir yaklaşım benimsenecektir. Bu doğrultuda inşacılık kapsamında bakıldığında Arap Baharı süreciyle elde edilen uluslararası sonuçların "algılar" doğrultusunda şekillendiğini söylemek ve sosyal normların dış politikaya yön verdiği çıkarımını Arap Baharı özelinde doğrulamak mümkündür.

Öte yandan birim düzey analizin benimsendiği çalışmalarda (Katzenstein, 1996), sosyal inşa süreçlerinin uluslararası sistemden daha çok birim düzeyde gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla inşacı yaklaşımın temel argümanının sistemi değil, sistemi oluşturan birimleri ele almak olduğu söylenebilir (Küçük, 2014, s. 351). Koslowski ve Kratochwil'e göre uluslararası sisteme yönelik olarak yapılan analizlerin yanı sıra sistemin bileşenlerinden oluşan devletler ve etnik gruplar gibi birimler

üzerine yapılan analizlerin de son derece önem arz ettiği ileri sürülmektedir (1994, s. 222). Diğer taraftan birim-düzey analiz ve sistem analizinden hangisinin daha açıklayıcı ve önemli olduğunu önceden tahmin etmenin imkânsız olduğu iddia edilmiş ve söz konusu iki analiz düzeyi arasında bir önem sıralaması ortaya konulmamıştır. Bir diğer analiz düzeyi olan bütüncül (holistic) analiz ise, sistem düzey analiz ile birim düzey analizden aynı anda kullanılması sonucunda oluşturulmuştur (Küçük, 2014, s. 351). Bunların yanı sıra bütüncül analiz düzeyinde iç politika alanı ile uluslararası alan arasındaki ayırım silikleştirilmektedir. Böylece sistem analizi ve birim-düzey analizden bütüncülleşmesini sağlayan bir analitik perspektif ortaya çıkarılmaktadır (Reus-Smit, 2002, s. 495). İnşacı yaklaşımda bütüncül analiz uluslararası ilişkilerdeki olguları ve değişimi inşacı bakış açısından açıklamak için birim düzey analizden ya da sistem analizinden tek başına yeterli olmayacağı düşüncesinden yola çıkılarak oluşturulduğu belirtilmektedir (Reus-Smit, 2013, s. 496). Bu çalışmada da, birim ve sistem düzeyinde açıklamaların yapılmasıyla Arap Baharı algısına bütüncül bir bakış açısının getirilmesi amaçlanmaktadır.

1.3. Sosyal İnşacılık Teorisine Gelen Temel Eleştiriler

Sosyal inşacılık teorisi yeni bir teoridir. Yeni bir teori oluşu ve yapısından ötürü bu teoriyle ilgili herhangi bir şekilde bariz bir karşıt görüş ortaya konulamamıştır. Ancak farklı sebeplerden ötürü düşünürleri de etrafında toplamayı başaramamıştır. Bu teoriyi en fazla eleştirenler, Rasyonalistler olmuştur. İnşacılık konusu rasyonalistler tarafından sıkça ele alınan bir konudur. Ancak rasyonalistlerin sisteme bakış açıları daha çok materyalist doğrultuda olmuştur. Bu hususta yapılan açıklamalar da buna ilişkindir (Karacasulu, 2014, s. 119). Eleştiriler devletin temel aktör olmasına yöneliktir. Bu bağlamda en büyük eleştiri ise kimliğe olan etkisinde devlet içerisindeki ögelerin göz ardı edilmesidir (Demirtaş, 2014, s. 118). Öte yandan özerk kimliklerden evrensel açıdan bahsedilemeyeceği eleştirisi ise inşacıların teorikten ziyade analitik bir bağlamda meydana getirdikleri doğrultusundaki söylemlerini arttırmıştır (Reus-Smit, 2013, s. 301). Sosyal inşacılar, hiçbir zaman kendilerinin genel bir teori oluşturduklarına dair iddiada bulunmamışlardır. Bu kişiler uluslararası ilişkilerin genel bir teorisinin olabileceğini de savunmuşlar fakat sosyal inşacılığı bir yaklaşım olarak değerlendirmişlerdir. Alexander Wendt, burada tek istisnadır (Reus-Smit, 2013, s. 301). Wendt, ortaya koyduğu “Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi” adlı çalışmada Kenneth Waltz’a rakip olduğunu ve genel manada bir uluslararası teori ortaya

koyduğunu ilan etmiştir. İnşacı teoriyi ortaya koyanlar, modernistler ve postmodernistler olmak üzere kendi aralarında iki gruba ayrılmışlardır. Buradaki modernist grup 1990'lı yıllardaki ekolün çizgisinden yürümüşler, postmodernist grup ise güç ve hiyerarşiye önem vermişlerdir. Öte yandan modernistler kısmi genellemeler yapmayı, evrensel genellemelere tercih etmişlerdir (Arı, 2008).

1.4. Sosyal İnşacılık Perspektifinden Arap Baharı

Ortadoğu, sahip olduğu zengin yeraltı kaynakları ve yer üstü zenginlikleri ile tarihsel süreçte çatışmaların ve savaşların merkezi olmuş bir bölgedir. Özellikle sanayileşmenin sonrasında artan enerji ihtiyacını karşılamak için bölge ülkeleri ve sömürgeci devletler zengin yeraltı kaynaklarından dolayı Ortadoğu ülkelerini hedefine almışlardır. Bu doğrultuda 2010 yılı sonunda başlayan ve Arap Baharı olarak nitelendirilen gerginlikler bölgede dengelerin yeniden değişmesine neden olacak sonuçları beraberinde getirmiştir. Gelişmiş ülkelerin ulusal çıkarları ve değişen dengeleri doğrultusunda bölgedeki etkinlikleri bölgede yaşanan mücadelenin şeklini de değiştirmiştir (İnal, 2021). Bu noktada bölgede yaşanan ve Arap Baharı olarak nitelendirilen çatışmaların sebebinin insan bilinci veya farkındalığı olduğu söylenebilir. Bu yargı sosyal ve beşeri bilimler alanında farklı konuların ele alınıp incelenmesinde ortak bir yaklaşım halini almış olan sosyal inşacılık yaklaşımı tarafından öne sürülen temel varsayımlarla örtüşmektedir. Sosyal inşacılık yaklaşımı, geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinden farklı olarak doğal olduğu düşünülen birçok olgunun sosyal inşa ürünü olduğunu ve bunların insan eliyle gerçekleştirildiğini savunmaktadır. Bu noktada uluslararası sistemde yaşanan anarşi, kargaşa ve çatışmalar insan eliyle ortaya çıkmakta ve yine insan eliyle kaldırılabilir (İnat ve Balcı, 2007, ss. 268-269). Nitekim genel anlamda Arap Baharı olarak ifade edilen süreç, 17 Aralık 2010'da Tunus'ta Sidi Bu Zeyd kentinde üniversite mezunu olmasına rağmen iş bulamadığı için pazarcılık/işportacılık yapan Muhammed Buazizi adında bir gencin tezgâhına zabıtarlar tarafından el konulması ve darp edilmesi ve ardından da Buazizi'nin kendini yakarak öldürmesi ve onun cenaze törenine katılan grupların rejimi protesto etmesiyle başlamıştır. Olayların hızla yayılmasıyla artan gerginliği bastırmak için hükümetler tarafından orantısız güç kullanımı bir çok kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuş ve bu durum olayların kontrol edilemez duruma gelmesine yol açmıştır (Oğuzlu, 2011, s. 16).

Görüldüğü gibi yöneticiler ve halk arasındaki mesafenin artması ve bireylerin ekonomik, sosyal ve siyasi durumlarının kötüye gitmesi ve ayrıca bireylerin isteklerinin karşılanmasının engellenmesi durumunda bireyler çoğu kez mevcut sistemi kökten değiştirilmek amacıyla harekete geçmekten başka bir çare olmadığını düşünüp harekete geçmektedir (Abuhasan, 2013, s. 46). Ortadoğu ülkelerinde yaşanan olayların temel nedeni politik olmasına rağmen, uzun yıllardır Arap ülkelerinin büyük bir kısmında görülen tipik sistemlere yönelik yapılan bir başkaldırı olarak nitelendirilmektedir (Abuhasan, 2013, s. 48). Söz konusu başkaldırı ülkelerde anarşi ortamının oluşmasına neden olmuştur. Sosyal inşacı teorisyenlerinin uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki ana akım teorilerden ayrıldıkları noktalardan birisi yapı ve özne ilişkisine bağlı olarak yaşanan anarşi durumudur. Sosyal inşacılar anarşi durumuna farklı bir şekilde yaklaşmakta ve anarşiyi meydana getiren temel faktörün devletlerin kendisi olduğunu savunmaktadır (Wendt, 1992, s. 391). Bu bağlamda ülkelerin dış politika tercihleri ile ilişkili olarak uluslararası sistemde anarşik bir durum hâkim olacağını ve uluslararası sistemin yapısında ortaya çıkan bu anarşik durumun barışçıl veya tarafsız olan ülkelerin de dış politikalarında şiddet yanlısı tutum izlemelerine yol açacağını vurgulamaktadır (Özlem, 2017, s. 2012). Öyle ki Arap Baharının son halkası olarak görülen ve ülkedeki anarşik durumun hala devam ettiği ülkelerden biri olan Suriye iç savaşında her türlü dış müdahaleden uzak durmayı, büyük güçlerle karşı karşıya gelmemeyi ve savaş ortamından kaçınmayı dış politikasının temel ilkeleri olarak benimsemiş olan Çin Halk Cumhuriyeti batılı ülkelerin dünya barışını koruma ve demokrasi ihracını gerçekleştirme fikrine katılmadığını ve Suriye'ye yapılan müdahaleyi reddettiğini belirterek kendisini batı bloğundan yana konumlandırmamıştır. Böylece kısa süre içerisinde bitmesi öngörülen ayaklanmalar batılı ülkelerin ve bölge devletlerinin de sürece dahil olmasıyla beraber bilinmezliğe doğru sürüklenmiş küresel ve bölgesel aktörlerin vekâlet stratejisi ile sürece dahil olmaları ve kendi çıkarlarını önceleyen politikaları bölgede kaosun ve anarşinin artmasına yol açmıştır (Phillips ve Valbjørn, 2018, s. 418).

Sosyal inşacı yaklaşım aktörlerin eylemlerini açıklamak için yalnızca maddi unsurları analiz etmenin yetersiz kalacağını aktörlerin kimliklerinin davranışlarını analiz etmede önemli olduğunu savunmaktadır (Reus-Smit, 2013, s. 294). Sosyal inşacı yaklaşım kimliği sosyal, tarihsel, politik ve kültürel bağlamda ele almaktadır. Buna göre bir aktör tek başına bir kimliğe sahip olabileceği gibi aynı anda birden fazla

kimliğe de sahip olabilmektedir. Sosyal inşaacı yaklaşımı savunanlar bir ülkenin çıkarını belirleyen temel unsurun kimlik olduğunu belirtmekte ve bu kimliğin yapı tarafından dayatılmadığını etkileşim sonucu süreç içerisinde ortaya çıktığını belirtmektedirler (Bozdağlıoğlu, 2007, ss. 151-152). Arap baharında ülkeler tarafından geliştirilen ve takip edilen politikalar kimlik inşa sürecinin bir parçası olmuştur. İnşaacı yaklaşım uluslararası ilişkilerde devletlerin kendi güvenlik çıkarını gerçekleştirmek amacıyla geliştirdiği politikaları bir fenomen olarak kabul eder ancak bu çıkarların nasıl oluştuğu konusuna açıklama getirir. İnşaacı yaklaşıma göre uluslararası aktörlerin ulusal çıkarlarını belirleyen temel faktör aktörlerin kendisini nasıl tanımladığı, kim olduğu diğer bir ifadeyle kimlikleridir (Reus-Smit, 2013, s. 295). Devletler kimlikleri aracılığıyla biz ve onlar ayrımını yapar ve bu ayrıma göre kendisini destekleyenleri “biz” diğerlerini ise “karşı” kimliğinde konumlandırır. Ayrıca bu konumlandırmaya uygun davranış kalıpları geliştirir (Jepperson vd., 1996, s. 66). Oluşturdukları kimliklere göre çıkarlarını belirleyen aktörler bu çıkarlara göre politikalarını ve davranışlarını şekillendirirler (Büyükbaş, 2013, s. 250). Arap baharı olaylarının en uzun süre devam ettiği ülkelerden biri olan Suriye iç savaşında kimliklerin ülke politikalarında oluşturduğu değişim devletlerin geliştirdikleri politikaları neye göre şekillendirdiğini göstermektedir. Kendisini “demokrat” kimliği ile tanımlayan batılı ülkeler ileriye yönelik çıkarları için bölgeden kendi kontrollerinin dışında kargaşa ve istikrarsızlık istememektedirler. Nitekim 11 Eylül sonrasında başta ABD olmak üzere batı dünyası ulusal güvenlik açısından tehdit olarak gördükleri unsurları tamamen ortadan kaldırmaya yönelik bir politika takip etmiştir Bunun için ABD başka olmak üzere Batı bloğu Suriye’deki terör yapılanmasını ortadan kaldırmanın tek yolunun demokratik yönetimlerin kurulması olduğunu savunmuştur. Böylece terörün Ortadoğu’da yayılmasının durdurulacağı düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle batılı ülkeler ve ABD terör unsurlarına ve yasa dışı örgütlere karşı demokrasi kimliği çerçevesinde politikalar yürütmüştür (Şahin, 2012, s. 22). Esad yönetimi ve İran yönetimi de “Şii kimliği” noktasında birleşmiş ve bu yakınlık üzerinden politika yürütmüştür. İran “Şii kimliği” doğrultusunda geliştirdiği politikaya göre İran açısından Esad yönetiminin kalması elzem öneme sahiptir (İnal, 2021, s. 62). İran’ın bölgesel amaçları içinde yer alan Şii hilalinin gerçekleştirilmesi Esad yönetiminin Suriye’de devam etmesine bağlıdır. Aksi halde Suriye’de iktidarın değişmesi Suriye’nin ve Lübnan’ın bu hedefin dışına çıkması anlamına gelmektedir (Bağlama, 2016) Arap baharında kimlik üzerinden izlenen politikalar ilerleyen yıllarda

Ülkelerin bu ve benzeri uluslararası problemlerde izleyecekleri politikaların inşa sürecine referans olacak eylemlerdir. Ülkelerin kimlik inşa sürecinde verdikleri kararlar ile kendi ulusal çıkarları doğrultusunda takip ettikleri politikaların uluslararası ilişkilerde her zaman bir karşılığı vardır.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU VE ARAP BAHARI KAVRAMLARI

2.1. Ortadoğu'nun Tanımı ve Tarihi

Yirminci yüzyılda Mahan tarafından Ortadoğu kavramı yazılı bir belge ile kanıtlanmıştır. Bu süre zarfında Ortadoğu birçok anlam ile yeniden boyutlandırılmıştır. Ortadoğu, Güneybatı Asya'da Akdeniz'den, Pakistan'a kadar uzanan bir Arap yarımadasıdır. Ortadoğu kavramı coğrafi ve kültürel açıların dışında siyasi içeriği bakımından önemli bir jeopolitik duruma sahiptir. Ortadoğu kavramının on altıncı yüzyılda değer görmesinin altında oryantalizm düşüncesi bulunmaktadır. Oryantalizm düşüncesi akımında Avrupa'yı dünyanın merkezi kabul eder ve diğer ülkeleri merkeze olan uzaklıklarına göre sınıflandıran bir bakıştır. Ortadoğu da bulunan insanlar bu bakış açısını benimsemişlerdir. Bu da Ortadoğu'da yaşayan insanların kendilerini Avrupalı olarak tanımladıklarını göstermektedir. Batının üstün olduğunu kabul ettiklerini gösteren bir durumdur. Ortadoğu kavramı kullanılmaya başlandığından beri sınırlarının tam olarak nasıl belirlendiği ya da hangi ülkeleri kapsadığı net şekilde belli değildir. Ortadoğu tanımı bağlamında kimine göre dar ya da geniş olarak yapılan coğrafi açıklamalar tartışma zemini hazırlamıştır. Geniş anlamda yapılan Ortadoğu coğrafi tanımında; Batı da Fas'tan başlayıp, Doğu da Pakistan'a kadar uzanan, Kuzeyde Orta Asya Cumhuriyetlerini ve Türkiye'yi içine alıp, Güneyde Yemene kadar uzanan bir hattır.

Ortadoğu kavramını icat edenler Amerikalılar olsa bile İkinci Dünya Savaşından itibaren anlamını yitirip, yeni kavramlar yüklenen Ortadoğu'nun hâkimi İngiliz'ler olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ile birlikte İngilizlerden bu gücü ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSBC) almıştır. Bu ikili devletlerarasında yaşanan kutuplaşmayı ilerletemedikleri için işlenmez bir hal almıştır. Bu yüzden Ortadoğu'nun yeni hâkimi ABD'dir. ABD hâkimiyeti altında olan Ortadoğu'yu her türlü kontrol altında tutmak için bu doğrultuda stratejiler geliştirmektedir. Ortadoğu'nun batısı olarak nitelendirilen Kuzey Afrika Bölgesi, kültürel ve siyasal açıdan uzun yüzyıllar boyunca yorgun bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu gören güçlü devletler son yirmi yıldır bu bölgenin ekonomisi ve siyaseti ile yakından ilgilenmektedir. Bölgenin zengin petrol yatakları, doğalgaz rezervleri açısından ekonomik değerleri yüksek olması egemen güçlerin ilgisini çeken bir

konumdadır. Ticari anlamda ve stratejik açıdan bu denli öneme sahip bölge, dünyadaki diğer ülkelere dünya siyaseti ve ekonomisi açısından yön vermeye devam edeceğe benzemektedir.

Ortadoğu zengin enerji kaynaklarına sahip olması sebebiyle büyük devletler için cazibe merkezi olmuştur. Ortaçağ zamanında Roma ve Bizans devletleri Ortadoğu bölgesi ile ilgilenmişlerdir. Modern çağda ABD bu bölge ile yakinen ilgilenmiş ve günümüzde de iribatlarının sürdürmektedir. Ortadoğu bölgesel açıdan İsrail dışında Müslüman nüfusu fazla olan devletlerden oluşur. Yüzyıllardan beri birçok devletin arzuladığı bir bölge olmuştur. Bölgenin Doğu ve Batı yönlü ticaret merkezi olması büyük güçler tarafından suiistimal edilmiştir. Hammadde yoğunluğunun fazla olması sömürgeci devletlerin gözünde Ortadoğu'nun önemi iki kat artmıştır. Ortadoğu tarihte önemli bir etkiye sahiptir. Tarımsal üretimin ve şehircilik anlayışının doğduğu yerdir. Kültürel açıdan zengindir. Yazı ilk defa bu bölgede geliştirildi. Hristiyanlık, Musevilik ve Müslümanlığın temeli bu coğrafyada oluşmaya başladı.

Eski çağlardan günümüze kadar farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan Ortadoğu sentez bir bölge olmuştur. Bu da bölgede yaşayan insanların yaşantılarında etkili olmaktadır. Bölgede Batı tarzı giyime ve birden fazla dil çeşitliliğine rastlanır. Bu dillerin bir kısmı zaman içerisinde yok olmuş ve sadece dinsel törenlerde kullanılmaktadır. Dünyada petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde ellisi bu bölgeden sağlanmaktadır. Bölgenin ekonomisinin gelişmeye uygun olması, enerji kaynaklarının çokluğu ve birden fazla dinin bir arada yaşanması etkilidir. Bölge, çok sayıda devletin çıkarları ortasında kalmış ve sorunlu bölge olarak adlandırılmıştır. Ortadoğu, yirminci yüzyıldan sonra sahip olduğu yeraltı zenginliği 'petrol' ile sahneye çıkmıştır (Yavuz,2003:111). Birçok ülke için hammadde elde etmek amacıyla Ortadoğu'da sömürge yarışları başlamıştır. Dünya genelinde doğalgaz ile petrolün çoğu bu bölgede olması nedeniyle güçlü devletlerin odağında olmuştur British Petroleum'un (BP) yapmış olduğu analizlere bakıldığında 2008'den beri dünya petrol kaynaklarının yaklaşık yüzde altmış Ortadoğu bölgesinde bulunmaktadır (Öztürkler, 2009:74-79). Ortadoğu yüzyıllardan beri hassas bir konumda olmuştur, birçok ülke bu bölgeyi ele geçirmek için çeşitli mücadelelerde bulunmuşlardır. Ortadoğu'da varlığını sürdüremeyen ülkeler dünyanın siyasi alanında etkisiz kalırlar ve güçlü devletler kategorisinde yer edinemezler. Ortadoğu bölgesinin bereketli toprakları, iklimi ve Fırat ile Dicle nehirlerine sahip olmasıyla birçok insan için yaşamaya uygun bir

konuma sahiptir. Ortadoğu bölgesi üç kıtanın Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının birleştiği yerdir. Kara, deniz ve hava yollarının bağlantı noktasıdır. Ortadoğu'nun aslında önemli bir özelliği bulunmaktadır. En eski insanlık tarihine sahip olan bu bölgenin jeokültürel özelliği açısından önemi büyüktür. (Kılıç, 2008:66). Ortadoğu'yu sadece topraklarını baz alarak değerlendirmemek gerekir, bölgeye din ve tarih açısından da bakılması en doğru olanıdır.

Bir devlet için Ortadoğu'nun kontrolünü elinde bulundurmak büyük önem taşır. Bu yüzden Ortadoğu dünyadaki devletler için aşağıdaki maddeler açısından önemlidir (Hacısalıhoğlu,2005:558):

- 1- Siyasetin, ekonominin ve kültürün odak noktasıdır.
- 2- Soğuk Savaş döneminden itibaren coğrafi açıdan önemlidir.
- 3- ABD ve birçok devlet için hammadde olanaklarına sahiptir.
- 4- Dünya üzerinde zengin yeraltı rezervlerine sahiptir.

Dünyanın en eski medeniyetlerine sahip olan Ortadoğu'da tarihten bugüne önemli siyasal gelişmeler cereyan etmiştir. Ortadoğu, İkinci Dünya Savaşından sonra dünya genelinde daha geniş bir kapsamda yer aldı. Birinci Dünya Savaşından önce Yakın Doğu olarak Osmanlı ve Balkanlar bilinirdi. İran, Kafkasya, Türkistan ise Ortadoğu olarak anılırdı. 1918 tarihinde Osmanlı İmparatorluğunun yok olmasıyla Yakın Doğu kavramı genişletilerek Ortadoğu olarak tanımlanmıştır. Ortadoğu'nun nüfusunu Araplar oluşturmaktaydı. Soğuk savaş döneminden sonra dünya da petrol üretiminin en fazla yapıldığı bölge olması dış politikada egemen güçlerin gözünde önemli stratejik konuma sahiptir.

Dünya tarihi boyunca Ortadoğu tüm ülkelerin önemli merkezine sahip olmuştur. Jeopolitik, ekonomik, kültür ve dini bakımdan özel bir konumdadır. Ortadoğu coğrafi yapısı ile birçok medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan tarihin birçok yönünden kapsamlı olarak bakalım. Yerleşik yaşamın izleri ilk defa Ortadoğu topraklarında rastlanmıştır. İlk uygarlıkların ortaya çıktığı Mısır ve Mezopotamya, Ortadoğu bölgesinde bulunan Nil, Fırat ve Dicle nehirlerinin sularında beslenen topraklara sahiptir. Yazının icatçıları olarak bilinen Sümerler 'in eski yerleşim yerleri bu bölgelerdir. Bu bereketli topraklarda tarımı işlevsel hale getirmek için sulama kanalları yapmışlardır. Tarih sayfalarında tekerleği ilk icat eden Sümerliler olarak geçmektedir. Babilliler ilk yazılı kanunları çıkarmışlardır. En güzel yıllarını Hammurabi zamanında

yaşadıkları için Hammurabi kanunlarını meydana getirmişlerdir. Bereketli topraklarda yaşamını sürdüren başka bir uygarlık ise Fenikelilerdir. Fenikeliler Akdeniz çevresinde ticareti geliştirdiler ve ticarete kolaylık sağlamak için yirmi iki harften ibaret bir alfabe çıkarmışlardır.

Bu topraklarda uygarlıklar dışında başka yeşeren üç büyük din Ortadoğu'da doğmuştur. Bunlar; Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlıktır. İslamiyet'in doğuşu meydana geldiği yıllarda Doğunun hakimiyeti Sasaniler'de, Batının hakimiyeti ise Bizans'a aitti. İslamiyet'ten sonra bölgedeki hâkim güç değişerek Selçuklular varlığını sürdürdü. 1517 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında ki bu bölgeyi Yavuz Sultan Selim fethetmiştir (Özdem, 2016:52-63). Ortadoğu da Osmanlı İmparatorluğu yıkılana kadar huzur içinde bölgedeki halk yaşamını sürdürmüştür. Osmanlının yıkılma sürecinden sonra Ortadoğu birçok ülkelerin sömürgesi altına giren bölgede birçok küçük devletler ortaya çıkmıştır. Bölgede öne çıkan olgu din etkisidir. Ortaya çıkan ilk din ise Yahudilik dinidir. Yahudilikten sonra ortaya çıkan din Hristiyanlıktır. Roma İmparatorluğunda etkili olan Hristiyanlık bölgeyi siyasi açıdan da etkisi altına almıştır. Fakat bölgede etkisini fazla sürdürememiştir. Ve daha sonra İslamiyet doğmuştur. Ortadoğu'da en etkili olan din İslamiyet'tir.

Putperestliğin hâkimiyeti altındaki bölgede giderek varlığını güçlendiren İslam dini İmparatorluklar kurmuştur. Bölge saltanat ile yönetilerek Arapların hakimiyeti alanına girmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Ortadoğu savaşa dahil olmamıştır. Bu savaştan sonra dünyada ki güç hakimiyetleri değişerek Fransa ve İngiltere'nin yerini ABD ile SSCB almıştır. Doğu ile Batı'nın sentezlenmesini ve ticaretin bağlantı noktasını sağlamasını gerçekleştirilen bir bölgedir. Ortadoğu'nun güvenliğini sağlamak için diğer devletlerle iletişim sağlayarak bölge adına önemli olan kaynakları koruma altına almıştır. Bu sebeple Ortadoğu vazgeçilmez bir bölge konumuna gelmiştir. Ortadoğu birçok medeniyetin ortaya çıktığı, toprakların da güçlü imparatorlukların kurulduğu ve büyük semavi dinlerin bu bölgede şekillendiği yerdir. Yüzyıllardan beri sömürge altındaki bu topraklarda sürekli bir çatışma durumu söz konusu olmuştur. Burada yaşamını sürdüren halk her zaman huzuru ve sakin bir yaşamı tercih etse bile bu durum hiçbir zaman mümkün olamamıştır.

Ortadoğu kavramını ilk defa kullanan Alfret Mahan aslında Batı'ya duyarlı yeni bir bölge tanımlayarak İngilizler İmparatorluğunun gücünü vurgulamayı amaçlamıştır. Ortadoğu kelimesi daha önceden 'Levant' olarak kullanılmaktaydı. Ancak İngilizler

için güneşin doğuş yeri önemini kaybederek artık bu terim kullanılmamıştır. Aslına bakılırsa Ortadoğu'nun açıklaması yapılırken Amerika'nın da kabul ettiği tek gerçek bu coğrafyalarda İslam'ın hâkim olması görülmektedir. Batılı ülkeler İslam coğrafyasını her zaman geri kalmış bir bölge olarak görmüştür. Güçlü devletlerin amacı bu bölgeye hâkim olmaktır. Osmanlı devletinin yüzyıllardan beri koruması altında olan Ortadoğu huzur ve güven içinde yaşarken batı devletleri bu bölgeye girip parçalanmasına sebebiyet verdiler. Birinci Dünya savaşından itibaren Ortadoğu'da birçok devletçikler meydana geldi. Osmanlı devleti dağıldıktan sonra İngiltere kendi çıkarlarına uygun bölgeyi yeniden şekillendirmiştir ancak bölgenin sınırları belirlenirken Ortadoğu'ya ait kültür, siyasi, ekonomi ve burada yaşayan insanların toplumsal özelliklerine göre bir yapılandırmayı başaramamıştır. İngiltere resmî olarak Mısır'ı 1914 yılında yönetmeye başlamıştır. Mısır'da meydana gelen ayaklanma ve isyanlardan sonra İngiltere bağımsızlığını geri vermiş ama ipleri elinde tutmaya devam etmiştir. Ancak Süveyş'in ve Sudan'ın hakimiyeti hala İngiltere'nin sömürgesi altında kaldı. İngiltere'nin Mısır üzerindeki etkisi büyük olduğu için birçok askerini buraya taşıdı. İngiltere'nin himayesi altına giren Filistin 'Balfour Deklarasyonu' ile bölgeye Yahudileri göç ettirerek ortamda bir gerginlik meydana getirmiştir (Arı, 2017:25). Ortadoğu'nun her zaman dünyanın önemli konularından biri olması hala korunduğunun göstergesidir. Yirminci yüzyılda güçlü ülkeler tarafından çekişmeli bir rekabet ortamına sahip bir bölgedir (Yılmaz,2009:17). İngiltere'nin hakimiyetini sürdürdüğü bölgede artık dünyanın gücü olan ABD ve SSCB tarafından çerçevesi çizilmiştir.

Ortadoğu'da mevcut olan ülkeler İngiltere ve Fransa'nın egemenliğinden sıyrılarak yavaş yavaş bağımsızlıklarını elde etmeyi amaçladılar. 1948 tarihinde İsrail devletinin kurulması ile Arap devletleri isyan etmiş ve yeni bir savaş meydana gelmiştir. İsrail galip gelmiştir ve bu durum günümüzde de varlığını sürdürmektedir (Sander,2002:300). İsrail devletinin kurulmasından sonra Araplar kendi içerisinde bir araya gelip teşkilatlanmaya başladılar. Fakat FKÖ'nün de içerisinde bulunduğu bu gruplar etkili olmayı başaramamışlardır. Altı Gün Savaşlarının sonuçları, İsrail devletinin bu topraklarda varlığının kalıcı olduğunu kanıtlar niteliktedir. ABD'nin İsrail'in arkasında olması Araplar tarafından hoş karşılanmamıştır.

2.2. Ortadoğu'nun Bölgesel Önemi

Ortadoğu bölgesinin coğrafi konumu itibariyle Doğu ile Batı arasında yer alması, siyasi bakımdan Rusya'nın sıcak denizler ile arasında bulunması, değerli

yeraltı zenginliklerine sahip olması, ekonomik bakımdan önemli su yolları ve ticaret yollarının üzerinde bulunması ve kontrol etmesi, manevi açıdan da semavi dinlerin tamamına ev sahipliği yapması bölgeyi önemli yapan özellikleridir. Bahsi geçen özelliklerinden dolayı farklı zamanlarda çeşitli devletler tarafından Ortadoğu bölgesine hâkim olmak istenmiştir. “Mackinder tarafından ‘dünya adası’ olarak tanımlanan bölge ve Spykman tarafından ‘rimland’ olarak tanımlanan bölgeler burada yer almaktadır (Arı, 2008, s. 28). Ortadoğu kavramı ilk kez Alfred Thayer Mahan adlı deniz tarihçisi tarafından kaleme alınan “The Persian Gulf and International Relations” adlı makalede kullanılmıştır. Mahan bu makalede, Basra Körfezi’nin Süveyş Kanalı’ndan sonra Hindistan’a geçiş hususunda savunulması gereken en temel bölge olduğunu ileri sürmektedir. Bu tanımda Mahan, Ortadoğu kavramını su yolları üzerinden stratejik bir konsept çerçevesinde ifade etmiştir. Söz konusu bölgede önem arz eden su yolları ve ticaret yolları dairesel bir yapıya sahiptir. Bunun yanı sıra Hindistan’ın sömürge devletlerine karşı gerçekleştirilmesi beklenen savunma durumunun da yalnızca Ortadoğu toprakları sayesinde mümkün olabileceği belirtilmektedir (akt. Sakin ve Deveci, 2011, s. 284). Dolayısıyla Ortadoğu kavramının ortaya çıkışının bir savunma hattının korunmasıyla ilgili olan askeri bir çalışma olduğu ifade edilebilmektedir. Bu kapsamda İngiltere’nin Hindistan üzerindeki egemenliğine bakıldığında, bu egemenliğin korunması son derece önemli olduğu için çok daha güvenli olduğu düşünülen bu bölgelerde gereken önlemlerin alınmasını zorunlu kılmıştır.

Soğuk Savaş yıllarında dünyanın iki büyük kutbu olarak görülen ABD ve SSCB arasındaki en çekişmeli ve kontrol edilmek istenen bölgenin Ortadoğu olduğu bilinmektedir. Ortadoğu bölgesi, SSCB tarafından sınırlarına yakın olması sebebiyle ve olası tehditleri bertaraf etmek için istenmekteydi. ABD ise Ortadoğu’yu en büyük rakibi olarak gördüğü SSCB’nin politik alanda yenilmesinin bir anahtarı olarak görmekteydi. Soğuk Savaş’ın ardından Ortadoğu’daki istikrarsızlık daha da artmıştır. Ortadoğu’da yeniden bir temsili devlet¹ problemi gündeme gelmiştir. Bu sorunlar politik, ekonomik ve askeri kaynakların yetersiz olması nedeniyle çözülememiştir. Soğuk Savaş’ın ardından Ortadoğu’da ortaya çıkan milli kimliğe sahip çıkma çalışmaları ise pek çok ulusun savunmasız hale gelmesine yol açmıştır. Kimilerine göre Ortadoğu’da ortak bir kimlik benimsenmesi gerekirken, kimileri de her ulusun

¹ Sadece belli bir kesimi değil, herkesi temsil eden devlet.

kendine ait bir kimlik benimsemesi gerektiği fikrini savunmuştur (Lewis, 2000, ss. 56-59).

Kimlikler, kişinin belirli bir düzende varlığının en önemli kanıtıdır. Siyasi kimlikler gibi bazı kimlikler ise sonradan kazanılır ve bu kazanımların her zaman korunması gerektiği için aktif biçimde askeri ve ekonomik mücadele gibi farklı korunma yöntemlerine başvurulabilir. Bazı düşüncelere göre kimlik karmaşasının sebebi olarak, Doğu'nun sahip olduğu kültürel bağlar gösterilmektedir. Örneğin Giddens'in yaklaşımında "ortak kültüre karşı duyulan bağlılık" söz konusudur ve ulus inşasında ortak kültürel bağlar temel faktördür (Aydın, 2018, s. 232). Sözü edilen karmaşa, ortak kültür bağlarının zayıflatılmadan değişim göstermesiyle ortadan kalkacaktır. Özellikle Batılı değerlerin sahiplenilmesi durumu aslında arzu edilen bir sahiplenme durumu olarak algılanmamalıdır. Bu duruma örnek olarak Batılı devletlerin kültürel bağları zayıflatmak amacıyla kendi değerlerini ön plana çıkarmaları gösterilebilir. Bu çerçevede demokrasinin ve insan haklarına saygının Batı'da ön plana çıkması, Ortadoğu'da Batılı devletlerin müdahalesine açık bir durum oluşturmuştur. Hızla gelişen dünyada Ortadoğu'nun insan haklarından yoksun olmakla nitelendirilmesi, Ortadoğu'da demokrasi ve insan haklarını tesis etme bahanesiyle ABD ve AB ülkelerinin hakimiyet kurma çabalarının hızlanmasına yol açmıştır.

Dini açıdan Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in doğuş merkezi olması Ortadoğu'nun manevi değerini arttıran nedenler arasındadır. Ortadoğu'da yer alan Kudüs, Yahudilerin ağlama duvarı, Hristiyanların hac ibadetini yerine getirdikleri yer ve Müslümanların ilk kıblesi konumundadır. Ortadoğu hem petrol kaynakları hem de geçmiş dönemlerdeki tarım potansiyeli ve üzerinde kurulmuş olan medeniyetler ile bu bölgenin Mezopotamya olarak adlandırılması bakımından son derece önemlidir. Ortadoğu'nun bölgesel önemine dikkat çektikten sonra, şimdi Arap Baharı'nı hazırlayan süreçler üzerinde duralım.

2.3. Ortadoğu Tarihinde Arap Baharını Hazırlayan Süreçler

Ortadoğu'daki otoriter rejimlerin sahip oldukları tipik özellik, siyasi elitler tarafından iktidarın uzun süreli olarak elde tutulmasıdır. Böylece siyasi model olarak İslam dininin temel değerleriyle örtüşmeyen yönetim modelleri benimsenirken, vatandaşlarının çoğunluğunu İslam inancına mensup ya da Müslüman kimliğini benimseyen insanların oluşturduğu bu ülkelerde, İslami değer ve normlara uygun bir

hukuki ve sosyo-kültürel dokunun yaşatılmaya çalışıldığı iddiası bir tezat oluşturmaktadır. Bu otoriter rejimlerin yaslandığı ordular da otoriter siyasi modelin muhafazasında kilit taşı vazifesi görmekte ve halk ile yöneticiler arasındaki anlaşmazlıklara mevcut rejimin korunmasını sağlayacak biçimde müdahale etmek için hazır ve nazır beklemektedirler. Fakat Arap Baharı'nı hazırlayan süreçte askerler, iç düzeni sürdürme amacı çerçevesinde yeniden şekillenmişlerdir. Askerlere bu rollerinde, farklı iç güvenlik organları da eşlik eder. Zaman içerisinde özellikle zor kullanma hususunda, kraliyet ayrıcalıklarının ordudan güvenlik organlarına ve istihbarat servislerine nakledildiği söylenebilir. Örneğin Mısır'ın otoriter rejiminin mimarı olarak nitelendirilen Cemal Abdül Nasır'ın siyasi kadrosunun yaklaşık %65'lik kısmı asker kökenli olduğu tahmin edilmektedir ve diğer devletler için de benzer bir durumdan bahsedilebilir (Bozarslan, 2010, s. 165).

Ortadoğu'da gücü asker ve belli zümrede toplayan otoriter iktidarların uzun ömürlü olmasının sebebi ve neticesi olarak, muhalif akımlar bastırılmaktadır. Böylece yasal anlamda muhalefet etmek gibi "demokratik" mekanizmaların önü tıkanınca, rejim karşıtları ya da muhalifleri için âdeta şiddete giden yollar açılmaktadır. Bunun yanı sıra imparatorluk bakiyesi ve monarşik klan niteliğine sahip olan iktidarlar, sahip oldukları zora dayalı otoriter yapıları içine kapattıkça ve muhalefet "uluslararası topluluğun" desteğine dayanmaya devam ettikçe, iç çatışmaların önü de açılmaktadır. Baskıya maruz kalan topluluklar ile iktidarlar arasındaki mesafe arttıkça ve muhaliflere yönelik tecrit sürdürüldükçe, çatışmalar da kaçınılmaz hale gelmektedir (Yeşilyurt, 2018, s. 499). Otorite üzerine kurulan bu iktidarların yoğun bir toplumsal baskı uyguladıkları da söylenebilir.

Arap Baharının arka planında bölge halklarının kendi haklı gerekçeleri olmasına rağmen, var olan kırılma noktalarının ve fay hatlarının harekete geçmesini sağlayan küresel güçlerin etkileri de yadsınamaz. Bu bağlamda Arap Baharının uluslararası arka planında 1990 ve 2003 yıllarında Irak'ın ABD tarafından iki kez işgal edilmesinin önemine dikkat çekmek gerekir. Bu işgallerinden birincisinin sebebi olarak Irak'ın Kuveyt'i ilhakı gösterilirken, ikinci işgalin sebebi olarak ise 11 Eylül 2001 saldırılarını yapanlara Irak'taki Saddam rejiminin verdiği destek ve Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olması gösterilmiştir. Bahsi geçen iki işgal büyük ölçüde ABD'nin 1990 yılından sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan boşluğu doldurmak, 2003 yılından sonra ise Ortadoğu ve Orta Asya'da (Afganistan'ın işgali) yükselen Rus ve

Çin rekabeti karşısında proaktif bir oyun kurma çabasının sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu tutum sonucunda Rusya'nın Avrasyacı yönelimi hız kazanmıştır. Bu durum Rusya'nın yakın çevredeki Batı ile daha çok ilgilenmesine sebep olunca ABD'nin Ortadoğu üzerinden “Bahar”lar ile yeni bir oyun kurması zorunlu kılınmıştır. Özellikle 11 Eylül'den sonra ABD, dış politikasının yönünü Ortadoğu'ya çevirmek için “haklı” gerekçelere kavuşması ve Başkan Jimmy Carter'ın ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski tarafından öne sürülen Yeşil Kuşak Projesi ile (Günel, 2004, s. 159) “kızıl (Sovyet) tehlikeye karşı yeşil panzehir” (Kiraz, 2007, s. 175) doktrini ile benzerlik gösteren bir anlayışla tasarlanan Bush Doktrini ile hedef seçilen coğrafyaya nüfuz etmeye ve bu coğrafyayı yönlendirmeye odaklanmıştır (Yılmaz, 2011; Turan, 2003).

Diğer taraftan işgal bahanelerinin yanısıra yerel halklar ironik biçimde “Bahar” olarak adlandırılan isyanlar ya da direnişlere teşvik edilmiştir (Orhan, 2013, s. 17). Bu kapsamda Kolombiya Üniversitesi'nden ekonomi alanında Nobel Ödülü almış olan Dr. Joseph Stiglitz'in ifadelerine göre, küreselleşme uluslararası sistemde ve devletlerde adaleti, eşitliği ve yönetim sistemlerini zarara uğratarak kapitalizmi körüklemiştir. Bu durum da güç merkezinde bulunanların diğer zayıf ülkeler üzerinde baskı kurmalarına ve yönlendirme yapmalarına yol açmıştır. Bu durum elbette, Arap ülkelerinde ortaya çıkan olayları belli bir ölçüde açıklayabilir. Fakat bu meşruiyetlerini halktan almayan ve farklı yerlerden alan yönetimlerin halk üzerindeki baskılarına, antidemokratik tutumlarına, kötüye giden yaşam şartlarına halkların isyan ettiği gerçeğine de gölge düşürmemelidir (Abuhasan, 2013, s. 47).

Bu baskıcı rejimlere yönelik, Aralık 2010 tarihinde başlayan tepkiler ve olaylar literatürde “Arap Devrimleri,” “Arap Uyanışı” veya “Arap İsyancıları” adlandırılmıştır gibi farklı biçimlerde anılmaktadır. Ancak ODKA ülkelerindeki bu hareketlerin, genel anlamda “Arap Baharı” olarak adlandırılması, ilk kez *Foreign Policy* dergisinin yazarlarından Marc Lynch tarafından yapılmıştır. Koçak'ın (2012, s. 25) ifadelerine göre 6 Ocak 2011 tarihli “Obama'nın ‘Arap Baharı Mı?’ başlıklı yazısında Lynch, Refik Hariri'nin 14 Şubat 2005 tarihinde öldürülmesiyle Beyrut'ta başlayan ve Suriye taraftarı Başbakan Ömer Abdülhamit Karami'nin istifa etmesi ile sonuçlanan ve ‘Sedir Baharı’ olarak isimlendirilen halk hareketlerine gönderme yapmıştır. Bu çerçevede Tunus'ta başlayan gelişmeleri yeni bir ‘Arap Baharı’ olarak ifade etmiştir. Bahsi geçen ifade zaman içerisinde yaygınlaşmış ve bu bölgede ortaya çıkan ayaklanma hareketleri

Arap Baharı olarak isimlendirilmeye başlanmıştır. Mısır'da ortaya çıkan hareketler *Nilüfer Devrimi* ve Tunus'taki *Yasemin Devrimi* olarak de adlandırılmaktadır. Bu tarz adlandırmalar elbette yeni değildir. Örneğin Gürcistan'da 2003'te ortaya çıkan halk olayları *Gül Devrimi*, 2004-2005 yıllarını kapsayan dönemde Ukrayna'daki gelişmeler *Kadife Devrimi* ve *Turuncu Devrim* olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırmaların sempatik çağrışımlar yaptığı ve söz konusu halk hareketlerini yapıcı idealler uğruna gerçekleştirilmiş olan “övülesi” hareketler olarak sembolleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte, söz konusu adlandırmaların ve sıfatların Batı menşeli siyasal pazarlama ürünleri olduğunu iddia edenler de vardır (Orhan, 2013, s. 18). Nitekim sokaklara “bahar” umutlarıyla çıkan halkların neredeyse tamamı en kötü “kışlarını” yaşamak gibi bir talihsizlikle karşılaşmışlardır.

Arap Baharının bir halk ayaklanması, bir protesto veya devrim girişimi mi olduğu sorularına verilen yanıtlar farklılık göstermektedir. Yöneticiler ve halk arasındaki mesafe arttığında ve bireylerin ekonomik, sosyal ve siyasi durumları kötüye gittiğinde bir de bu bireylerin isteklerinin karşılanması engellendiğinde bireyler mevcut sistemi kökten değiştirilmek amacıyla harekete geçmekten başka bir çare olmadığını düşünüp harekete geçebilirler. Barışçı ve kansız olan *halk hareketleri* “Kadife”, “Turuncu” veya “Gül” gibi sıfatlarla nitelendirilmiştir. Fakat Tunus ve Mısır'da ortaya çıkan olaylar, *ayaklanma* olarak görülmektedir. Filistin eski kültür bakanı Dr. İbrahim Abraş'a göre ise, Arap Baharı *ayaklanma* olmasına rağmen genel bir *halk hareketi* olarak görülmektedir (Abuhasan, 2013, s. 46). Arap dünyasındaki bilinen gazete olan Al-Ahram Gazetesinden Samih Raşid'e göre, söz konusu olaylar protesto ya da isyan değil, rejimlere ve sisteme karşı başlatılan *devrimci ayaklanmalardır*. Abuhasan'a göre de Mısır, Tunus, Yemen ve Suriye'de ortaya çıkan olaylar *ayaklanma* ve *devrimci* unsurlara sahiptir. Diğer Arap ülkelerinde ortaya çıkan olaylar ise kısmi talepler içerisinde gerçekleşmeleri nedeniyle protesto olaylarına daha yakın görülmektedir (Samih Raşid'ten akt Abuhasan, 2013, s. 47). Raşid'in (2011: 32) ifadelerine göre Batılı medya tarafından Arap Baharı olarak adlandırılan olayları kavrayabilmek için çok sayıda faktöre bir bütün olarak bakılması gerekmektedir. Bu olayların temel sebebi politik olmasına rağmen, uzun yıllardır Arap ülkelerinin büyük bir kısmında görülen tipik sistemlere yönelik yapılan bir *başkaldırı* olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle söz konusu olaylar bir *isyan* olarak görülmektedir (Abuhasan, 2013, s. 48).

Genel anlamda Arap Baharı olarak adlandırılan süreç, Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin tezgahına zabıtalardan el konulması ve darp edilmesi ve ardından da Buazizi'nin kendini yakarak öldürmesi ve onun cenaze törenine katılan grupların rejimi protesto etmesiyle başlamıştır. Hızla yayılan gösterilerde olayların bastırılması amacıyla orantısız güç kullanılması pek çok kişinin ölümüne sebebiyet vermiş ve olaylar kontrol edilemez hale gelmiştir. 14 Ocak 2011 tarihinde dönemin Devlet Başkanı Zeynel Abidin bin Ali, Tunus'tan ayrılmak zorunda kalmış. Böylece protestocuların Tunus'ta iktidarı sarsması diğer Arap ülkelerinde yer alan muhalif gruplara da özgüven ve motivasyon sağlamıştır. Bu olay kısa bir süre içinde domino etkisi yaratmış ve Ortadoğu'da mevcut iktidar ve rejimler üzerindeki değişimin fitilinin ateşlenmesini sağlamıştır. Arap Baharı sürecinden en çok etkilenen ülkeler arasında Mısır, Tunus, Suriye ve Libya yer almaktadır. Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi bazı ülkeler ise yaşanan süreçten çok daha az etkilenmişlerdir (Oğuzlu, 2011, s. 16).

Arap Baharının ortaya çıktığı ülkelere bakıldığında ise bu bölgede yer alan ülkelerin ekonomik, sosyolojik, eko-stratejik ve siyasal özelliklerinin “Bahar’a çiçek açtıran” sebeplerin başında geldiği söylenebilir. Dünya Bankası tarafından Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Körfez ülkeleri nüfusları, yapıları ve sahip oldukları hidrokarbon (petrol) zenginlikleri açısından üç ana gruba ayrılmıştır. Bu çerçevede birinci grupta Irak, Fas ve Cezayir gibi ülkeler yer almaktadır. Bu ülkeler petrol ve işgücü açısından zengin olurken, gelir dağılımında görece dengesizdirler. Bu ülkelerde, nüfus ve zenginlik açısından belirli aileler ya da gruplar söz sahibidir. İkinci grupta ise Libya, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar ve Umman gibi ülkeler yer almaktadır. Bu ülkeler de zengin petrol kaynaklarına sahiptir. Ancak bu ülkelerde işgücü dışarıdan temin edilmektedir. Üçüncü gruptakiler ise Mısır, Tunus, Suriye ve Yemen gibi ülkelerdir. Bu ülkeler petrol açısından diğerlerine kıyasla çok daha az zenginliğe sahiptirler. Bunun yanı sıra bu ülkeler ekonomik ve sosyal yapı açısından da görece daha geri bir konumdadırlar. Arap Baharı penceresinden bakıldığında ise, söz konusu olayların genellikle üçüncü grup ülkelerde daha fazla etkili olduğu görülmektedir (Sağsen, 2011, s. 57).

2.4. Arap Baharının Nedenleri

Arap Baharı ve nedenleri incelenmeden önce uluslararası sistemin ve bölgenin siyasi yapısına kısaca değinmek gerekmektedir.

Arap Baharı Öncesi Bölgenin Siyasi Yapısı

Günümüzde uluslararası sistemin yapısının genellikle 1945 yılında şekillendiği bilinmektedir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinin siyasi yapıları da 2. Dünya Savaşı'nın ardından şekillenmeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın söz konusu bölgeden tasfiyesi sonucunda bu bölge Batılı ülkelerin denetimine girmeye başlamıştır. Böylece bölge emperyalist güçler tarafından sömürgeleştirmeye başlanmıştır. Söz konusu dönemde İngiltere bölgede başat güç olarak varlığını hissettirmeye başlamıştır. İngiltere Fransa ile birlikte bölgenin bölerek yönetilmesi konusunda anlaşmaya varmıştır. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bölgede yer alan Avrupalı güçler ağırlıklarını yitirmeye başlamışlardır. Avrupalı güçler bu bölgeden yavaş yavaş çekilmeye başladıkları zaman menfaatlerinin ve imtiyazlarının zarara uğramaması için kendilerine sadık kalacak iktidarların iş başına gelmelerini sağlamışlardır (Baharçipek, 2017, s. 354). Böylece bölge ülkeler sözde bağımsızlıklarını kazanmalarına rağmen aslında Batılı güçlerin nüfuz alanlarında kalmayı sürdürmüşlerdir. Batılı güçler tarafından kurulan bu düzen bazı çalkantılar yaşamış olsa da 20. yüzyılın sonuna gelinceye kadar devam ettirilmiştir.

Muhammed Buazizi'nin kendisini yakmasıyla başlayan ve daha sonra Arap Baharı olarak isimlendirilen bu süreç başlangıçta Ortadoğu'ya barış, demokrasi, ekonomik refah ve istikrar getireceğini vadedmiş ve böylece dünya gündemine oturmuştur. Fakat süreç bu bölgede yer alan ülkelerin her birinde farklı şekilde yaşanmıştır. Bu nedenle söz konusu süreçte Batı'nın müdahil olduğu algısı gibi etkenler Arap Baharının olumlu sonuçlanmasını önlemiştir (Adıbelli, 2017, s. 132). Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmelerin sürpriz olduğunu düşünmek çok güçtür. Bölgede yer alan siyasal sistemler genellikle Batılı ülkeler tarafından oluşturulmuş, anti-demokratik bir yapıda sistemlerdir. Bu sistemler Batının desteğiyle iktidarlarını korumaktadırlar. Ancak artık bu siyasal yapılar çözülmeye başlamış ve halk Batı yanlısı iktidarlardan kurtulma isteğiyle refah arayışına girmiştir. Baharçipek (2017, s. 357)'in ifadelerine göre Arap dünyasında ortaya çıkan halk hareketlerini iç nedenler ve dış nedenler olarak iki başlıkta incelenebilmektedir. Bu çerçevede **iç nedenler** özgürlük talebi, ekonomik sorunlar, yolsuzluk problemi, rejimlerin İsrail ve Batı yanlısı nitelikleri ve baskıcı yönetimler olarak ifade edilmektedir. **Dış nedenler ise** bilgi çağı ve bilginin paylaşımı, uluslararası sistemin yapısı, uluslararası hukuktaki ilerlemeler, Türkiye etkisi ve küreselleşme olarak ifade edilebilmektedir.

2.4.1. İç Nedenler

Tunus'ta başlayarak hızla birçok Arap ülkesinin etki eden iktidarları değiştirebilmek amacıyla başlayan halk hareketleri sonucunda Ortadoğu'da yeni bir sürece girilmiştir. Arap ülkelerinde meydana gelen halk hareketlerinin sebepleri büyük oranda bu ülkelerin ekonomik, toplumsal ve mevcut iç siyasal yapılarıyla ilgilidir. Halk hareketlerinin nedenlerinden bazıları bütün ülkelerde ortak olurken, bazılarının da ülkelerin kendi yapılarına özgü olduğu görülmektedir. Bu bölümde Mısır'da yaşanan askeri darbenin, Suriye, Libya ve Yemen de ise iç savaşa dönüşen olayların iç nedenleri olarak **özgürlük talebi, ekonomik sorunlar, yolsuzluk problemi, baskıcı yönetimler ve rejimlerin İsrail ve Batı yanlısı nitelikleri** olarak beş başlık halinde ele alınacaktır.

Olayların başlamasına yol açan **iç faktörlerden birincisi halkın özgürlük talebidir**. Halk hareketlerinin meydana geldiği Arap ülkelerinin hiçbirinde çoğulcu ve demokratik bir sistem bulunmamaktaydı. Bahsi geçen ülkelerin tümünde temel hak ve özgürlüklerin bir şekilde kısıtlanmış olduğu görülmektedir. İktidarda olan baskıcı rejimlerin temel niteliği meşruiyetlerini halktan değil, Batılı ülkelerden almalarıdır. İktidardaki yönetimlerin büyük bir kısmı meşruiyetlerini askeri bir darbeye veya kraliyet bağı ile monarşik bir geçmişe dayandırırılar. Bölgede yer alan ülkelerinden Türkiye ve İsrail dışında kalan ülkelerin tamamında kamuoyu ve halkın meşruiyet oluşturma hususunda yetersiz olduğu bilinmektedir. Bahsi geçen ülkelerde gerçek manada bir **çok partili sistem bulunmamaktadır**. Ülkelerde genel olarak tek partili sistem bulunmakta ve serbest seçimler ya göstermelik bir şekilde yapılmakta ya da hiç yapılmamaktadır (Oğuzlu, 2011, s. 9). Merzuki, bu ülkelerde genel ve şahsi hürriyetlerin koruma altında olmadıklarını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitliği de söz konusu değildir. Ayrıca Arap milleti yalnızca Batı karşısında geri kalmış değildir, aynı zamanda pek çok üçüncü dünya ülkesine göre geri kalmıştır (Merzuki, 2019, s. 66).

Bütün Arap ülkelerinde görülen en önemli sorunlardan biri de **yolsuzluk problemidir**. Yolsuzluk iddiaları 2010 yılında Ortadoğu'da başlayan halk hareketlerinin en önemli nedenlerinden biridir. Söz konusu ülkelerdeki yönetim zamanla adeta rüşvet ve yolsuzluk işleyen bir mekanizmaya dönüşmüştür. Halkın büyük nefretini toplayan bu durum sonucunda yönetimlerin meşruiyetleri azalmıştır (Şahin, 2011, s. 87). Bu hareketlerin tetikleyici unsuru ise ülke liderleri ve yakın

akrabaları ile bürokrasinin elinde bulunan servet ve elde edilen ekonomik güç olmuştur (Akbaş, 2012, s. 54). Bu durumun ne kadar vahim olduğu ise devrik liderlerin mal varlıklarının ortaya çıkması ile anlaşılmıştır.

Arap ülkelerinin bazılarında gelir seviyesi gayet yüksek olmasına karşılık, bu ülkelerin günümüzde hala sanayileşmemiş olması bazı ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle sorun, *ekonomik düzeyden* daha çok *ekonomik yapıyla* ilgilidir. Ekonominin yapısının petrol ve doğal gazdan elde edilen rant gelirin'e yüksek oranda bağımlı olması sebebiyle, bu ülkelerin iyi bir biçimde işleyen bir ekonomik sistemden yoksun oldukları söylenebilir. Petrol veya diğer doğal kaynaklara sahip olmayan ülkelerin ekonomik durumu ise çok daha vahimdir (Kurubaş, 2011, s. 111). Ortadoğu'nun nüfus artışı açısından dünyanın en hızlı nüfus artışına sahip bölgelerden biri olması ve bu zamana kadar iktidara gelen rejimler tarafından genç nüfusa istedikleri gibi bir gelecek perspektifinin sunulamamış olması, nüfusun büyük bir kısmının ekonomik bakımdan tatmin edilememesiyle sonuçlanmıştır. (Şahin, 2011, s. 86). Öyle ki, işsizlik oranı bazı ülkelerde %14'e yükselmiştir. Bu oranın genç nüfus arasında %30'lara kadar yükseldiği görülmektedir (Kapan, 2012). Dahası Ortadoğu'da toplum kesimleri arasındaki gelir seviyesi farkı devasadır. Arap şeyhlerinin birçoğu dünyanın en zenginleri arasında yer almalarına rağmen, İslam Konferansı Örgütü'ne üye olan en düşük gelirli ülkelerin nüfusu, örgüte üye ülkelerin toplam nüfuslarının %67'lik kısmını oluşturmaktadır (Doster, 2014, s. 378).

Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki başka bir problem, **baskıcı yönetimlerdir**. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşayan halklar yüz yıllardan beri baskıcı ve militarist yönetimler altında yaşamaktadır. Demokratik gelişmeler son derece hızlı bir şekilde yaşandığı günümüzde, bu halkların bu gelişmelerden etkilenmemesi elbette mümkün değildir (Deniz, 2013, s. 71). Bu süreçte Arap halkları, "bizim için ortak olan nedir" ve "bizi bir arada tutan nedir" sorularını çok daha yüksek bir sesle sormuştur ve verdikleri cevaplar baskıcı rejimlerin eski usul politikaları ile örtüşebilir türden değildir. Suriye'de 1970'ten beri Esat ailesi iktidarı elinde tutmaktadır. Libya'da ise 42 sene boyunca Kaddafi iktidarı elinde tutmuştur. Bu durum, ise Arap halklarının isteklerinin ve taleplerinin sokaklarda kitlesel olarak daha gür bir sesle yükselmesine yol açmıştır. Başka bir ifadeyle, bu süreçte Arap halkları ülkelerinin gerçek sahiplerinin babadan oğula geçen bir elit grup değil, kendileri olduğunu anımsamışlardır (Yıldırım, 2014, s. 374).

Bölge ülkelerindeki rejimlerin Batı ile yakın ilişki içerisinde olmaları, halk hareketlerinin ortaya çıkmasına yol açan bir başka sebep olarak görülmektedir. Bu ülkelerdeki rejimler Batı'nın desteğiyle iktidarlarını devam ettirebilmişlerdir. Sanıldığı gibi Arap ülkelerinin bazıları ile İsrail arasında büyük bir anlaşmazlık yoktur. Aksine Mısır ve Ürdün başta olmak üzere, bu ülkelerin çoğu İsrail ile yakın ilişki içerisinde. Söz konusu ilişkiler, 2010 yılında Wikileaks tarafından yayınlanan ABD'ye ait gizli belgelerde açık bir şekilde gözler önüne serilmiştir (Baharçipek, 2017, s. 359).

Arap Baharı süreciyle rejimler düşmüş, Arap dünyasının ilk cumhurbaşkanları görevden alınmış ve hatta halk iradesiyle yargılanmıştır. Uluslararası sistemin realist bir bakış açısına dayalı olmaması ve egoist tutumla yönetilen devletlerin faydacı politikaları sonucunda Bouazizi'nin çaresizlik eylemi yaşanmış, Arap Baharı böylece tetiklenmiştir. Bu olayın Arap Baharı için bir katalizör olması, Arap ülkelerinde özellikle gençler arasındaki yaygın çaresizlik durumunu gözler önüne sermektedir. Ana akım uluslararası ilişkiler teorileri, çağdaş olaylara yalnızca sınırlı uygulamalar sunduğundan mevcut uluslararası sistem incelemelerinde artan bir kabul görmüştür. Ancak Onuf'a (1989) göre uluslararası politika "bizim yarattığımız bir dünya" niteliğindedir; fail ve yapı arasında bir etkileşim süreci vardır. Uluslararası sistem bu yapısı itibarıyla maddi güçlerden değil, fikirlerden oluşmaktadır. Arap Baharının sosyal inşacılık kapsamında ele alınması, yapıların sadece kısıtlamakla kalmayıp aktörlerin kimliğini de oluşturması nedeniyle önemlidir (Fierke, 2010, s. 181).

Pek çok uluslararası ilişkiler teorisi ilgili tüm devletlere ilişkin sabit bir genelleme ve teori inşasıyla sonuçlanan bir benzerlik düzeyine sahip olduğunu varsaymaktadır (Fierke, 2010, s. 179). Sosyal inşacılık kuramı ise sosyal boyutların önemini ortaya koyarak normlara, dile, kurallara ve kimliklere daha fazla anlam yükleyerek genellemelerden farklı bir analiz ortaya koymaktadır (Barnett, 2011, s. 151). Uluslararası sistem yapıların fail tarafından şekillendirildiği ve bunun tersinin genellemeler ile sabitlenmediği sürekli bir inşa ve etkileşim süreci çerçevesinde açıklanmaktadır. Bu bağlamda sosyal inşacılıkta bilgi, yaratılmış değil inşa edilmiş olarak değerlendirilmektedir.

Sosyal inşacılık kapsamında Arap Baharının kökenlerine ilişkin yorumlardan biri Arap normlarından daha eğitilmiş ve Avrupa'yla güçlü bağları olan küçük bir ülke olan Tunus'ta başlamasıyla ilgilidir. Sosyal inşacılık bunu büyük ölçüde medya

teknolojileri ve sosyal ağ etkileşimleriyle ortaya çıkan ve genellikle küreselleşme kavramı olarak adlandırılan ve Ortadoğu'daki gençliği, bölgedeki değişimin ana faili ve gücü haline getiren demokratik normların çoğalmasi olarak açıklamaktadır. Arap Baharının toplumsal etkileşim olmaksızın gerçekleşemeyeceği, özellikle içsel nedenler arasındaki etkileşimin karşılıklı olarak çatışmayı oluşturduğu ortaya konulmaktadır. Arap toplumlarının Batı toplumlarına özgü kabul edilen insan hakları, eşitlik, demokrasi gibi kavramları arzulamaları Arap liderlerin kalıcı olduklarına yönelik köklü inançlarına darbe vurmuştur. Toplumlarda Batı'ya yönelik hayranlık ve söz konusu kavramlara yönelik arzu, teknolojinin yardımıyla sosyal platformlarda insanların sosyal kimliklerini yeniden inşa etme süreçleriyle sonuçlanmıştır (Barnett, 2011, s. 159).

Arap Baharı sürecinin küresel bir yankı bulması Ortadoğu ülkelerinde Batı ideallerinin artışına yol açmıştır. Otokrasinin çözülmeye başlaması, objektifi tüm ülkeye genişletmiş ve farklı kökenler ve eğitim düzeylerinden gelen gençlerin “sklerotik efendilerine karşı ayaklanmaları” ile sonuçlanmıştır (Ajami, 2012). Habermas'a (1992) göre, devletin yapılandığı ve işgal ettiği kamusal alanda yaşam tarzlarını sürdürmek ya da yeniden inşa etmek isteyen kişiler yeni toplumsal hareketler aracılığıyla taban seferberliğine yönelirler. Kitleler ve sivil toplum örgütleriyle Ortadoğu'daki bağlantılı ajanlar ve devlet otoriteleri ile yapılarına meydan okuyarak, otoriter rejimlerde değişen siyaseti etkilemişlerdir.

Sosyal inşacılık kuramı Arap Baharı gibi güncel olayları açıklamada oldukça yararlı bir yaklaşımdır. Ancak özellikle iç nedenler ele alınırken kuramın ontolojik ve epistemolojik konumu nedeniyle uyarlanabilir olması durumu göz önünde bulundurulmalıdır. İnşa edilen bilgi sosyal gruplar tarafından organize edilebilir ve yalnızca söz konusu grupla ilgili olabilir. Ancak Arap Baharının gösterdiği gibi tek bir sosyal bir grup tek başına büyük bir değişim meydana getirebilmektedir. Realizm gibi ana akım uluslararası ilişkiler teorileri Arap Baharı gibi köklü süreçleri değerlendirirken göz ardı edilemeyecek olsa da Arap Baharı ruhunun Ortadoğu'ya yayılışını açıklamak için yeterli değillerdir. Bu nedenle sosyal inşacılığın önemi büyüktür. Devletin kendi pazarındaki rekabet gücü, artan ekonomik rekabet, yeni bir dizi normun yayılması ve küreselleşme gibi faktörler sosyal inşacılığın Arap Baharını değerlendirmedeki yararlarını ortaya koymaktadır. Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi yapılar sabit değildir ve değişim içindedirler, bu nedenle sosyal inşacılık mevcut

uluslararası sistemdeki değişimleri ele alma açısından oldukça başarılı bir kuramdır. Bunun gibi Ortadoğu ülkelerindeki içsel faktörleri Arap Baharı kapsamında değerlendirmede de oldukça faydalıdır.

2.4.2. Dış Nedenler

Elbette Arap Baharı olarak adlandırılan Arap ülkelerinde halkın rejim karşıtı gösterilerini, yalnızca iç nedenlere bağlamak yeterli olmaz. Arap Baharının yaşanmasına yol açan dış nedenler, uluslararası sistemin yapısı, bilgi çağı ve bilginin paylaşımı, küreselleşme olgusu, uluslararası siyasi ve askeri alanda yaşanan gelişmeler ve Türkiye etkisi olmak üzere toplam beş başlık halinde özetlenebilir.

Arap Baharının yaşanmasına sebebiyet veren dış faktörlerden birincisi *uluslararası sistemin yapısı* ile ilgilidir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından çok kutuplu sistem sona ermiştir. Bu süreçte dünya ABD ve SSCB önderliğinde iki bloğa ayrılmıştır. Bilindiği gibi bu denge tarafından yaratılan Soğuk Savaş dönemi, ilk önce Berlin Duvarı'nın yıkılması ve daha sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona ermiş ve ABD önderliğinde tek kutuplu sisteme geçiş yapılmıştır. Soğuk Savaş sona erdikten sonra, ilk önce Doğu Avrupa'da ve daha sonra dünyanın diğer bölgelerinde yeni bir demokratikleşme dalgası ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Arap ülkelerinde yaşanan gelişmeler de, söz konusu demokrasi dalgasının bir yansıması olarak görülebilir.

Yaşadığımız çağda öne çıkan en önemli değerlerden biri olan *bilgi ve bilginin paylaşımı* Arap Baharı sürecini anlamda şüphesiz önemli dış nedenler arasındadır. Bilgi toplumu, sanayi toplumu sonrasında oluşan toplum yapısını ifade etmektedir. Bu toplumda genel kabul gören ilkeler ise, bilginin refah oluşturma hususunda temel olduğu, insan haklarının daha fazla demokrasi ile korunması ve devletlerin yalnız halk için var olduğudur (Ağır & Turhan, 2014, s. 283). Çağımızda teknolojiye ve iletişimde ortaya çıkan gelişmelerin yanı sıra internet kullanımındaki artış da bilgiye erişimin kolaylaşmasını ve hızlanmasını sağlamıştır (Erkal, 2007, s. 68). Bu çerçevede internet bireyler arasındaki iletişim serüvenini ontolojik olarak değiştirmiştir. Bunun yanı sıra internet toplum yapısının tüm unsurlarına dokunarak yatay ve dikey geçişlerin yönünün değişmesini sağlamıştır (Babacan, Haşlak, & Hira, 2011, s. 65). İnternet kullanımı bu açıdan, bireyler arasındaki iletişimi büyük ölçüde etkilemiştir. Hızla dijitalleşen dünyada internet ve benzeri araçların kullanımı artış göstermiştir.

Böylece bu araçlar bireyler arasındaki iletişime yeni bir boyut kazandırmış ve bir olay veya gelişme hızlı bir şekilde dünyaya yayılmaya başlamıştır. 2010 yılında Arap dünyasında ortaya çıkan olaylar çok kısa bir sürede dünya genelinde yankı bulmuştur. Yaygın olarak kullanılan Facebook ve Twitter gibi sosyal ağlar aracılığıyla Mısır, Tunus, Yemen, Libya, Bahreyn ve Suriye haklarının gösterdikleri direniş hızla bütün dünyaya yayılmıştır (Kırık, 2012, s. 87). Bahsi geçen ülkelerde rejime karşı yapılan protesto gösterilerinde halk bu araçların kullanımıyla örgütlenmiştir. Ancak otoriter rejimler tarafından bütün çabalara rağmen söz konusu olayların dünya genelinde yankı bulması engellenememiştir.

Dünya genelinde son yıllarda yaşanan gelişmeleri ifade etmek için kullanılan *küreselleşme* olgusu da Arap Baharını anlamamıza yardım edebilecek başka bir dış nedendir. Küreselleşme sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik ve teknolojik yönleri ile çok boyutlu bir kavramdır. Küreselleşme aynı zamanda yeniden yapılanan dünyanın yeni düzenini ifade eder. Küreselleşmeyi “küresel kapitalizm” olarak nitelendirenler de vardır (Ağır & Sezik, 2015, s. 97). Liberaller ise genel olarak hızlı bir şekilde küreselleşen dünyada, uluslararası sistemde devletlerarasında karşılıklı bağımlılıklar artmaya başladığını ifade ederler. Liberal bakış açısından bakarsak, küresel rekabetin ve bilgi çağının getirdiği yenilikler sistemde yer alan aktörlerin tümünün birbirlerine bağımlı hale gelmesini sağlamıştır. Böylece dünya küreselleşme ve devletlerarasında belirginleşmeye başlayan karşılıklı bağımlılık ile birlikte küçük bir köy haline dönüşmeye başlamıştır. Bu bağlamda küçük bir köye dönüşen dünyada herhangi bir bölgede yaşanan bir gelişmenin etkileri küresel düzeyde görülmeye başlanmıştır (Baharççek, 2017, s. 361). Bu çerçevede Arap Baharı olarak isimlendirilen süreçte yaşanan gelişmelerde küreselleşmenin etkisi göz ardı edilemez. Arap ülkelerinde yaşanan olaylarda ortaya çıkan tablonun küresel gelişmelerden bağımsız olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu açıdan küreselleşme Ortadoğu’da ortaya çıkan değişim dalgasının sebepleri ve sonuçları arasında görülebilmektedir. Ortadoğu’nun küreselleşme sürecine girmesiyle birlikte Ortadoğu halkı siyasi, ekonomik ve kültürel bakımdan dünyaya uyum sağlamaya başlamıştır (Akbaş, 2012, s. 57).

Uluslararası alanda yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler, bölgede rejimlerinin zayıflamasına sebebiyet vererek Arap Baharına ortam hazırlayan bir başka dış nedendir. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte süper güçler arasındaki kutuplaşma da sona ermiştir. Bunun sonucunda 11 Eylül’den sonra ABD’nin başlatmış olduğu

küresel terörle savaş politikası, bölgedeki rejimlerin askeri, siyasi ve ekonomik açıdan dış destekten mahrum kalmalarına ve güçlerini yitirmelerine yol açmıştır. Bunun yanı sıra bahsi geçen iki önemli gelişme bölgede rejimlerinin egemenliklerinin ve meşruiyetlerinin de azalmasına neden olmuştur (Duran & Ardıç, 2017, s. 688).

ABD'nin 11 Eylül'den sonra 1,5 milyar Müslüman nüfusu karşısına alması makul bir seçenek olarak görülmemektedir. Bu seçeneğin yerine benimsenen strateji ise, Ortadoğu'nun tamamını kapsayan "Büyük Ortadoğu" bölgesinin düşman olmaktan çıkarılması ve dönüşüme uğratılmasıdır. Arap Baharı sürecinde ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesiyle nefret edilen bir ABD imajı yerine bazı radikal unsurları barındırmasına rağmen halkın istediği yönetimlerin iş başına gelmesini sağlayan bir imaj bu nefretinin kısmen de olsa azalmasını sağlayabilirdi. Dolayısıyla ABD söylemsel de olsa otoriter rejimlere başkaldıran ülkeleri desteklemiştir. Ayrıca ABD bu ülkelerde devrilen rejimlerin ardından ülkeyi yönetecek kişinin kim olduğu konusunda tercih belirten bir izlenim vermekten de kaçınmıştır (Kıbaroğlu, 2011, s. 28).

Sosyal inşacılık yaklaşımının dış politikaya bakışı ile sosyal ontolojinin varsayımları birbirleriyle yakından ilgili konulardır. Wendt bu anlamda ilk olarak sosyal olanın maddi yapılar üstündeki önceliğini vurgulamış ve neoliberalizmin kurucusu olan Waltz'a gönderme yaparak yazdığı "Social Theory of International Politics" kitabı ile uluslararası ilişkilerin sosyal teorisini oluşturmaya çalışmıştır. Wendt'den önce uluslararası ilişkilerde genellikle kimlik, kültür ve söylem dikkate alınmamaktaydı. Bunun yanı sıra insan bilinci ile bunun uluslararası ilişkilerde hangi role sahip olduğu da vurgulanmamaktaydı. Ancak söz konusu durum Wendt ile beraber ortadan kalkmıştır (Ruggie, 1998, s. 878). Klasik anlamdaki uluslararası ilişkilere bakıldığında genel itibariyle güç ile çıkar vurguları bütünüyle dışlanmış olduğu göze çarpmakla beraber, inşacılık temeline dayalı olarak fikir ile kimliklerin ne şekilde yaratıldığı, evrim sürecinin nasıl olduğu ve devlet davranışlarını idrak etmede bunların nasıl etkilere sahip olduğu gibi hususlar üzerinde yoğunlaşmıştır (Walt, 1998, s. 25).

Yani inşacılık genel itibariyle fikirlerin realizm ve liberalizm gibi ögeler üzerinde etkileri ve oynadıkları roller üzerinde durmuştur (Ruggie, 1998, s. 867). Wendt inşacılık kavramını soyutluktan kurtararak uluslararası ilişkilerde çok önemli bir referans haline getirmiştir. Öte yandan Wendt'in takipçileri de yukarıda adı geçen

ontolojinin varsayımlarını kendilerine çıkış noktası olarak almışlardır. Bu anlamda sosyal yapının çeşitli alanlardaki temel disiplin teorisine ve uluslararası ilişkilerin temel sorunlarına karşı nasıl bir faktör olduğunu tanımlayarak farklı bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Yukarıda bahsedilen inşacılıkta vurgulanan uluslararası yaklaşımın ontolojisinin maddi olmaktan çok sosyal olduğu yönüdür. Böylelikle neo-neo sentezden daha değişik şekilde kurumsallaşmıştır (Kaya, 2008, s. 100). Bu durumda da inşacılıkta uluslararası politikalara ait temel bir dizi unsurlar değişik biçimlerde yorumlanmıştır. Yapı ve anarşi gibi kavramlara yüklenen anlamlar ise bu değişik yorumlamalardan en belirgin olanlarıdır. Öte yandan bu anlamlar, ana akımdan çok daha değişik bir noktanın varlığına işaret etmektedir. Yapı kavramı ana akımın tanımladığından çok daha farklıdır. Buradaki yapı kavramının dışsal bağımsız bir güç olmasının yanında kendi içerisinde faaliyet birimleri bulunduğu dikkat edilmelidir. İnşacılığa göre uluslararası yapı, *maddi yeterlilikten* daha çok, *sosyal ilişkilerden* meydana gelmiştir (Wendt, 1995, s. 73). Bu doğrultuda ise genel manasıyla uluslararası sistemin yerel toplum ile sosyal düzenden ayrı ve kendi içerisinde bir mantığının olduğu unutulmamalıdır (Kaya, 2008, s. 101). Dolayısıyla yapı, inşacı mantığa göre değişim gösterebilmektedir. Hâkim teorilerde ise yapı, sabit ve değişmez olarak kabul edilmektedir. Wendt'e göre yapı, sosyal ilişkilerin de bir parçasıdır ve sadece maddi kapasitelerden meydana gelmez. Daha da açarsak ortak bilgiler, beklentiler, anlayışlar, maddi kaynaklar ve uygulamalar yapıyı oluşturmaktadır (Wendt, 1995, s. 73).

İnşacılara göre ortak bilgiler, anlayışlar ve beklentiler, yapının tanımlanmasında oldukça önemli bir unsurdur (Wendt, 1995, s. 73). Bütün bunlar aktörlerin birbirleriyle işbirlikçi ve çatışmacı doğasının oluşturulmasında etkili olan kavramlardır. Ancak buradaki kavramın anlamlandırılması sosyal inşa neticesinde olmuştur. Yani neoliberalizm tarafından sunulan maddi kaynakların ötesine geçilmiştir. İnşacılık'a göre maddi kaynakların yalnız başına herhangi bir anlamı yoktur. Maddi kaynaklara aktörler tarafından yüklenen anlam sayesinde dış politika için araç olacak şekilde kullanılır. Bu doğrultuda devletlerin maddi kaynaklara vermiş oldukları tepki ile onların dostluk ve düşmanlığa ilişkin algıları doğru orantılıdır. Uygulamalar da yapıyı meydana getiren bir diğer ögedir ve inşacılara göre önem arz etmektedir. Wendt, sosyal yapıların aktörlerin kafalarında ya da maddi kaynaklarda oluşmadığını, bu

yapıların uygulamalarda mevcut olduğunu ve bir sürecin neticesinde ortaya çıktığını ifade etmiştir (1995, s. 74).

Fakat bu uygulamaların yeniden üretilmesi öznelarası anlamlandırmalar ile söz konusu olur ve üretim sürecinin neticesinde aktörler açısından bir anlama sahip olurlar. Wendt, yapının öğelerini açıklarken güvenlik ikilime ile güvenlik toplumunu da ele almış ve bunların ne şekilde meydana gelebildiği ve değişebildiğini açıklamıştır. Wendt'e göre güvenlik ikilemi genellikle güvensizliğin söz konusu olduğu ortamlarda, devletlerin birbirleriyle alakalı niyetleri hususunda olumsuz yargılara sahip olduğu zamanlarda ve öznellikler arasında anlamlandırma ile meydana gelmektedir. Böyle bir durum söz konusu olduğu zaman ise kendi kendine yardım prensibi ışığında devletler güvenliklerini sağlarlar. Aksine, güvenlik toplumu, ülkelerin birbirine güvendiği ve sorunlarının savaşız çözülebileceğine inandıkları bir toplum biçimidir. Ülkeler silahlanmaya başladığında, diğer ülkeler bunu bir tehdit olarak görürler "güvenlik ikilemi" durumu ortaya çıkar. Silahlanan devletlerin tekrardan güven verici politikalara dönmeleri halinde ise yapının değişeceğine ve ülkeler tarafından bir "güvenlik toplumu" inşa edilebileceğine inanılmaktadır (Wendt, 1995, s. 73).

Bu anlayış ana akım teorilerden farklılık arz etmektedir ve bunun yanında anarşi kavramlarına yüklenen anlam çerçevesinden de kendini göstermektedir. Neorealistlerle neoliberallerin anarşiye ilişkin bakışları birbirinden farklılık göstermektedir². Ancak bu iki anlayışa göre de uluslararası yapı anarşi bağlamında değerlendirilmektedir. Öte yandan bu yapının üzerinde üst seviyede bir kurumsallaşmanın söz konusu olmadığı varsayımı da temel alınmaktadır (Wendt, 2013). Fakat ikinci yaklaşım ışığında anarşi temelde, herhangi bir devlet yahut devlet grubunun diğerleri üzerinde egemen olmamasıdır. Onuf'a göre ise anarşi bir kural durumudur. Eğer kural mevcut değilse bu anarşiden ziyade bir kaostur (Onuf, 1998, s. 63). İnşacılıkta eleştirilen bir başka konu ise anarşiye dönük ana akım varsayımlarıdır. Buna göre anarşide her an bir savaş durumu söz konusudur. Yine bu görüşün savunduğu başka bir konu da kendi kendine yardım ile güç politikası gibi olguların doğrudan anarşiyi ifade etmediğidir. Wendt bu olguların anarşinin ana özelliklerinden ziyade uluslararası kurum olduğundan ileri geldiğini belirtmiştir. Bu hali ile anarşi

² Neorealistler anarşiyi "kendi kendine yardım" ilkesine dayanan bir sistem olduğunu ve bu sistemde merkezi bir otorite ve güvenliğin olmadığını iddia ederken; neoliberaler de sistemi anarşi olarak görmekle birlikte, sistemin "kendi kendine yardım" ilkesine dayanmasına rağmen işbirliği davranışının yaratılabileceği savunmaktadırlar.

devletlerin o'nu yaptıkları şeydir” (anarch is what states make of it) (2013). Bu doğrultuda anarşide yapısal manada sınırlandırmaların birbirinden ayrı olduğu söylenebilir. Wendt'e göre anarşi, kendi kendine yardım sistemidir ve bunun yerine ortak bir güvenlik sistemi de öngörülebilir. Bu hususta düşmanlardan oluşan anarşi ile dostlardan oluşan anarşi birbirinden ayrılmaktadır. Çünkü devletlerin dostlarına davranış şekilleriyle düşmanlarına davranış şekilleri farklılık arz etmektedir (Wendt, 1994). Örnek verilecek olursa Emmanuel Adler, Wendt gibi, ABD askeri kapasitesinin Küba ve Kanada için farklı anlamları olduğunu söyledi. Ancak bu durum klasik teori ile açıklanamaz. Bunun nedeni, bu bölgelerin "yapısal" işlevlerinin aynı olması ve tek belirleyici faktörün güç dağılımları olmasıdır. Bununla birlikte, inşacılar yaklaşımı, güç dağıtımını üzerinde kesin bir etkiyi dışlamaz. Fakat bunun öznellikler arası anlayış ve beklentilere dayandığını ifade etmişlerdir. Başka bir deyişle, öznellikler arası anlayış, oyunculara maddi yeteneklerini ve güçlerini nasıl kullanacaklarına dair bazı ipuçları verir. Dolayısıyla öznellikler arası etkileşimin bir sonucu da aynı askeri güçten değişik anlamlar çıkarmaktır (Adler, 2013).

İnşacılığın en ayırt edici yönlerinden birisi de öznellikler arası niteliklerdir. Bu nitelikler uluslararası ilişkilerin temel unsurlarına yüklenen anlamlara ilişkindir. Buradaki kimlik, 1980'li yıllardan bu yana uluslararası ilişkiler kuramları arasında sıkça tartışılan kavramlardan biridir. Fuat Keyman bu kimliğin merkezi bir olgu olduğunu ve uluslararası ilişkilerin dünyayı anlamaya dönük kullanmakta olduğu yöntemin ve açıklama şeklinin kültürel temelini meydana getirdiğini belirtmiştir (Keyman, 2009, s. 219). Yani inşacılığın en ayırt edici yönlerinden biri de uluslararası ilişkilerin bir dizi kavramlarına yüklenen anlamların öznellikler arası niteliklerdir. Kimlik ise 1980'li yıllardan bu yana üzerinde sıkça durulan ve tartışılan bir kavramdır (Keyman, 2009, s. 220). Yukarıda bahsedilen kimlik kavramı ve çıkar kavramı ile karşılaştırıldığında inşacılığın egemen kuramlarından çok farklı olduğu görülebilir. Her şeyden önce, sosyalleşmede kimlik ile çıkar ilişkisinin geçerli olduğu belirtilmelidir. Wendt'in rasyonalist teori olarak adlandırdığı Neorealizm ve neoliberalizm gibi temel teoriler, bireysel çıkarları ve kimlikleri dış teorilerden gelen bilgiler olarak görür (Ashley, 1986, s. 268). Bir diğer ifade ile devletler ile çıkarları ana akım kuramları doğrultusunda teori haricinde oluşturulmuştur (Ruggie, 1998, s. 862). Bu teorilerde Wendt, aktörlerin kimliğini ve çıkarlarını dışarıdan almanın ve sadece oyuncunun davranışına güvenmenin yanlış olduğunu, böylece davranışın bu

fikre göre değişebileceğini, kimliğin ve çıkarların değişmediğini vurgulamıştır (Wendt, 2013).

Halbuki Wendt'e göre sosyal oluşum açısından uluslararası politikayı analiz etmek için aktörlerin taşıdığı kimlikleri ve çıkarları ile onların materyal ilişkilerini biçimlendiren sosyal yapıların analiz edilmesini gerekli kılar (Wendt, 1995). Yani söylenebilir ki çıkarlar kimliklere dayalıdır. Bill McSweeny de bunu vurgulamıştır. McSweeny'e göre çıkarların kimliklere dayalı oluşu, istediğimiz şeyin kimliğimize bağlı olduğu neticesini verdiğini ileri sürer (Kaya, 2008, s. 103). Analitik çerçeveden kimlikler, çıkarlara göre daha öncelikli pozisyonadadır. İnşacılar, aktif kişisel gelişim sürecinde "diğer" rollere odaklanılır. Etkileşimlerden miras alınan semboller, aktörler arasındaki farklılıkları gösterir. "Ben" ve "diğerleri" arasında bu şekilde oluşturulan ayırım, çıkarın belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Taraflar arasında kimliklendirme olmaması durumunda, menfaatler diğerinden bağımsız olarak belirlenmektedir. Olumlu bir kimliklendirme olmasına rağmen karşı tarafın refahı dikkate alınır. Bu nedenle "diğer", "ben" in bilişsel bir devamı olarak kabul edilir (Wendt, 1994, s. 386).

Wendt, bu konuda ana akım teorilerine ilişkin bir eleştiri yapmıştır. Bu eleştirinin konusu ise var olan anarşi algısının kolektif kimlik yaratımı³ üstündeki negatif etkisine dönük olduğudur. Gerçekçi güç politikalarının olumsuz tanımlamalara yol açtığına dikkat çeken Wendt, risk faktörlerini gören aktörlerin güçlü yönlerini göz önünde bulundurmaları ve davranışlarını göreceli kar veya zarara göre belirlemeleri gerektiğini savunmaktadır (Wendt, 2013). İnşacı yaklaşıma göre devletlerarası kimliklerin söz konusu olduğu kolektif kimliklerin meydana gelmesi mümkün olmamaktadır. Böylece biz olgusunun ön planda olduğu kurumların meydana gelebileceği savunulmaktadır (Kaya, 2008, s. 104). İlk olarak bağımsızlığı öznel olarak gören inşacılar, ana akım teorilerini ele alma şekilleri birbirlerinden farklılık göstermektedir. İnşacılar açısından egemenlik, diğer aktörler olmadan anlam ifade etmemektedir. Bu nedenle bağımsızlık tek başına egemen bir devlet yaratamaz. Bu yöntemin gerekliliği, bağımsızlık kavramının bağımsız devletlerden oluşan özel bir toplum olması ve egemenliklerini sürdürme haklarının karşılıklı olarak tanınması ilkesine dayanmasıdır (Wendt, 2013). Egemenlik genel anlamıyla alansal bağlamda mülkiyet haklarının tanınması neticesinde gerçekleşen bir

³ Kolektif kimlik oluşumu, öteki'ne karşı olumlu bir kimliklendirme durumuna işaret eder.

kavramdır. Anarşinin meydana getirebileceği tehlikeleri düşürücü etkiye sahip olması da bu kurumun ana fonksiyonudur (Krasner, 1999, s. 3).

Bilindiği gibi devletlerin egemenlik iddiasında bulunabilmesi için uluslararası devletler topluluğunun varlığına ihtiyaç vardır. Bu sayede de anlaşılması zor olan uluslararası sistemin devletleri kendi kendine yardım politikaları uygulaması engellenir (Wendt, 1994, s. 388). Sosyal inşacı yaklaşım, temel argüman olarak sosyal ve normatif öğelerin maddi yapılar üstündeki belirleyiciliğini kabul etmektedir. Öte yandan güvenlik kavramı da bu temel üzerine oturturulmuştur. Ancak burada güvenlik hususunun her daim ana akım teorilerinin tersine olumsuz durum ile yargılara neden olmadığı savunulan bir gerçektir. Bununla birlikte vurgulanan bir diğer husus da güvenliğin devlet içinde birimlere ayrılması ve devletin de bu manada güvenliğin tek sağlayıcısı olmadığıdır (Buzan, Waver, & Wilde, 1998, s. 7-8). Soğuk savaş dönemi, inşacılığın getirmiş olduğu bu alternatif güvenlik anlayışında etkilidir. Çünkü bu dönemde güvenlik tehditleri sadece teknolojik ve askeri alanda sınırlandırılmıştır. Diğer taraftan inşacı yaklaşımın diğer yaklaşımlardan ayrılan yanı da söyleme yükledikleri anlam ile görevler bütünüdür. Bu yaklaşımda söylem, sosyal faaliyetlerde gerçekliği oluşturmaktadır. Nicholas Onuf bu duruma ilişkin olarak dünya nasıl şekillendirmek isteniyorsa konuşma sayesinde olacağının altını çizmiştir (Onuf, 1998, s. 59).

Bu bağlamda inşacılar için söylemlerin, uluslararası ilişkiler ile dış politika yapımını açıklamada en önemli araç olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bunun yanı sıra söylemler her ne kadar bu amaçlar için önemli olsa da algılar da aynı şekilde bu amaçları gerçekleştirmede diğer önemli araçlardır. Algılar, inşacılara göre kurucu niteliktedir. Bu şekilde algılar, olgulara anlam katmaktadırlar. Bu şekilde de sosyal manada gerçekliğin yaratılmasında hayati bir role sahiptirler. Bu çerçevede algılar niyetlerin yanında imaj ve inanışla da ilgilidir. Bunun yanı sıra ön kabuller algıları meydana getirmektedir (Jerwis, 1976, s. 13). Algıların inşacı teorisyenlere göre uluslararası ilişkileri tanımlamak için ele alınması gerekli ana olgular olduğunu ve bu algıların da sosyal inşa süreci ile oluştuğu savunulmaktadır. Tunus'ta seyyar satıcılık yapan bir üniversite öğrencisinin kendini yakma girişiminde bulunması ve Arap Baharı sürecinin başlaması gençlerde mevcut duruma yönelik algının kolaylıkla anlaşılmasını sağlamaktadır. Özellikle üniversite öğrencilerinde ve genç yaş grubunun tamamında işsizlik, gıda enflasyonu nedeniyle yaşanan sorunlar ve usulsüzlüklerden

kaynaklanan haksızlıklar Arap Baharı sürecini başlatan ve devam ettiren algının oluşmasına yol açmıştır. Tunus'ta başlayan süreç pek çok ülkeye yayılarak, gençlerin Arap Baharı'nı nasıl algıladıklarının önemini daha da görünür hale getirmiştir (Buzkıran & Kutbay, 2013, s. 152).

1920'lerde siyaset bilimi disiplininin ayrılan uluslararası ilişkiler alanında yapılan araştırmaların başlangıcında, uluslararası ilişkiler akademisyenleri uluslararası savaş ve barış gibi dramatik olayları tanımlamaya ve açıklamaya çalışan girişimlerde bulunmuşlardır (Kubalkova, 2001, s. 13). Bu olaylar, devletlerin birbirleriyle etkileşimlerinde izledikleri hedefleri ve devletlerin amaçlarını gerçekleştirmek için kullandıkları araçları içeren karmaşık bir mekanizma ve çok katmanlı süreci yansıtmaktaydı. Diplomatlar, ticaret müzakerecilerine ve askeri yetkililere büyük ölçüde bel bağlayan siyasi seçkinler, devletlerinin dış ilişkilerini yönlendiriyorlardı. Kubalkova'nın sözleriyle, devletlerin dış ilişkilerinin incelenmesi, bu nedenle, hükümetler ve onların temsilcileri arasındaki karmaşık iletişimi, ayrıca onların algılarını ve yanlış algılarını, dünya görüşlerini, diğer ülkelerin imajlarını ve dahil olan herkesin kişisel eğilimlerini kapsamaktadır (Kubalkova, 2001, s. 17-18).

Ancak 1950'lerde uluslararası ilişkiler disiplini içinde bir bölünme meydana gelmiştir. Disiplin, farklı teorik ilgi alanlarına sahip iki alt alana bölünmüştür: bir tarafta FPA (dış politika analizi) ve diğer tarafta IRT (uluslararası ilişkiler teorisi). Uluslararası ilişkiler disiplininin yukarıda belirtilen odağıyla ilgili olmasına rağmen, FPA, devletlerin içinde neler olup bittiğini araştırarak devletlerin neden belirli bir dış politika üstlendikleri sorusunun yanıtını aramıştır. Bu esnada IRT, bir sistem olarak devletlerarası ilişkilere odaklanmış ve daha sonra bu sistemin devletlerin davranışı üzerindeki etkisini irdelemiştir. Biri parçalardan bütüne, diğeri bütünden parçalara doğru yola çıkar (Kubalkova, 2001, s. 15).

Uluslararası ilişkiler teorisinin düşünsel temele taşınması, inşacıların dış politika analizine ilgilerini arttırmıştır. Soğuk Savaş sonrası dış politika analizinde materyal faktörlerin yerine özneler-arasılık ve inşa gibi düşünsel faktörlere odaklanıldığı görülmektedir. Yine de günümüz inşacı dış politika analizindeki kadar sosyal faktörlere odaklanmışlık yoktur (Katzenstein, 1996). Ancak bir yaklaşımın, fikirleri yabancı faktör olarak kabul ettiğinde her zaman inşacı olmadığını da belirtmek gerekir.

Judith Goldstein ve Robert Keohane'nin (1993) fikirler ve dış politika çalışmalarına göre inançlar, kurumsal ve politik değişim, güç ve adalet gündeminin bir örneğidir. Yapılandırmacıların düşünsel faktörü ile rekabet etmeyi amaçlamaktadır. Goldstein ve Keohane uluslararası toplum perspektifinde çalışmışlar, inşasalar ile çelişen bir sonuç ortaya koyarak fikir temelli dış politika çalışmalarının materyal temelli olanlara kıyasla önemsiz sonuçlar ortaya koyduğunu ileri sürmüşlerdir.

Dış politika analizinde yapılandırmacılığa destek veren Wendt (1999, s. 3), yapılandırmacıların varsayımının dış politika analizinin fenomenolojik geleneğinin temelini oluşturduğu fikrini ortaya atmıştır. Snyder, Bruck ve Sapin'in (2002) Dış Politika Karar Verme kitabına atıf yaparak Wendt, Snyder, Bruck ve Sapin'in çalışmaları için yapılandırmacılığın önemini göstermeye çalışmıştır.

Wendt'e göre, Snyder, Bruck ve Sapin, fikirlerin, dış politika eylemlerinin güdüleri olarak - verilmeyen - ulusal çıkarları oluşturduğunu savunuyorlar. Bu görüş, neo-realistlerin ve neo-liberallerin varsayımıyla çelişiyor. Wendt'e göre Snyder, Bruck ve Sapin, fikirlerin dış politika eylemlerinin güdüleri olarak ulusal çıkarları oluşturduğunu savunmaktadırlar. Bu görüş, neo-realistlerin ve neo-liberallerin varsayımıyla çelişmektedir. Snyder, Bruck ve Sapin'in çalışmasının (2002) ana fikri, dış politika kararlarını belirleyen durumları tanımlama sürecine vurgu yapmaktır. Snyder, Bruck ve Sapin'e göre, belirli bir dış politika analizi için, politika yapıcılarının kendi çalışma ortamlarını nasıl algıladıklarını, belirli durumların nasıl yapılandırıldığını, belirli sorun türlerine hangi değer ve normların uygulanabilir olduğunu, hangi sorunlara önem verildiği ve geçmiş deneyimlerin etkilerini keşfetmek yararlı olacaktır.

İnşacılar dış politika analizi ve uluslararası ilişkiler teorisi arasındaki ayırımın çözülmesi gereken yeni bir sorun görmektedir. Dış politika analizinde odak noktası ajanlar olarak politika yapıcılar olmakta, dış politikaya yaklaşmak için gereken yapısal yönlelere sahip olmamaktadır. Uluslararası ilişkiler teorisinde ise yapısal ve sistemik yaklaşımlar halihazırda zaten vardır. Bu yüzden, Martha Finnemore (1996) gibi inşacı bilim insanları, aracı ve yapı oluşturarak boşluğu doldurmaya çalışırlar. Bazı inşacı akademisyenler, devletlerin uluslararası siyasetteki normlara uyması gibi konularda kurucu unsur-yapı analizi hakkında anlayış geliştirmişlerdir (Klotz & Linch, 2007).

İnşacıların gerçekçilik anlayışının tam karşısında duran bir anlayışta oldukları söylenebilir. İnşacılar geniş bir inanç yelpazesine sahip olsalar da, hepsi gerçekçi düşünceye zıt olan birkaç temel inanç veya varsayım ortak noktaları olarak alınabilir. Birincisi, inşacılar uluslararası düzeni anarşik bir sistemde iktidar için yarışan devletler olarak değil, “normları, kuralları ve hukuku içeren düşünsel faktörlerle aşılınmış bir sosyal yapı” olarak görürler. Düşünsel faktörlere yapılan bu vurgunun bir parçası olarak, inşacılar, aktörler arasındaki etkileşim ve alışverişlere ve bu tür etkileşimlerin sadece aktörleri ve tercihleri değil, aynı zamanda onları çevreleyen yapıları da nasıl şekillendirdiğine büyük önem verirler. İnşacılar, bu karşılıklı olarak şekillenen karşılıklı inşanın, zaman içinde gelişebilen sürekli bir süreç olduğuna inanırlar (Viotti & Kauppi, 2012, s. 278).

İnşacılar güvenlik konusundaki gerçekçi tanımını veya vurguyu paylaşmazlar. Güvenlik kavramını "askeri yeteneklerin dağılımıyla belirlenen nesnel bir hesaplama dan ziyade sosyal etkileşim yoluyla şart" olarak görürler (Viotti & Kauppi, 2012, s. 291). Güvenlik kavramı 20. yüzyılın ortalarında Ortadoğu'yu analiz eden inşacıların çalışmalarında büyük rol oynamaktadır.

Böyle bir bilim adamı **Michael Barnett'dir**. Barnett (1998) çalışmasında, Arap tarihi ve siyasetinin gerçekçi yorumunu çürütmek için yola çıkar. Gerçekçiliğin, askeri yığınak veya silahlanma yarışlarının olmaması, askeri güç yerine sembolizme vurgu ve bölgesel istikrar gibi bölgenin birçok önemli özelliğini açıklayamadığını savunmaktadır. Ayrıca Ortadoğu'daki durumun anarşi veya iktidar dağılımının canlandırmadığını belirtiyor, bunun yerine şöyle der;

Arap siyaseti, kimlikler, normlar ve bölgesel düzen arasındaki ilişkiyle ilgili bir dizi diyalog olarak anlaşılabilir ve bu diyalogların izini sürerek zaman içinde Arap siyasetinin dokusunu anlayabilecek bir konumdayız. Diyaloglar, Arap liderlerin ilişkilerini yönetmesi gereken normlar hakkında yüksek sesle düşündükleri bir anı temsil ediyor; Bu diyaloglar sırasında Arap devletleri stratejik olarak hareket eder ve çeşitli çıkarlarıyla tutarlı Arabizm normlarını onarmak, stabilize etmek veya dönüştürmek için semboller kullanırlar ... Onları zaman içinde izleyerek, Arap devletleri sistemini tanımlayan, şekillendiren ve dönüştüren tartışmaları ve dinamikleri takip etmek için konumlandık (1998, s. 15).

Daha önceki bir çalışmasında da Barnett (1996), özellikle ittifakların oluşumuna ilişkin olarak Ortadoğu'nun gerçekçi görüşü daha açık bir şekilde ele almıştır. Bunu yaparken özellikle Stephen Walt ve *Origin of Alliances* adlı eserini seçmiştir. Barnett, Walt'ın tehdit dengesi teorisinin, niyetleri ve algıları hesaba katmak için maddi faktörlere yapılan gerçekçi vurgudan ayrıldığı göz önüne alındığında, gerçekte gerçekçi olmaktan çok inşacı bir argüman olduğunu öne sürer. Barnett'in dediği gibi, "Walt, genel olarak Araplar arası siyaseti ve özel olarak ittifak oluşumunu yönlendiren materyalist güçlerden ziyade fikirselsel güçlere güçlü bir şekilde destek vermektedir (1996, s. 43)". Walt'a yönelik eleştirisinin ardından Barnett, genel olarak ve özelde Ortadoğu'daki ittifakların en iyi şekilde kolektif kimlikleri üzerine tartışmalara girme eylemleri olarak anlaşıldığını öne sürerek gelecekteki argümanlarının temelini atmıştır.

Barnett'in izinden giden Andrea Teti (2004), Ortadoğu dış politikasını açıklamada fikirlerin ve kimliğin önemini tartışmıştır. Başkan Nasser ve onun liderliğine odaklanarak, Barnett'in "makro" seviyesinin aksine "mikro" seviyeye odaklandığını açıklayarak çalışmalarını Barnett'inkinden ayırmaktadır. Bu bağlamda, Nasser'in Arap düşüncesini ve kimliğini diğer devletleri anlamaya katılmaya direnmeye zorlamak için kullanmasının bir örneği olarak Bağdat Paketi etrafındaki olayları ele almaktadır. Aynı şekilde Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin (UAR) kurulması, Nasser'in bakış açısından arzu edilen bir sonuç değildi, daha çok, Nasır rejimine Arapçı düşüncenin yerleştirdiği baskıların sonucuydu.

ODKA ülkelerinin dış politikasında Arap Baharı etkilerine bakıldığında öncelikle sözü edilmesi gereken konum Basra Körfezi olacaktır. Basra Körfezi, Ortadoğu'nun merkezi olarak değerlendirilmektedir (Zahlan, 1998). ODKA ülkelerinin pek çoğunun Basra Körfezi'ne kıyısı vardır: Katar, Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Suudi Arabistan, İran ve Irak (Legrenzi, 2011). Ülkelerin Arap Baharı sonrasında dış ilişkilerine bakıldığında Şii-Vehhabi çatışma politığının yaşandığı görülmektedir. Katar ve İran arasında sıkı ilişkiler devam etmiştir. Suudi Arabistan da Katar ile başta ekonomik ilişkiler olmak üzere yakın siyasi ilişkilerini de sürdürmüştür. Katar, ODKA ülkeleri arasında enerji avantajı sayesinde elde ettiği yumuşak güç ile ön plana çıkmıştır (Ermağan & Gümüş, 2014, s. 302). Arap Baharı sürecinde dikkat çeken dış politika gelişmelerinden biri de Katar'ın Libya ve Suriye'de muhalifleri; Mısır'da Mursi'yi ve Kuveyt, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap

Emirlikleri'nde aşırı İslamcı grupları destekleyerek ABD'yi rahatsız etmiş olmasıdır (Ermağan & Gümüş, 2014, s. 312).

Arap Baharı sürecini etkileyen iç ve dış gelişmeleri bu şekilde özetledikten sonra, sonraki kısımda bunların bu süreçten etkilenen ülkeler bazında tek tek nasıl etkileri olduğuna dair daha detaylı bir analize girişeceğiz.

2.5. Bazı ODKA Ülkeleri Açısından Arap Baharı Süreci

Toplumsal hareketler, onun ortaya çıkışını hızlandıran olayları ve durumları birer kaynak olarak değerlendirir ve zaman zaman küçük kabul edilebilecek bir olay büyük halk ayaklanmalarına veya toplumsal direnişlere kaynaklık edebilir. Fakat her toplumsal hareket, içinde bulunduğu toplumun tarihsel gelişiminin, tarih içindeki kırılmalarının, mücadelelerinin birikimidir ve hareketlerin doğru okunması bağlamında, hareketi etkileyen tarihsel dizge dikkate alınmalıdır.

2.5.1. Tunus

Tunus, 10.982.754 nüfusa sahip ve nüfusunun %99'u Sünni Müslüman, geri kalan %1'lik kısım ise Şii Müslümanlar, Hıristiyanlar, Bahailer ve Yahudilerden oluşan bir Kuzey Afrika ülkesidir (Tunisia, 2011). Arap Baharı Tunus'taki protestolarla başlamıştır.

Arap Baharı denilen süreci başlatan Tunus'daki halk protestolarına üniversite mezunu bir gencin iş bulamadığı için seyyar satıcılık yaparken polis tarafından fiziksel ve sözlü hakarete uğramasına dayanamayarak intihar etmesinin, siyasi baskılar, ülkenin özgürlükler ve insan haklarına saygı konusunda dünya uluslarının gerisinde kalmış olması, ekonomik sıkıntılar, işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, yolsuzluklar, demokratik ve adil seçimlerin var olmayışı gibi *iç nedenlerle* toplumda var olan huzursuzluğu ortaya çıkarmasının sebep olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, hareket siyasi bir lideri olmaksızın, halkın tüm kesiminin memnuniyetsizliği ile ortaya çıkmış ve ideolojik temelden uzak olarak başlamıştır. Tunus'taki isyanların hızlı bir şekilde yayılmasında ise **gelişmiş teknoloji, sosyal medya ve internet servislerine kolay erişim** vb. bir *dış nedenin* önemli bir rol oynadığı ifade edilmelidir. Gösteriler sırasında kullanılan orantısız güç dolayısıyla birçok vatandaşın hayatını kaybetmesi rejime yönelik öfkeyi arttırmış ve gösterilerin büyüyen devam etmesine sebep olmuştur. Bu süreçte göstericiler, Başkan Zeynel Abidin bin Ali'nin görevine son verilmesini istemişlerdir (Reich, 2011). Sonuç olarak yapılan ilk protestonun

üzerinden birkaç hafta geçtikten sonra 14 Ocak 2011 tarihinde Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin bin Ali, gösterileri engelleyemeyeceğini anlayarak 23 yıl sonra görevinden istifa ederek ve Suudi Arabistan'a kaçmak zorunda kalmıştır.

Tunus'ta Ben Ali devrildikten sonra Ben Ali yönetiminin yasakladığı, "İslami Hareket" olarak da adlandırılan Nahda hareketinin sürgündeki lideri Rashid al-Ghannushi, ülkesine dönmüş ve Tunus Geçiş Hükümeti, Nahda'ya siyasi parti kurması için izin vermiştir. Başbakan Mohamed Ghannouchi tarafından hükümetin Anayasa Demokratik Rallisi üyelerinin tamamı değiştirilmeye başlanmıştır. Ancak yapılan protesto gösterilerinden sonra istifa etmiştir. 27 Şubat tarihinde Beji Caid Essebsi, Başbakan olmuştur. 3 Mart 2011 tarihinde İslamcı Ennahda Partisi ise Kurucu Meclis seçimlerinde en fazla sandalye alan parti olmuştur.(Meltz, 2016, s. 23).

Tıpkı toplumsal hareketlerin ortaya çıkış ruhunun da gerektirdiği gibi, siyasi bir lideri olmadan, Tunus halkının farklı kesimlerinin bir araya gelerek başlattığı ve sokaklarda başarıya ulaştırdığı protestolarını artık yasal temele oturarak, anayasal düzende de başarıya ulaştırmaya ihtiyaçları vardı. Deyim yerindeyse, halkın sahada kazandığı savaşı masada kaybetmeye hiç niyeti yoktu ve eski rejime dair herhangi bir kalıntının onu tekrar getireceğinden endişe etmekte, topyekun değişimi talep etmekteydiler. Tam da bu noktada, var olan anayasanın rehberliğinde gelecek olan hiçbir düzenlemenin onları memnun etmeyeceği fark edilmiştir. Fakat aynı zamanda yeni bir anayasanın hazırlanması ve kabul edilebilmesi için gerekli olan siyasi otorite boşluğunun doldurulma gerekliliği de göz önünde tutulmuştur ve tüm bu nedenlerden ötürü geçici cumhurbaşkanının ülkeyi seçime götürmesi kararı alınmıştır. "Serbest bir seçimin gerçekleştirilebileceği en erken tarihte yeni anayasayı yapmak üzere temsili niteliğe sahip ve olağanüstü yetkilerle donatılmış kurucu bir meclisin teşekkül ettirilmesi devrimin ruhuna en uygun çözüm olarak görülmüştür" (Açıl, 2017, s. 197).

Alınan bu önemli kararın ardından Tunus yeni bir döneme girmiştir. Böylece 23 Ekim 2011 tarihinde kurucu meclis seçimleri yapılmıştır. Seçimler gerçekleştirildikten sonra, seçime katılan partilerin hiçbiri tek başına hükümeti kuracak sayıya ulaşamamıştır. Bu nedenle partiler koalisyon kurmak zorunda kalmışlardır. Seçimde birinci olan El Nahda olmuş ve koalisyon kurma çalışmalarına liderlik etmiştir. "Yapılan koalisyon anlaşmasında El Nahda'nın genel sekreteri Hammadi Cibali'nin Başbakanlığa; Cumhuriyetçi Kongre Partisi'nin lideri Marzuki'nin Cumhurbaşkanlığı'na, Ettakatol'un lideri Mustafa Bin Cafer'in ise Kurucu Meclis

Başkanlığı'na getirilmesi konusunda uzlaşma sağlanmıştır” (Açıl, 2017, s. 193). Diktatör Bin Ali yönetimini deviren Tunus halkı bu başarıyı, yeni rejimi kurarak ve anayasal düzenin demokrasi ve temel hak ve özgürlükleri güvenceye alarak taçlandırmak istemiştir. Kurucu meclis seçimlerinin ardından yeni bir anayasa yazma kararı alınmış ve aslında her parti süreci kendi fikirleri ve görüşleri etrafında şekillendirmek istemiştir. Ne var ki Tunus anayasa yazım süreci takdire şayan şekilde, partileri aşan, sivil toplumun katılımının gerçekleştiği, zaman zaman sokak eylemlerine kulak veren, oldukça demokratik bir ortamda kaleme alınmıştır (Köybaşı, 2014, s. 2297).

Yeni anayasa bir devrim anayasası olduğunu kanıtlar değişikliklere kaynaklık etmiş ve devletin temel insan haklarına saygısını güvence altına almayı sağlamaya çalışmıştır. Örneğin sağlık alanında, yeni Anayasa'nın 38. maddesine göre sağlık herkesin hakkıdır. Bu maddeye göre devlet en iyi şekilde sağlık hizmeti yapmak durumundadır. Ayrıca, 45. maddede aynı şekilde yirmibirinci yüzyıla yakışır şekilde çevreye, doğal kaynakların kullanımına ve ekolojik dengeye önem atfetmiş ve devletin sağlıklı ve dengeli bir çevre hakkını güvenceye almasını ve sağlıklı bir iklim için katkı yapmasını düzenlemiştir.

Tunus'taki bu hareket Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da başka ayaklanma ve protestoların baş göstermesine de sebebiyet vermiştir.

2.5.2. Mısır

Halkının çoğunluğu Müslüman Araplardan oluşan Mısır'ın nüfusu 88.487.396'dır. Mısır'ın etnik yapısı incelendiğinde ise %81,9'u Mısırlı Arap, %18'i Kıpti ve %0,1'i ise Yunanlı olduğu görülür. Diğer mezhepler arasında Ermeni Gregoryen, Suriyeli Ortodoks, Katolik ve Protestan yer almaktadır. Ayrıca Bahai inanç da temsil edilir (Egypt – Religions, 2020). Tunus'u izleyen Mısır halkı Muhammad Hosni El Sayed Mubarak'ın rejimine karşı ayaklanmıştır.

Mısır halkı Tahrir'de özgürlük, adalet ve demokrasi çağrısı yapmaya başlamıştır. Protestolar 2011 yılı Ocak ayında başlamıştır. Bu protestoların nedenleri arasında Mubarak rejiminin otoriter yönetimi, yalnızca sınırlı siyasi özgürlüklere izin verilmesi, 1950'lerden bu yana hızlı nüfusun artışının yaşanması sonucunda eğitim ve sağlık hizmetlerinin kötüleye gitmesi, gençler arasında işsizlik oranlarının artması ve sosyal yapıdaki dengesizlikler gibi pek çok faktör yer almaktadır (Rozsa, 2012, s. 4). Ülkenin

demokratik bir seçim olmadan Cumhurbaşkanı Hosni Mubarak tarafından 30 yıldır yönetildiği, yozlaşan rejimine karşı isyanın başlatıldığı protestoların temelde demokratik ve ekonomik bir zemine dayandığı görülmektedir (LeVine & Eletrebi, 2012).

Hosni Mubarak tarafından Mısır halkının ekonomik ve siyasi taleplerine önem verilmemesi, yaşanan ekonomik ve sosyal problemlerin hızla artmasına ve toplumsal refahın bozulmasına neden olmuştur (Pirinççi, 2012). Mısır'daki siyasi krizde taraflar olarak **Hüsnü Mübarek rejimi**, Mısır ordusu ve muhalif gruplar belirlenmiştir. Hüsnü Mübarek yaşanan krizde sert önlemler almış, polis protestocuları şiddete başvurarak bastırmaya çalışmış, ülkedeki mobil ve internet bağlantıları kesilmiştir. Mübarek yaptığı açıklamalarda istifa etmeyeceğini ve ülkesinde ölmek istediğini ifade etmiştir. Göstericiler polisin tüm baskı ve şiddetine rağmen meydanları terk etmemiş ve Mübarek devrilmeden protestoları bitirmeyeceklerini belirtmişlerdir. Hüsnü Mübarek göstericileri biraz yatıştırmaya çalışmak için hükümeti görevden almış ve tekrar aday olmaya niyetli olmadığını söyleyerek zaman kazanmaya çalışmıştır. Çünkü devrimin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini belirleyecek en önemli faktör ordunun tutumudur. Bu yüzden ordunun tutumuna ayrı bir parantez açmak gerekmektedir.

Mısır'daki devrimin gerçekleşmesinde belirleyici etken **ordunun tavrı** olmuştur. Olayların başlamasıyla birlikte ordu değişimin yumuşak şekilde olmasını istemiş ve halkın güvenini kazanmaya çalışmış nitekim bunda da başarılı olmuştur. Değişimin yumuşak şekilde gerçekleştirilmesini istemesinin arkasında yatan sebep ise hızlı ve radikal bir değişimin konumuna zarar getireceğini düşünmesidir. Bu sebeple devrimin önünü açmak yerine yavaş ve yüzeysel bir şekilde olması yönünde rol oynamıştır. Bu rolü ifa ederken ise Mübarek'in adeta polis devleti haline getirdiği Mısır'da kötü polislerin karşısında iyi polis rolünü oynamaya çalışmış ve halkın desteğini almayı amaçlamıştır. 30 Ocak günü Hüseyin Tantavi'nin Tahrir Meydanı'na gelerek göstericiler ile beraber olması bu durumu iyi bir şekilde örneklemektedir. Polisin göstericilere uyguladığı şiddet karşısında ordu, kendi halkı karşısında şiddete başvurmayacağını göstermiş bunun neticesinde de halkın nezdinde ordunun güvenilirliği ve itibarı artmıştır. Mısır'da yaşanan krizde ordunun önünde seçebileceği üç alternatif yol vardır. Birincisi tarafsız kalarak Mübarek'in hemen devrilmesini önlemeye çalışmak ve Mübarek'in rejimini devam ettirmesinin mümkün olmadığı durumda iktidarı devralmaktır. İkincisi bir darbe yaparak iktidarı ele geçirmek ve

kontrolü sağlamaktır. Üçüncü ise değişim için halkın yanında yer almaktır. Olayların ilk başladığı sıralarda ordu birinci alternatifi tercih etmiştir. Ancak sürecin sonraki günlerinde her üç alternatifi de stratejik biçimde değerlendirerek uygulamıştır (Arı, 2017, s. 482). Mübarek'in istifa etmesinde ordunun göstericilerden yana tavır alması etkili olmuştur. Protestocular ile polis arasında çatışmalar yaşanmaya başladıktan sonra ordu kendi halkına müdahalede bulunmayacağını belirterek Mübarek'in tasfiyesinden yana olduğunu ortaya koymuştur. Mısır ordusu 11 Şubat'ta Mübarek'in istifa etmesinden sonra yaşanan geçiş dönemine damga vurmuştur. Ordu Mübarek'in son dönemde kaybetmeye başladığı siyasal ve ekonomik ayrıcalıklarını tekrar kazanmayı ve halk hareketlerinin marjinalleşmesinin önüne geçebilmeyi hesaplamıştır. Mübarek sonrasında yönetime el koyarak geçiş döneminin temel öznesi olması ve meydanlardaki halk hareketlerini yatıştırması pozisyonunu güçlendirmesine yol açmıştır (Özkoç, 2014, s. 50).

25 Ocak 2011'de Tahrir Meydanı'nda Mübarek karşıtı gösterilere başlayan milyonlarca **Mısır'ın yaşanan krizde saldırı stratejilerinden olan yıpratma stratejisini** uyguladıklarını söyleyebiliriz. Yıpratma stratejisi aralarında güç farkı bulunan taraflardan zayıf olanın güçlü olana karşı uyguladığı bir stratejidir. Karşı tarafa karşı gücü yetersiz olan fakat mücadele arzusu bulunan taraflarca tercih edilen bu stratejide tahrik edici, yıkıcı ve zarar verici eylemlerde bulunulur. Nitekim göstericilerin iktidar partisinin merkez binasını ele geçirip talan etmesi, bakanlık binalarına saldırması, devlet televizyonu binasına gerçekleştirmiş olduğu saldırılar bu strateji bağlamında değerlendirilebilir. Sosyal medya aracılığıyla polisin eylemcilere uygulamış olduğu şiddetin tüm dünyaya gösterilmesi Mübarek rejimini yıpratmış ve meşruluğunu kaybetmesine sebep olmuştur.

Halkın Mübarek rejimine karşı gösterilerde *yıpratma stratejisi* kullanmasına karşın, Ordu yaşanan krizde *tırmanmayı sınırlama stratejisini* uygulamıştır. Tırmanmayı sınırlama stratejisi kamuoyunu ve üçüncü aktörleri kazanmak adına uygulanan bir stratejidir. Bu stratejinin aslında esas amaç değil, esas amaca ulaşmada ara bir amaç olduğu söylenebilir. Mısır ordusu kendi halkına şiddet uygulamayacağını göstererek halkın güvenini kazanmış ve itibarını arttırmıştır. Mevcut pozisyonunu yeterli görerek krizi tırmandırmaktan kaçınmıştır. Mısır ordusu doğrudan bir darbe yaparak iktidarı ele geçirme yolunu tercih etmemiştir. Çünkü halk Hüsnü Mübarek ile birlikte 1952 yılından beri süregelen otoriter rejimin de gitmesini istemektedir.

Ordunun darbe ile yönetime el koyması halkın isteyeceği ve kabul edebileceği bir durum değildir. Ordunun darbe ile yönetime el koyması mevcut rejimin sadece el değiştirerek varlığını devam ettirmesine neden olur. Bunun farkında olan Mısır ordusu doğrudan müdahalede bulunmaktan kaçınmıştır. Nitekim Mübarek'in 11 şubat'ta istifa etmesinden sonra yetkilerin tamamı zaten ordunun eline geçmiş ve geçiş sürecinde en önemli aktör olmuştur.

Mısır'da Hüsnü Mübarek'in devrilmesiyle sonuçlanan "25 Ocak Devrimi"nin ardından Mısır için yeni bir sayfa açılmıştır. Yaşanan geçiş sürecinde ordu hem yürütme hem de yasama yetkilerini eline almış ve bu dönemde ülke tam anlamıyla ordunun kontrolünde olmuştur. Geçiş dönemi ise oldukça sıkıntılı yaşanmış olup muhalifler bir an önce demokratik seçimlerin yapılmasını ve yeni anayasanın hazırlanmasını talep etmişlerdir. Demokrasiye geçiş sürecinin uzamasıyla göstericiler meydanlara inerek askeri yönetimi protesto etmeye başlamışlardır. Protesto gösterileri sırasında Mübarek'e karşı yapılan gösterilerde kendi halkına şiddet uygulayamayacağını gösteren ordu, bu kez kendi halkına müdahalede bulunmuş ve birçok kişi çıkan çatışmalarda hayatını kaybetmiştir. Yaşanan olaylardan sonra askeri yönetim vatandaşlardan özür dileyerek vakti gelince yönetimin sivillere bırakılacağını ifade etmiştir.

Öte yandan Hosni Mubarak'ten sonra Müslüman Kardeşler'in adayı olarak iktidara gelen Mohamed Morsi yönetimi ise Batı ile ilişkilerde rasyonel çıkarlara dayalı bir ilişki kurma yoluna gitmişlerdir. Askeri darbe ile kısa sürede iktidardan ayrılan Müslüman Kardeşlerin yerini ise 3 Temmuz 2013 tarihinde Abdel Fattah Saeed Hussein Khalil el-Sisi almıştır (Gngen, 2014, s. 11). Morsi'nin, İsrail'in Filistin'e saldırması sonucunda taknmış olduğu tutum, Mısır nüfusunu meydana getiren Hıristiyan azınlığın Morsi karşısında askeri rejim taraftar olmasına neden olmuştur. Askeri darbeye sona eren bu sürecin sonucunda Morsi ve Müslüman Kardeşler yöneticilerine müebbet hapis ve idam cezası verilmiştir. Daha sonra Mart 2012 tarihinde halkın referandumda %77 kabul oranıyla geçici bir anayasa taslağı hazırlamak üzere komisyon kurulmuş. Kasım 2011 ve Ocak 2012 tarihlerine geldiğinde gerçekleştirilen seçimlerinde Müslüman Kardeşler, %47 oranında oy alırken, Selef elNur ise %24 oranında oy almıştır. 2012'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Müslüman Kardeşler'in adayı olarak gösterilen Mohamed Morsi'nin ikinci tur oylamada kazandığı bilinmektedir. Buna rağmen Yüksek Kurul Silahlı

Kuvvetler (SCAF)'in hala önemli bir güce sahip olmuştur. Mısır ve Tunus arasındaki farklılıklar incelendiğinde, Tunus'ta, insan sermayesinin Mısır'a kıyasla çok daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca Tunus'ta devrim sonrasında ekonomik büyüme için çok daha büyük fırsatlar sunulmuştur. Öte yandan Mısır'da askeri güç Tunus'a kıyasla çok daha gelişmiş ve örgütlenmiştir. Bu nedenle Mısır ordunun desteğini aldığı müddetçe süreç sonrası yaşanan zorluklara bir nevi daha iyi bir şekilde direnebildiği söylenebilir (Ishay, 2013, s. 375).

Nihayet 2012 yılının Mayıs ve Haziran aylarında iki turlu olarak cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır. İkinci turda Ahmet Şefik ile yarışan Muhammed Mursi %51,7 oranında oy olarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. 30 Haziran'da yemin ederek göreve başlayan Mursi Mısır'ın ilk seçilmiş sivil cumhurbaşkanı olarak tarihe geçmiştir. Bununla birlikte, Mursi göreve başladığında askeri yönetim tarafından daha önce yapılan düzenlemeler ile adeta yetkileri kısıtlanmış bir cumhurbaşkanı olmuştur. Bu durum da zamanla ordu ile Mursi yönetimi arasındaki gerilimin arttığı bir yetki mücadelesine dönüşecektir. Böylece yetkilerini sağlama almak ve ordunun müdahalesinden bağımsız hareket edebilmek için Mursi göreve başlamasından yaklaşık beş ay sonra bir kararname çıkarır. Mursi'nin çıkardığı kararname kendisi tarafından yapılacak hiçbir anayasal bildirinin, yasanın veya kararnamenin herhangi bir kurumunun onayına sunulmayacağını ve itiraz yolunun kapalı olmasını içermektedir. Diğer taraftan, Mursi'nin çıkarmış olduğu kararnameye muhalefet ve askeri yönetimden oldukça büyük tepkiler gelir ve Mısır'da adeta “yeni bir firavunun” ortaya çıkacağını ifade ederler. Böylece liberal-laik-seküler-Nasırcı-sosyalist çizgide olan Mursi karşıtları, “Ulusal Kurtuluş Cephesi” adı altında örgütlenir ve sonrasında Mursi karşıtı protesto düzenlemeye başlarlar. Zamanla Mursi karşıtı gösteriler giderek büyür ve bunun üzerine Mursi kararnameyi iptal eder. Ancak buna rağmen protestolar bitmez, Mursi'nin tüm diyalog çağrılarına rağmen gösterilerine devam eden muhalefet ile polisler arasında çatışmalar yaşanmaya başlanır. Bunun üzerine Mısır yeni bir kriz sürecine girmiştir. 1 Temmuz'da ordu Mursi yönetimine 48 saat içerisinde uzlaşma sağlanması gerektiğini aksi takdirde ordu tarafından gerekli müdahalelerin yapılacağına dair bir ultiatom verilmiştir. Mursi ise canı pahasına görevinin başında duracağını ifade etmiş ancak 3 Temmuz'da ordu tarafından yönetime el koyularak Mursi iktidardan düşürülmüştür.

Askeri darbenin gerçekleştirilmiş olması Mısır'ı demokrasi yolundan ve Arap Baharı süreci ile hedeflenen noktadan uzaklaştırmış ve adeta bir makas değişimine neden olmuştur. Darbenin karşısında durmak için Rabia Meydanı'nda toplanan halka ordu tarafından sert müdahalelerde bulunulmuş, sivil halka ateş açılmış ve adeta ülkede katliamlar gerçekleşmiştir. Rabia Meydanı'nda yeni bir toplumsal hareket ortaya çıkmış olup bu durum hem ülke özelinde hem de bölge için yeni gelişmeler doğurmuştur.

2.5.3. Yemen

Halkın %99'u Müslüman olan Yemen'in nüfusu 23.013.376'dır. Yemen'de Müslüman nüfusun %65'ini Sünniler ve %35'ini Şiiler oluşturur (List of Muslim Majority Countries, 2020). Başlangıçta Yemen'de ortaya çıkan gösteriler ekonomik şartlar, işsizlik, hükümetlerin Yemen'in anayasasını değiştirmeyi planlaması ve yolsuzluklar gibi *iç nedenlere* tepki sonucu başlatılmıştır. Yemen'de, 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus vatandaşı Mohammed Bouazizi tarafından gerçekleştirilen eylem söz konusu isyanın sembolik başlangıcı olarak görülmektedir. Tunus protestocuları Ben Ali rejimlerini devirmek amacıyla yaptıkları protestolarda başarılı olduklarında, Yemen'de de küçük çaplı protesto gösterileri yapılmaya başlanmıştır. Mayıs 1990 tarihinde Kuzey ve Güney Yemen'in entegrasyonunun ardından ülkenin kontrolü Ali Abdullah Saleh'in eline geçmiştir. Böylece Yemenli protestocular, Mısır'da Hosni Mubarak'ın devrildiği gibi otoritesini 30 yıldır korumayı başaran Ali Abdullah Saleh'in de gitmesini talep etmiştir.

Protestolar karşısında Başkan Ali Saleh, türlü ekonomik yardımlar, maaşların artırılması ve 2013'te yeniden seçilmek zorunda kalmayacağı yönünde sözler verir. Ancak bu sözler protestoculara engel olmaya yetmemiştir (Faroog, Bukhari, & Ahmed, 2017, s. 129). Ali Saleh ve aile üyelerine dokunulmazlık içeren Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) arabuluculuk önerisine ilk önce muhalefet gruplarından destek gelmiş, daha sonra hükümetin protestoculara karşı büyük çaplı şiddet uygulaması sonucunda muhalefetin büyük kesimleri anlaşmayı reddetmiş ve Saleh'in silahlı saldırılardan suçlanmasını istemişlerdir. 3 Haziran 2011 tarihinde Saleh, Sana'da başkanlık birliğine karşı gerçekleştirilen bir saldırıda yaralanır ve tedavi için Suudi Arabistan'a götürülür.

Böylece Saleh'den sonra Başkan Yardımcısı Abd al-Rahman Mansur al-Hadi geçmiştir. Sonunda, Saleh Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) girişimini imzalamıştır. Al-Hadi, 21 Şubat 2012 tarihinde Yemen'in yeni Başkanı seçilir ve böylece kapsamlı bir ulusal diyalog konferansı, askeri ve güvenlik hizmetlerinin yeniden düzenlenmesi ve anayasa reformu düzenlenir (Rozsa, 2012, s. 9). Diğer taraftan Saleh'in çekilmesi halinde Yemen'in bu geçiş sürecini yönetebilecek bir yapıda olmaması nedeniyle kaosa sürükleneceği ve bu kaostan Suudi Arabistan'ın da negatif yönde etkileneceği yönünde şüpheler gündeme gelmiştir. Yemen'in bölgedeki müttefiki ve Yemen üzerinde etkili olan Suudi Arabistan'ın öncülüğünde oluşturulan Körfez İşbirliği Konseyi Saleh'in yönetimi devretmesi için çalışmalar yapmıştır (Teletar, 2012, s. 67). Körfez İşbirliği Konseyi tarafından teklif edilen iktidar değişikliği için ABD ve diğer güçler tarafından Saleh'e yapılan baskılar, ayaklanmaların şiddetlenmesi, ElKaide'nin Yemen üzerinde kontrolünü arttırması ve güvenlik ve ekonominin zarar görmesi sonucunda büyük ölçüde artmıştır. Saleh tarafından ülkesinin güçlü Körfez Arap komşularınca ve ABD destekli olan, 30 gün içerisinde başkan yardımcısı Abd al-Rahman Mansur al-Hadi'ye yetki devri amacıyla oluşturulan anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmayı 90 gün içinde erken cumhurbaşkanlığı seçimlerinin takip ettiği ifade edilmektedir (Yemen President of 33 Years Quits Amid Uprising, 2011). Yemen'de ABD ve müttefikleri, devlet başkanını değiştirerek rejimin iyileşmesini sağlayıp halkın tepkisini azaltmak için çalışmışlardır. Yemen'de muhalif gösteriler silahlı eyleme dönüşmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Yemen'de başta Husiler ve Arap Yarımadası El Kaidesi gibi türlü silahlı gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır.

“Yemen'in Ortadoğu'daki en fakir ülke olmasının yaşanan krizi anlamamız için bazı ipuçları taşıdığı söylenebilir. Bu noktada Lackner, Yemen'de başlayan politik krizin sebebinin esas olarak ekonomiden kaynaklandığını ileri sürmüş ve gençlerin %80'inin okul veya üniversiteden sonra işsiz kaldığına dikkat çekmiştir” (Lackner, 2017, s. 659-660).

“2011 yılına ait bir başka istatistikî bilgi de Yemen'in insani kalkınma seviyesine ilişkindir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın insani gelişme endeksinde Yemen 2011 yılında, 187 ülke arasında 154'üncü sırada bulunarak en düşük kategoride yer almıştır” (Schmitz, 2012).

Eski Maliye Bakanlığı bakan yardımcısı Muhammed el-Durafi Salih dönemine atıfla, 1970'lerden beri ülkede tek bir devlet hastanesinin bile inşa edilmediğini

söylemiştir (Bruck, Elvezir, & Wiacek, 2014, s. 329). Tek başına bu durum bile devlet kapasitesinin ne kadar eksik olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bununla birlikte, İsa Blumi gibi Yemen’de başlayan eylemleri *dış nedenler* ağırlıklı olacak şekilde farklı yorumlayanlar da vardır. Blumi, Yemen’deki gösterileri, “Fotojenik sahneler, iyi finanse edilen web sitelerinde yerini aldı ve yerel bir Yemen mücadelesi olması gereken şey, küresel (imparatorluk) bir sosyal mühendislik aygıtının parçası oldu” şeklinde açıklamıştır.

Ona göre Yemen’deki sorunlar uluslararası kamuoyuna pazarlanarak sorunların çözümünden uzak bir portre çizilmiştir. Bununla birlikte diktatörlük rejiminin sona ermesinde bir diğer etken, gölge devlet konumunda yer alan kabilelerden Haşid’in lideri Şeyh Sadık el-Ahmar’ın 2011 protestoları başladıktan sonra desteğini geri çekmesidir (Lewis, 2015, s. 83).

Nitekim 1978 yılında Salih, Yemen’in önde gelen kabile liderleri ile imzaladığı “güç paylaşımı” anlaşmasıyla iktidara gelmişti (King, 2020, s. 218). Bununla birlikte, Salih rejiminin ülkede kurduğu patrimonyal ilişkilerin bu süreçte kilit rol oynadığını yadsımak gerçekçi olmayacaktır. Nitekim Salih rejimi, tabanla olan ilişkisinde, güç kullanımının haricinde asla tam olarak kontrolü sağlayamamıştır. Hamit Bozarslan (2012, s. 26) da Yemen’deki iktidarın “aşiret-aile” çerçevesinde inşa edilmesi nedeniyle belli bir süre devam edebildiğini söylemiştir. Aynı zamanda diğer Arap ülkelerindeki baskıcı patron-protesto ilişkileri, Arap Baharı’ndan önce göreceli bir istikrar yaratırken, Salih rejimi hiçbir zaman, sosyo-politik ilişkiler üzerindeki kontrolü tekelleştirmemiştir. Johannes Gerschewski, otokratik rejimlerin istikrarı sağlamanın üç yolu olduğunu söylemektedir. Bunlar: meşruiyet, iş birliği ve baskı. Salih rejimi de baskı yolunu kullanmıştır. Özellikle aile bireylerini orduda önemli mevkilere getirerek bu durumu kuvvetlendirmiştir (Clausen, 2018, s. 562).

Yemen’de iç nedenlerle baş gösteren Arap Baharı hareketlerinin dış politikayı da etkilediği görülmektedir. Şimdi, Arap Baharı etkileri kapsamında Libya’yı inceleyeceğiz.

2.5.4. Libya

Libya 6,173,579 nüfusa sahiptir. Libya’da halkın %97’si, Müslümanlardan oluşur ve büyük çoğunluk Sünni’dir (List of Muslim majority countries, 2020).

2011 yılında diğer Arap ülkelerinde ortaya çıkan halk protestolarının Libya'yı da etkisi altına aldığı bilinmektedir. 2011 yılının Ocak ayında Libya'daki rejime yönelik konut problemine ve rejim elitlerinin yolsuzluklarına tepki verilmesi gibi iç nedenlerden kaynaklanan ilk protestolar başlamıştır. Bu protestolara karşı hükümet tarafından 24 milyar dolarlık yatırım paketi açıklanmış olmasına rağmen küçük çaplı gösteriler yapılmaya devam etmiştir (Bölme, Ulutaş, Özhan, & Küçükkeleş, 2011, s. 21). Libya'daki bu protestoları, insan hakları ihlalleri ve siyasi yolsuzluklar karşısında 15 Şubat 2011 tarihinde Bingazi şehrinde yapılan kitlesel isyanlar takip eder. Fawaz Gerges (2014, s. 355) Libya devrimini ortaya çıkaran başlıca üç değişkeni, ekonomik bir sistem olarak Libya rantiyeye devletinin tam istihdam ve ekonominin modernizasyonu sağlamada başarısız olması, Tunus ve Mısır devrimlerinin etkisi ve doğudaki Sirenayka bölgesinin az gelişmiş olması, siyasi ve ekonomik güç merkezlerinden dışlanması olarak ifade etmektedir. Bu isyanlar, Muammer Mohammed Abu Minyar Gaddafi'nin yönetimden çekilmesini talep etmektedir. (Popular Protest in North Africa and the Middle East: Making Sense of Libya, 2011).

Libya'nın barışçıl protestodan kanlı bir iç savaşa geçişinin sebepleri arasında Gaddafi'nin baskıcı ve sert rejiminin yanı sıra, NTC silahlandırması ve askeri eğitim, koalisyon isyancı güçleri, Libya'nın NTC'ye bölünmüş olması, BM'nin, NATO'nun müdahalesinin ve Arap Birliği'nin etkisi sayılabilir.

26 Şubat 2011' de BM Güvenlik Konseyi Gaddafi'nin uyguladığı insan hakları ihlallerini kınanmıştır. Bu konuda Gaddafi hükümeti uyarılmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin 1970 sayılı kararı gereğince Kaddafi'nin sivillere yönelik yapmış olduğu saldırılara son vermesi, medyaya yönelik engellemelerini kaldırması ve uluslararası yardıma izin vermesi talep edilmiştir. Buna ek olarak 1970 sayılı kararı ile Libya'ya silah ambargosu uygulanmıştır. Bu çerçevede rejimdekilerde dâhil olmak üzere rejim ile ilişki içerisinde olanların mali varlıkları dondurulmuş ve bu kişilere uluslararası seyahat yasağı getirilmiştir (Sürücüoğlu, 2017, s. 616-617). Daha sonra Konsey 1970 sayılı kararının Gaddafi tarafından uygulanmaması ve ülke genelinde yaşananların şiddetlenmesi sonucunda 1973 sayılı karar çıkartılmıştır. Bu kararlar ile ülkeye yönelik silahlı müdahaleye geçerlilik kazandırılmıştır (Çağırın, 2011). Bunun yanı sıra sivil ölümlerinin artması sonucunda Birleşmiş Milletler tarafından Libya uçuşa yasak bölge olarak ilan edilmiş ve sivillere karşı korunma çağrısında da bulunulmuştur. NATO tarafından 31 Mart tarihinde, Birleşmiş Milletlerin sivillere karşı koruma önerisi

neticesinde hava saldırılarına başlanmıştır. Operasyon sona erdikten sonra açıklanan BM raporunda, NATO hava saldırıları sebebiyle 60 sivilin öldüğü ve 55 kişinin yaralandığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra NATO'nun sivilleri öldüren hava saldırılarına yönelik kapsamlı bir soruşturma yürütemediği de raporda belirtilmiştir (Abdessadok, 2017).

Bu süreçte Kaddafi'ye bağlı üst düzey yetkililerin muhalifler tarafına geçmeye başladıkları görülmüştür. Bu bağlamda Adalet Bakanı Mustafa Abdulcelil rejim tarafından yapılan saldırılara tepki göstermiş ve istifa etmiştir. Libya'nın Arap Birliği Temsilcisi Abdulmunim El-Howni ise rejim ile ilişkisinin kalmadığını ve rejimin yaptıklarının bir soykırım olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca New York'ta bulunan BM Libya heyeti tarafından Kaddafi'nin istifa etmesi ve ülkeyi terk etmesini talep edilmiştir. BM Libya heyeti, Afrikalı devletleri de Kaddafi'ye destek olmak amacıyla paralı asker göndermemeleri konusunda uyarmıştır (Abomo, 2019, s. 140).

Bu süreçte Kaddafi'ye bağlı üst düzey yetkililerin muhalifler tarafına geçmeye başladıkları görülmüştür. Bu bağlamda Adalet Bakanı Mustafa Abdulcelil rejim tarafından yapılan saldırılara tepki göstermiş ve istifa etmiştir. Libya'nın Arap Birliği Temsilcisi Abdulmunim El-Howni ise rejim ile ilişkisinin kalmadığını ve rejimin yaptıklarının bir soykırım olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca New York'ta bulunan BM Libya heyeti tarafından Kaddafi'nin istifa etmesi ve ülkeyi terk etmesini talep edilmiştir. BM Libya heyeti, Afrikalı devletleri de Kaddafi'ye destek olmak amacıyla paralı asker göndermemeleri konusunda uyarmıştır (Abomo, 2019, s. 140).

Yapılan toplantılar sonucunda 27 Şubat tarihinde muhalefetin yoğun olduğu doğu şehirleri dışında Trablus da dâhil toplam 31 kişiden oluşan bir temsil grubu tarafından koordinasyon sağlamak ve organize olmak amacıyla Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) kurulmuştur. Böylece muhalifler tek bir çatı altında toplanarak uluslararası kamuoyu ve kuruluşlar ile bağlantıya geçmişlerdir. Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) tarafından Kaddafi'den sonra bir yol haritasını belirlemek için yeni bir anayasayla toplumun bütün taraflarını benimseyen ve evrensel ilkelere bağlı bir siyasi sistemin oluşturulması ve bu sisteme sivil toplum örgütlerinin de dâhil edilmesi istenmiştir. Bu konseyde istifa eden Adalet Bakanı Mustafa Abdülcelil'in yanı sıra Abu Selim davası avukatı Abdulhafız Goga ve Ali Aziz El-İsavi dahil eski bürokratlardan pek çok temsilcinin yer aldığı belirtilmektedir. Konseyin sözcüsü ise Abdulhafız Goga olmuştur. Ulusal Geçiş Konseyi'nin siyasi kanadının liderliğinin yanı sıra askeri

kanadın liderliğini de 28 Temmuz'da bir suikast sonucunda hayatına son verilene kadar eski İçişleri Bakanı General Abdulfettah Yunus'un üstlendiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra Albay Halife Hafter, Konseyin askeri kanadının bir diğer lideriydi. UGK yönetim kadrosu belli olduktan sonra 23 Mart tarihinde geçici bir hükümet kurmuştur. Bu hükümetin amacı ise Kaddafi sonrası geçiş döneminde ortaya çıkabilecek olası bir kaosu engellemektir (Bölme, Ulutaş, Özhan, & Küçükkeleş, 2011, s. 22).

UGK'nin siyasi kanadı yaşanan kaosu yönetme konusunda NATO müdahalesine kadar başarılı olmuştur. Fakat Şubat ayında Kaddafi güçleri tarafından başlatılan yoğun saldırının ardından UGK'nin askeri kanadının siyasi kanadı kadar başarılı olamadığı görülmüştür. Muhalifler tank ve hava saldırılarıyla ağır bir şekilde yara almıştır. Böylece Kaddafi güçleri tarafından Bingazi'nin ele geçirilmesine ramak kalmıştır. Bu nedenle Bingazi'deki muhalifler tarafından Batı'dan Kaddafi rejimine yönelik bir hava saldırının düzenlenmesi gerektiği bildirildi (Genugten, 2016, s. 157). Arap Birliği tarafından 17 Mart tarihinde "uçuşa yasaklı bölge" kararı alınması için BM Güvenlik Konseyi'ne başvuru yapılmıştır. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi, Libya'da yaşanan olayların 1970 sayılı kararda belirtilen durumdan daha kötüye gitmesi sebebiyle yaptırımların sertleştirilerek her türlü tedbirin alınmasına yönelik 1973 sayılı kararı çıkartmıştır. Bahsi geçen karar kapsamında uçuşa yasak bölgenin ilan edilmesi ve sivillerin korunmasına yönelik bütün önlemlerin alınma yetkisi yabancı devletlere verilmiştir. Fakat bu kararda yabancı devletlerin işgal etmesi durumu söz konusu olmamıştır (Güneş, 2018, s. 275).

Kararı onaylayan ülkeler ise ABD, Birleşik Krallık ve Fransa dışında Bosna-Hersek, Kolombiya, Portekiz, Gabon, Lübnan, Nijerya ve Güney Afrika olarak belirtilmektedir. Karara çekimser kalan ülkeler ise Almanya, Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya olarak ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra Libya'da insan haklarının ihlal edilmesi gerekçesiyle Arap Birliği, Afrika Birliği ve İslam İş Birliği Teşkilatı tarafından BM Antlaşmasının VII. Bölümüne atıfta bulunulmuştur. İsyancılar NATO'nun desteğini alarak 20 Mart ve 20 Ağustos arasında Trablus'un yakınlarında rejim güçlerini etkisiz hale getirmeyi başarmıştı. Bunun sonucunda 20 Ağustos tarihinde muhalifler Trablus'a karadan saldırıya geçmiştir. Bu süreçte NATO, havadan muhalifleri destelemiş ve Ağustos 2011 tarihinde Trablus'un düşmesini sağlamıştır. Daha sonra 20 Ekim'de ise Sirte yakınlarında muhalifler Kaddafi'yi ele geçirmişler ve

öldürmüşlerdir. Kaddafi'nin ölümünün ardından 23 Ekim tarihi, Libya'nın Kurtuluş Günü olarak ilan edilmiştir. NATO tarafından 31 Ekim'de operasyon sonlandırılmıştır (Sürücüoğlu, 2017, s. 617-618).

Libya'daki devrim süreci, Tunus ve Mısır'dakinden daha dramatik, daha uzun ve daha şiddetli olmuştur. Alia Brahimi Libya devriminin Tunus ve Mısır'dan farklı oluşunu üç faktörle açıklar. Birinci faktör, Albay Muammer Kaddafi'nin etrafında dönen bir rejimde, ekonominin ve siyasi sistemin kişiselleştirilmesi olarak ifade edilmektedir. Kaddafi'nin iktidar üzerindeki tekeli, otoritesine karşı yapılan meydan okumaları reddetmesi ve herhangi bir muhalefete engel olmak için şiddetli yöntemler benimsemesi gibi hususların onun içindeki ekonomik, siyasi ve sosyal başarısızlıkları merkezileştirdiği ifade edilmektedir. Böylece herhangi bir değişiklik yapılması için bütün problemlerin kaynağının ortadan kaldırılması bir ön şart olarak benimsenmiştir. Bunların yanı sıra devlet sistemi yerine aşiret yönetim sisteminin kullanılması ise ikinci faktör olarak görülmektedir (Kalaycı, 2018, s. 79). 42 senelik Kaddafi yönetimi boyunca kabilecilikinin sürdürülmesi, lidere destek üssü sağlamayı başarmıştır. Bu durum ülkenin geniş alanlarının ilk etapta sistematik olarak haklarından mahrum kaldığını da gözler önüne sermektedir. Son faktör olan üçüncü faktör ise önceden mevcut olan coğrafi direniş geleneği olarak ifade edilmektedir. Yaşanan askeri gerilemelere rağmen isyanı güvenilir bir kuvvet olarak geliştirmeyi ve 6 ay boyunca kendini sürdürmeyi sağlayan merkezi otoritedir (Haşim, 2013). Günümüzde Libya'da iki ayrı yönetim bulunduğu bilinmektedir. Uluslararası toplum tarafından Başkent Trablus'taki Fayiz es-Serrac hükümeti tanınmaktadır. Ancak El Beyda kentinde üslenen güçlerin kontrolünü ise General Halife Hafter üstlenmiştir. Hafter'e bağlı olan askeri güçler Ecdebiye'den Tobruk kentine kadar olan alanı kontrol etmektedirler. Aynı zamanda bu güçler radikal İslamcı militanlar ile savaştıklarını da belirtmişlerdir (Sputnik News, 2017).

Kişiselleşmiş bir siyasi ve ekonomik sistem sonucunda Arap Baharı hareketinin görüldüğü Libya'dan sonra Suriye'yi ele alacağız.

2.5.5. Suriye

Nüfusu 19.405.000 olan Suriye'de nüfusun %90'ını Müslümanlar oluşturmaktadır. Nüfusun büyük bir kısmını oluşturan Müslümanların çoğunluğunu ise Sünniler oluşturmaktadır (List of Muslim majority countries, 2020). Suriye

çatışmasının temelinde Suriye'nin tarihinden etkilendiği belirtilmektedir. Suriye dört asır boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur. Suriye, İngiltere ve Fransa arasında yapılan Skyes-Picot Anlaşması çerçevesinde Fransa'nın denetimine bırakılmıştır. Suriye 1946'da tam bağımsızlığına kavuşmuş ve siyasi istikrarsızlıklar yaşamaya başlamıştır. 1963'te ise iktidara gelen parti ülkenin güvenliğini ve istikrarını sağlayan Baas Arap Sosyalist Partisi olmuştur (Faroog, Bukhari, & Ahmed, 2017).

2000 yılına gelindiğinde babası Hafız Esad'ın ölümünün ardından iktidara Beşşar Hafız el-Esad gelmiştir. Beşşar Hafız el-Esad halen Suriye'de başkanlığını sürdürmektedir. Son 40 yıldır Suriye halkının diktatörlük ile karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra sosyal ve ekonomik güçlüklerle de karşılaşmıştır. Suriye halkı ilk başta reform yapılacağı inancıyla Başkan Beşşar Esad'ı desteklemiştir. Beşşar Esad, siyasi faaliyetlerin yapılmasına izin vermiş ve Şam Baharı olarak adlandırılan siyasi sınırlamaların azalmasını sağlamıştır. Daha sonra Beşşar Esad halka otoriter ve baskıcı yönünü göstererek Suriye'de siyasi reforma gitmediği için halk arasındaki kışkırtmalar artmaya başlamıştır (Faroog, Bukhari, & Ahmed, 2017, s. 130). Ülkedeki Acil Durum Yasası'nın ortadan kaldırılması ve siyasi reformların uygulanması için 2005 yılında Şam Bildirgesi'nin oluşturulmasına yönelik olarak muhalefet liderleri arasında uzlaşma sağlanmıştır. Söz konusu bildirinin ardından, tutuklanmayan muhalefet liderlerinin oluşturmuş olduğu bir grup olayların takip edilmesi amacıyla bir süreç başlatmıştır (Büyükkara, 2018, s. 48).

Tunus'ta 2010 yılında gösteriler başladığı zaman, Suriye rejimi tarafından bu olayların ülkeye sıçramayacağı düşünülmüştür. Bu çerçevede Suriye rejimi, Suriye'nin diğer ülkelerden güçlü olduğunu, ülke içerisinde yaşanan siyasi ve ekonomik sorunlara rağmen vatandaşın güçlü olduğunu ve söz konusu olaylardan etkilenmeyeceğini varsayarak hareket etmiştir. Bu durumun sebebi olarak Suriye'nin uluslararası alanda sergilediği muhalif ve güçlü duruşu gösterilmiştir (Şen, 2013, s. 61). Fakat Suriye rejiminin varsayımları gerçekleşmemiş ve ilk olaylar Dera şehrinde başlamıştır. Bu şehirde başlayan gösteriler ise çeşitli reformlarla beraber Beşşar Esad'ın ayrılması da istenmiştir. Bahsi geçen talepler karşısında rejimin cevabı çok sert olmuştur. Böylece ordunun sert uygulamaları halkın nefretinin körüklenmesine neden olmuştur. Rejim, halkın taleplerini görmezden gelerek, bu grupları silahlı çeteler olarak nitelendirmiştir. Esad ise söz konusu grupların amacının şiddet yoluyla mezhepsel çatışmaları körüklemek ve halkı iç savaşa teşvik etmek olduğu dile

getirilmiştir. Ayrıca bu olaylar ülkeye yapılan bir ‘komplo’ olarak nitelendirilmiştir. Esad tarafından bu gösteriler Suriye’nin egemen güçlere karşı savaşı olarak nitelendirilmiş ve göstericilere uygulanan şiddetin artırılması için çalışılmıştır (Rozsa, 2012, s. 2).

Bahsi geçen gösterilerin sebebini temellendirmek için 2000 yılında Beşar Esad’ın göreve geldiğinden itibaren uygulanan politikaların yanı sıra Suriye’nin içinde bulunduğu siyasi, etnik ve mezhepsel durumunun kapsamlı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Esad’ın göreve geldiği günden itibaren siyasi anlamda hiçbir reform yapmadığı bilinmektedir. Ayrıca Esad her zaman muhalif kesimlere karşı bir baskı politikası uygulamaya çalışmıştır. 2011 yılında başlayan gösterilerden bir süre sonra 47 yıldır süren olağanüstü hali kaldırarak siyasi anlamda ilk kez büyük bir adım atmıştır. Ancak güvenlik güçlerinin keyfi tutuklamaları ve muhalif gruplara yapılan baskılar da aynı şekilde sürdürülmüştür (Bingöl, 2012, s. 92).

Öte yandan BM Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan rapora göre, Esad rejiminin siyasi baskıları sistematik bir şekilde devam etmiştir. Esad rejiminin güvenlik güçleri kanun dışı infaz işlemiş, siyasi muhalifler aniden ortadan kaybolmuş, hapis cezaları, işkenceler ve kanunsuz şekilde gözaltılar giderek artmış ve özgürlükler kısıtlanmıştır. Yönetimde yolsuzlukların da had safhaya ulaştığı bilinmektedir (UNHCR, 2011). Bağlıoğlu (2013, s. 5-6). Sünnilerin etkisinin ise 1954’te Nusayriilerin etkili olduğu Baas rejimi tarafından gerçekleştirilen sivil darbe ile kırılmaya başladığı belirtilmektedir. Buna ek olarak Esad ailesinin başa geçmesinin ardından Sünni- Nusayri çekişmelerinin arttığı da belirtilmektedir. Sünniler, Nusayri olan Baas rejiminin baskıcı bir politika izlediğini ve silah zoruyla yönetimi ele geçirdiklerini ifade etmektedirler. Bu isyanlarda Nusayri/Şii taraftarının büyük bir kısmı rejimin yanında yer almıştır. Ancak Sünniler, muhalif gruplarını desteklemişlerdir. Bu nedenle iç savaşa yol açan bir başka nedenin de Sünni/Nusayri mücadelesi olduğu düşünülmektedir. Buna ek olarak 2000 yılında Esad başa geçmiştir. Esad yabancı sermayeyi ülkeye getirme vaatlerinde bulunmuş ancak bu vaatleri yerine getirememiştir. Böylece giderek kötüleşen ekonomi halkı isyana sürükleyen bir diğer sebep olmuştur. Sosyal medya kullanımının 2010 yılında yaygınlaşmasıyla muhalif düşünceler büyük kitlelere ulaşmaya başlamıştır. Bu durum rejim güçlerinin tedirgin olmasına yol açmıştır. İlerleyen dönemlerde sosyal medya araçları da kısıtlanmıştır.

Bahsi geçen kısıtlamalar ve insan hakları ihlalleri ise Arap Baharı kıvılcımı ile Suriye halkının ayaklanmasına neden olmuştur.

Esad rejimi tarafından önceleri talepler pek dikkate alınmamaktaydı. Ancak olayların hızlı bir şekilde yayılması sonucunda Esad rejimi, ilerleyen dönemlerde karşılaşacağı problemleri göz önünde bulundurarak, uluslararası alanda meşruluğunu arttırmak ve geniş bir hareket sahası oluşturmak amacıyla taleplerin bir kısmını olumlu karşılamıştır (Mercan, 2012, s. 67). Bu reformlar arasında 46 yıl süren olağanüstü hali kaldırmak ve yaklaşık 300.000 Kürde Suriye vatandaşlığı vermek gibi reformlar yer almaktadır. Fakat birçok dini ve etnik yapının barındığı ülkede yaşanan sorunların çözümü için bu atılan adımlar yetersiz kalmış ve gösterilerin devam etmesine yol açmıştır. Söz konusu muhalif gruplar arasında Müslüman Kardeşler, Marksist hareketler, Nasırist hareketler ve Kürt gruplar yer almaktaydı. Savaşın hızla genişlemesi ve güvenlik boşluğunun oluşmasıyla birlikte El-Nusra ve IŞİD gibi kendini radikal İslamcı olarak tanıtan bazı hareketler ortaya çıkmıştır. Bu hareketler belli bölgelerde etkinlik göstermişlerdir. Farklı ideolojilere ve amaçlara sahip olan bu muhalif gruplar olayların patlak vermesi ile birlikte başta rejime karşı ve zamanla birbirlerine karşı çatışmaya başlamışlardır. Böylece ülke içinden çıkılamayacak bir hale gelmiştir (Dağ, 2013, s. 84). Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ise bu süreçte muhalefette büyük bir görev üstlenmiştir. Bu çerçevede rejime bağlı güvenlik güçlerinin ordudan ayrılması sonucunda bir çatı altında birleşmek isteyen silahlı bir muhalif grup olarak ortaya çıkan Özgür Suriye Ordusu tarafından büyük bir hızla taraftar toplamıştır. Böylece Özgür Suriye Ordusu tarafından Şam'ın dış kesimleri de dahil olmak üzere Suriye'nin büyük bir bölümünü kontrol altına alınmıştır (Çelikkol, 2015, s. 15).

Özgür Suriye Ordusu Temmuz 2011 tarihinde kurulmuştur. ÖSO, rejim devrilene kadar mücadelesine devam edeceğini ve rejimin yanındaki güçlerle de mücadele edeceğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra gerçek ordusunun Suriye'nin olduğunu ve saldırıya değil, savunmaya yönelik bir politika izleyeceğini vurgulamıştır (Şen, 2013, s. 61). Türkiye'nin de desteğini alarak Eylül 2011 tarihinde Antalya ve İstanbul toplantıları sonucunda kurulan Suriye Ulusal Konseyi (SUK) ise muhalefetin sivil ayağını oluşturmaktadır. Suriye Ulusal Konseyi (SUK) kendisini, yurtiçindeki ve yurtdışındaki muhaliflerin tamamını tek çatıda birleştirmeyi hedefleyen bir sivil oluşum olarak tanıtmıştır (Arı, 2017, s. 68). Rejim karşıtı oluşumlar arasında

bünyesinde en fazla muhalif grubu barındıran yapı SUK olmuştur. SUK bünyesinde Müslüman Kardeşler, Kürtler, Arap aşiretleri, Türkmenler, Liberaller ve Sosyalistler gibi birçok farklı kesimi barındırmaktadır. SUK kendisini, diğer ülkelerin rejim karşıtı güçlerle kuracağı ilişkilerde koordine sağlayan organ olarak tanımlamıştır. SUK' un amacı ise Esad rejimini devirmek ve siyasi yapıyı değiştirmektir. Bunun yanı sıra vatandaşların tamamının dahil olabileceği sivil ve demokratik anayasaya sahip yeni bir devlet kurmayı da amaçlamıştır (Kuş, 2014, s. 10). SUK, muhalefetin silahsız-siyasi kanadı olarak nitelendirilmektedir. 2011 yılı Aralık ayında SUK tarafından muhalefetin silahlı kanadını oluşturan ÖSO ile birlikte hareket etme kararı alınmıştır. SUK, yurtdışında rejim karşıtı ülkeler ve organizasyonlar ile siyasi ilişkileri sağlamıştır. ÖSO ise yurtiçinde rejim güçleri ile silahlı mücadeleye girmiştir. Ancak 2014'te Suriye'deki iç savaşta IŞİD faktörünün ortaya çıkması sonucunda dengeler değişmiştir. Bu durum farklı iş birliklerinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. IŞİD, hızlı bir şekilde başta Suriye'nin Deyru'z-Zur ve Rakka şehirleri olmak üzere pek çok önemli bölgeyi kontrol altına almıştır. Böylece IŞİD hilafeti ilan ettiğini açıklamıştır. Bazı muhalif gruplar da IŞİD'e mücadeleye başlamışlardır. 2017'den itibaren IŞİD'in Suriye topraklarındaki etkisinin giderek azalmaya başlamıştır. 2014-2019 yıllarını kapsayan dönemde Özellikle Türkiye IŞİD'e karşı 2000'den fazla operasyonun gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bahsi geçen operasyonlarda binlerce IŞİD militanını gözaltına alınmış ve örgüte büyük darbeler vurulmuştur (Tokyay, 2019). ABD tarafından yapılan son açıklamalar ve Bağdadi'nin öldürülmesi ise IŞİD'in elinde Suriye'de bir toprak parçasının bulunmadığını gözler önüne sermektedir (Reuters, 2019).

2011 yılında Suriye'de başlayan çatışmalar 2019 yılına kadar sürmüştür. Suriye'de yaşanan iç karışıklıklara çözüm bulunamamış ve daha da kötüye gitmiştir. Bu durum Suriye, insani ve toplumsal açıdan bir yıkım içerisine girmesine neden olmuştur. Yillardır devam eden bu iç savaşın ortaya çıkardığı en büyük tahribat ise insan yaşamı üzerinden yaşanmıştır. Bu çerçevede bazı kaynaklara göre bu savaşta yüzbinlerce insanın hayatını kaybettiği belirtilmektedir. Ayrıca 6.5 milyon insanın ülke içinde yer değiştirdiği ve 5.5. milyonun ülkesinden ayrılmak zorunda kaldığı da ifade edilmektedir (Anadolu Ajansı, 2019).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE OKUYAN ARAP UYUKLU ÖĞRENCİLERE GÖRE ARAP BAHARI

Ortadoğu, hemen tüm gelişmelerin uluslararası nitelik kazandığı bir coğrafyadır. Bu nedenle bölgede yaşananlar neredeyse tüm dünyayı etkisi altına almaktadır. 2010 yılında Arap dünyasında başlayan ve Arap halklarının daha fazla insan hakları, özgürlük ve demokrasi talepleri nedeniyle hükümetlere karşıtı gerçekleştirilen bir dizi ayaklanma, protesto ve silahlı isyanın ifadesi olarak adlandırılan Arap Baharı toplumsal ve bölgesel siyasi ve silahlı bir harekettir. Arap Baharı, küresel anlamda yankı bulmuş bir gelişme olarak her açıdan ele alınması gereken bir süreçtir. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de okuyan Arap uyruklu üniversite öğrencilerinin Arap Baharı sürecinin getiri ve götürülerini, bu sürecin onlara ne ifade ettiğini ve Arap Baharının Arap öğrencilerin gözünden nasıl algılandığını ortaya koymaya yönelik hazırlanan sorulara verdikleri yanıtların analiz edilmesiyle ortaya çıkan bulguların değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle katılımcıların demografik dağılımlarına ilişkin bulgular yorumlanmakta daha sonra ise araştırmanın hipotezleri doğrultusunda araştırma sorularına ilişkin bulgular yorumlanmaktadır.

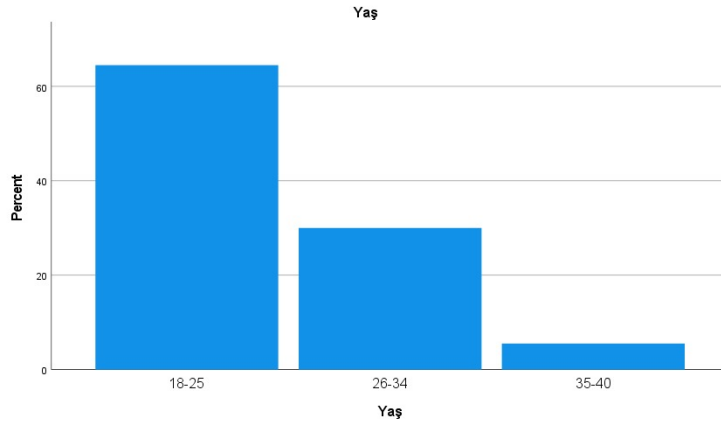
3.1. Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde araştırma bulgularına yer verilmiş, verilen cevaplar yüzde olarak tablo halinde gösterilmiş, ayrıca katılımcıların verdiği cevaplara da yer verilmiştir. Verilerin yorumlanmasında bu konuda çalışma yapan araştırmacıların yayımlarına da yer verilmiştir.

3.3.1. Demografik Bulgular

Aşağıdaki tablolarda katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, Arap Baharına katılma durumu ve eğitimlerine ilişkin yüzdeler yer verilmiştir.

Tablo 1: Anket Sorularına Yanıt Verenlerin Yaş Dağılımı

Şekil 1 Yaş Dağılımı

Bu ankette bir kısıtlama olmadığından çeşitli yaşlardan katılımcılar vardır. Örneklemin yaş aralığı 18-40'dır. Katılımcıların %14,5'u 22, %12'si 20, %11'i 25 yaşındadır.

Katılımcıların yaş grupları incelendiğinde %60'ı ile en fazla 16 ile 25 yaş arasında oldukları görülmekle birlikte bunu sırasıyla %30,3'ü 26-34 yaş arasında, %7,6 ile 35-40 yaş grubu arasındadır.

Tablo 2: Cinsiyet Dağılımı

	Sıklık	Yüzdesi
ERKEK	108	54,0
KADIN	92	46,0
Total	200	100,0

Ankete katılan örneklerin %54 ünü kadınlar oluştururken %46 sını da erkekler oluşturmaktadır.

Tablo 3: Ankete Katılanların Uyrak Durumu

	Sıklık	Yüzdesi
BAHREYN	1	,5
CEZAYİR	1	,5
FAS	6	3,0
FİLİST	6	3,0
LİBYA	25	12,5
MISIR	38	19,0
SURİYE	44	22,0
TUNUS	30	15,0
ÜRDÜN	19	9,5
YEMEN	30	15,0
Total	200	100,0

Örnekleme 10 farklı uyruktan katılımcı oluşturmaktadır. Bunların %22'si Suriyeli, %19'u Mısırlı, %15'i Tunuslu ve Yemenli, %12,5'u ise Libyalıdır.

Tablo 4: Arap Baharından Önce Hane Gelir Durumu

	Sıklık	Yüzdesi
1000 dolar ve altı	52	26,0
1001-1500 dolar arası	77	38,5
1501-2000 dolar arası	28	14,0
2001 dolar ve üzeri	43	21,5
Total	200	100,0

Örneklemin verdiği cevaplara göre %38'inin Arap Baharı'ndan önce evlerine giren toplam gelir 1001-1500 dolar arası, %26'sının 1000 dolar ve altı, %21,5'unun ise 2000 dolar ve üzeri olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5: Arap Baharı Sonrası Hane Geliri

	Sıklık	Yüzdesi
1000 dolar ve altı	54	27,0
1001-1500 dolar arası	58	29,0
1501-2000 dolar arası	25	12,5
2001 dolar ve üzeri	63	31,5
Total	200	100,0

Örneklemin %31,5'unun Arap Baharı'ndan sonra evlerine giren toplam gelir 2001 dolar ve üzeri, %29'unun 1001-1500 dolar arası, %27'sinin 1000 dolar ve altıdır.

Tablo 6: Ankete Katılanların Öğrenim Gördükleri Üniversiteler

	Sıklık	Yüzdesi
GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ	153	76,5
İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ	47	23,5
Total	200	100,0

Örneklemin %76'u İstanbul Gelişim Üniversitesi'nde, geri kalanı ise İbni Haldun Üniversitesi'nde öğrencidir.

Tablo 7: Öğrencilerin Eğitim Programları

	Sıklık	Yüzdesi
Lisans	107	53,5
Yüksek Lisans	59	29,5
Doktora	34	17,0
Total	200	100,0

Örneklemin %53,5’u lisansta, %29,5’u ise yüksek lisansta öğrencilik yapmaktadır.

Tablo 8: Türkiye’de Yaşadıkları Süre

	Sıklık	Yüzdesi
1 Yıl	18	9,0
2 Yıl	26	13,0
3 Yıl	15	7,5
4 Yıl	37	18,5
5 Yıl	40	20,0
6 Yıl	49	24,5
7 Yıl	10	5,0
8 Yıl	5	2,5
Total	200	100,0

Çeşitli ülkelerden Türkiye’ye gelen katılımcıların %24,5’u 6 yıldır, %20’si 5 yıldır, %18,5’u 4 yıldır, %13’ü ise 2 yıldır Türkiye’de yaşamaktadır.

Tablo 9: Türkiye’ye Gelme Nedenleri

	Sıklık	Yüzdesi
Eğitim amacıyla geldim	114	57,0
İş amacıyla geldim	17	8,5
Ülkemdeki sorunlardan dolayı geldim	69	34,5
Total	200	100,0

Ankete katılanların %54’si eğitim, %34,5’u ise ülkesinde yaşanan sorunlardan dolayı geldiğini belirtmektedir. Ülkesinde yaşadığı sorunlardan dolayı gelenlerin oranı azımsanmayacak sayıdadır.

Katılımcıların Araştırma Sorularına İlişkin Bulguları ölçmek amaçlı sorduğumuz sorulara verdikleri cevapların analizleri ise bir sonraki başlıkta detaylandırılmıştır.

3.3.2. Araştırma Sorularına İlişkin Bulgular

Aşağıdaki tablolarda katılımcıların araştırma sorularına verdikleri cevaplara ilişkin yüzdeler yer verilmiştir.

Tablo 10: Arap Baharının yoksulluğa neden oldu.

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	8	4,0
“Katılmıyorum”	43	21,5
“Kararsızım “	56	28,0
“ Katılıyorum”	83	41,5
“Kesinlikle Katılıyorum”	10	5,0
Total	200	100,0

Katılımcıların %41,5'i ve %5'ine göre Ortadoğu ülkelerindeki yoksulluk Arap Baharı'na neden oldu. %21,5'i ile %4'ü ise tam tersini düşünmekte. Katılımcıların %28'i bu konuda kararsızdır. Bu bulgu literatürdeki diğer araştırma bulgularıyla desteklenmektedir. Bu araştırmalardan birinde Öztürklerler (2013) Arap Baharı'nın geri planında yatan iki temel faktörden birisinin yoksulluk olduğunu vurgulamıştır. Söz konusu araştırmada 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin Arap Baharı'nın yaşandığı ülkeleri olumsuz etkilediği ve dar gelirli halkın bu krizde daha fazla yoksullaştığı bu durumun ise Arap Baharı'na neden olan olayları tetiklediği öne sürülmektedir. Aynı şekilde Öztoprak (2012, s.9) da Arap Baharı'nı tetikleyen faktörlerden birisinin yoksulluk olduğunu belirtmektedir.

Tablo 11: Ortadoğu ülkelerindeki yolsuzluklar Arap Baharı'na neden oldu

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	21	10,5
“Katılmıyorum”	11	5,5
“Kararsızım “	9	4,5
“ Katılıyorum”	92	46,0
“Kesinlikle Katılıyorum”	67	33,5
Total	200	100,0

Ortadoğu ülkelerindeki yolsuzluklar katılımcıların %46,0'sı ile %33,5'ine göre Arap Baharı'na neden oldu. %10,5'i ile %5,5'i ise neden olmadığını düşünmektedir. Maleki (2011) tarafından Arap Baharı'nın yaşandığı bölgedeki ayaklanmalar ve gözardı edilen göstergelerin ele alındığı araştırma bulguları bu sonucu destekler niteliktedir. Söz konusu araştırmada 2010'ların başında Arap dünyasının çoğuna yayılan bir dizi hükümet karşıtı protesto, ayaklanma ve silahlı isyanın yolsuzluk ve ekonomik durgunluğa tepki olarak başladığı belirtilmektedir. Başka bir araştırmada ise Öztoprak (2012, s.9) gelir dağılımında yaşanan adaletsizlik ve yolsuzluğun Arap Baharı'nı tetikleyen faktörler arasında olduğunu belirtmektedir.

Tablo 12: Ortadoğu ülkelerindeki işsizlik Arap Baharı'na neden oldu

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	26	13,0
“Katılmıyorum”	29	14,5
“Kararsızım “	34	17,0
“ Katılıyorum”	70	35,0
“Kesinlikle Katılıyorum”	41	20,5
Total	200	100,0

Katılımcıların %35,0 ile %20,5'i Ortadoğu ülkelerindeki işsizliğin Arap Baharı'na neden olduğunu düşünüyor. %17'si ise bu konuda kararsız kalmaktadır. İşsizliğin Arap Baharının başlamasına neden olduğu bulgusu Ncube ve Anyanwu (2012) tarafından yapılan Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da eşitsizlik ve Arap Baharı devriminin ele alındığı araştırma sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir. Söz konusu araştırmada Arap Baharının yaşandığı bölgede gelir dağılımında ortaya çıkan eşitsizliğin yüksek düzeyde seyretmesinin bölge ülkelerinin ekonomik büyümesini olumsuz etkilediği bu durumun yoksulluğa ve işsizliğe neden olduğu ve böylece bölgede çatışmaların arttığı ortaya konulmaktadır. Aynı şekilde Öztürkler (2013) de araştırmasında Arap Baharı'nın geri planında yatan iki temel faktörden birisinin işsizlik olduğunu vurgulamıştır. Başka bir araştırmada ise Öztoprak (2012, s.9) işsizliğin Arap Baharını tetikleyen faktörler arasında olduğunu belirtmektedir.

Tablo 13: Ortadoğu ülkelerindeki yönetim eksikliği Arap Baharı'na neden oldu

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	14	7,0
“Katılmıyorum”	39	19,5
“Kararsızım “	26	13,0
“ Katılıyorum”	97	48,5
“Kesinlikle Katılıyorum”	24	12,0
Total	200	100,0

Katılımcıların %48,5'i ile %12'si Ortadoğu ülkelerindeki yönetim eksikliğini Arap Baharı'na neden olduğunu belirtmekte. %19,5'i ile %7,0'ı ise neden olmadığını düşünmektedir.

Babacan ve arkadaşları (2011, s. 63) Arap baharının Arap dünyasındaki baskıcı yönetimlere karşı yapıldığını belirtmektedir. Araştırmada hareketliliğin başladığı ilk ülke olan Tunus'ta isyanların Başbakan Zine El Abidine Ben'in baskıcı yönetimden duyulan endişenin sonucunda gerçekleştiği ve hareketlerin daha sonra diğer Arap ülkelerine de bir örnek olarak kısa zamanda yayıldığı belirtilmektedir. Araştırmamız bulgularını destekler nitelikteki başka bir araştırmada ise Dinç (2018) Ortadoğu'daki yönetim eksikliğini Arap Baharı'na sebep olduğunu vurgulamıştır.

Tablo 14: Ortadoğu ülkelerindeki demokrasi ve özgürlük eksikliği Arap Baharı'na neden oldu

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	21	10,5
“Katılmıyorum”	16	8,0
“Kararsızım “	44	22,0
“ Katılıyorum”	56	28,0
“Kesinlikle Katılıyorum”	63	31,5
Total	200	100,0

Katılımcıların %31,5'i ile %28'i Ortadoğu ülkelerindeki demokrasi ve özgürlük eksikliğini Arap Baharı'na neden olduğunu düşünmektedir. Dinç (2018) tarafından yapılan araştırma sonuçları bu bulguyu desteklemektedir. Araştırmada Ortadoğu'daki demokrasi eksiliğinin Arap Baharı'na sebep olduğu vurgulanmıştır. Benzer şekilde Paksoy ve arkadaşları (2013) da Arap Baharı'na neden olan sosyal ve kültürel faktörleri ele aldıkları çalışmalarında bireyciliğin ağır bastığı Arap ülkelerinde demokrasinin gecikmesinin Arap Baharının başlamasına neden olan önemli bir faktör olduğu belirtilmiştir. Söz konusu araştırmada ayrıca Ortadoğuda yaşanan Arap Baharının özgürlükçü hak arayışı mücadelesinin en yeni örneği olduğunu belirtmektedirler.

Tablo 15: Arap Baharı'na ihtiyaç vardı

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	29	14,5
“Katılmıyorum”	9	4,5
“Kararsızım “	39	19,5
“ Katılıyorum”	86	43,0
“Kesinlikle Katılıyorum”	37	18,5
Total	200	100,0

Anket sonuçlarına göre katılımcıların %43,0'ı ile %18,5'i Arap Baharı'na ihtiyaç olduğunu düşünüyor. %19,5'u ise kararsızdır. Abuhasan'a (2013, s. 46) göre yöneticiler ve halk arasındaki mesafenin artması ve bireylerin ekonomik, sosyal ve siyasi durumlarının kötüye gitmesi ve ayrıca bireylerin isteklerinin karşılanmasının engellenmesi durumunda bireyler çoğu kez mevcut sistemi kökten değiştirilmek amacıyla harekete geçmekten başka bir çare olmadığını düşünüp harekete geçmektedir. Bu bakış açısı araştırmamız bulgusu ile örtüşmektedir.

Tablo 16: Arap Baharından önce halkın alım gücü medya sunulandan daha iyiydi

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	12	6,0
“Katılmıyorum”	44	22,0
“Kararsızım “	77	38,5
“ Katılıyorum”	63	31,5
“Kesinlikle Katılıyorum”	4	2,0
Total	200	100,0

Katılımcıların %31,5'i ile %2'sine göre Arap Baharı'ndan önce halkın alım gücü medyaya sunulandan daha iyiydi. %28'i ise öyle olmadığını düşünmektedir. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğu Arap Baharından önce ülkede halkın alım

gücünün kamuoyunda gösterilenden daha iyi olduğunu düşünmektedir. Bu bulgu ile örtüşmeyen bir çalışmada Şahin (2011, s. 86) Ortadoğu'nun nüfus artışı açısından dünyanın en hızlı nüfus artışına sahip bölgelerden birisi olması ve bu zamana kadar iktidara gelen rejimler tarafından genç nüfusa istedikleri gibi bir gelecek perspektifinin sunulamamış olmasının, nüfusun büyük bir kısmının ekonomik bakımdan tatmin edilememesiyle sonuçlandığını belirtmektedir. Bu bulgu araştırmamız sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Aynı şekilde Kurubaş (2011, s. 111) da ekonomik yapısı petrol ve doğal gazla bağlı olan Ortadoğu ülkelerinin iyi şekilde işleyen ekonomik sistemden yoksun olduklarını petrol veya diğer doğal kaynaklara sahip olmayan ülkelerin ise ekonomik durumunun çok daha vahim olduğunu belirtmektedir.

Tablo 17: Arap Baharından önce demokrasi ve özgürlük kamuoyunda gösterilenden daha iyiydi

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	48	24,0
“Katılmıyorum”	48	24,0
“Kararsızım “	56	28,0
“ Katılıyorum”	36	18,0
“Kesinlikle Katılıyorum”	12	6,0
Total	200	100,0

Katılımcıların %24'ü “Kesinlikle Katılmıyorum” diğ er %24'ü “Katılmıyorum” diye cevap verdi. Bu cevaplara göre Arap Baharı'ndan önce demokrasi ve özgürlüğün kamuoyunda gösterilenden daha iyi olmadığını düşünmektedir. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğu Arap Baharından önce ülkede demokrasi ve özgürlüklerin kamuoyunda gösterilenden az olduğunu düşünmektedir. Bu bulguyu destekler nitelikteki bir çalışmada Orhan (2011, ss. 22-23) bölgede uzun süre boyunca sömürge yönetiminin etkili olması nedeniyle Arap Ortadoğu toplumlarında demokrasinin yayılım ve gelişim gösterme sürecinde geç kaldığını belirtmektedir. Çendek ve Örki (2019, s. 45) Arap Baharı sürecinde Yemen, Suriye ve Libya'da yaşanan iç savaşları ele aldıkları çalışmalarında söz konusu ülkelerde insan hakları, adaletsizlik, özgürlük ve demokrasi konusundaki temel eksikliklere kadar geniş bir alanda ciddi toplumsal huzursuzlukların olduğunu belirtilmektedir.

Tablo 18: Arap Baharından önce yolsuzluk kamuoyunda gösterilenden daha azdı

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	73	36,5
“Katılmıyorum”	34	17,0
“Kararsızım “	43	21,5
“ Katılıyorum”	50	25,0
Total	200	100,0

Katılımcıların %36,5'i ile %17'si Arap Baharı'ndan önce yolsuzluğun kamuoyunda gösterilenden daha fazla olduğunu düşünmektedir. %21,5'u ise kararsız kalmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğu Arap Baharından önce ülkede yolsuzluğun kamuoyunda gösterilenden fazla olduğunu düşünmektedir. Bu bulguyu destekler nitelikteki bir çalışmada Şahin (2011, s. 87) bütün Arap ülkelerinde görülen en önemli sorunlardan birinin yolsuzluk problemi olduğunu yolsuzluk iddialarının 2010 yılında Ortadoğu'da başlayan halk hareketlerinin en önemli nedenlerinden birisi olduğunu belirtmektedir. Araştırmada söz konusu ülkelerdeki yönetimlerin zamanla adeta rüşvet ve yolsuzluk işleyen bir mekanizmaya dönüştüğü ve halkın büyük nefretini toplayan bu durumun yönetimlerin meşruiyetini azalttığı belirtilmektedir. Benzer şekilde Akbaş (2012, s. 54) da isyan hareketlerini tetikleyici unsurun ülke liderleri ve yakın akrabaları ile bürokrasinin elinde bulunan servet ve elde edilen ekonomik güç olduğunu belirtmektedir.

Tablo 19: Arap Baharından önce halkın can güvenliği kamuoyunda gösterilenden daha fazlaydı

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	31	15,5
“Katılmıyorum”	33	16,5
“Kararsızım “	91	45,5
“ Katılıyorum”	45	22,5
Total	200	100,0

Katılımcıların %45,5'i göre Arap Baharı'ndan önce halkın can güvenliği kamuoyunda gösterilen daha fazladır sorusuuna kararsız kalmıştır. Katılımcıların %16,5'i ile %15,5' ise Arap Baharından önce ülkede halkın can güvenliği kamuoyunda gösterilenden az olduğunu düşünmektedir. Gözen'in (2011, s. 7) Arap Baharı ile birlikte yaşanan değişimi anlamak ve açıklamak amacıyla yaptığı çalışması bu bulgu ile örtüşmektedir. Söz konusu araştırmada 2011 yılı itibariyle Ortadoğu ülkelerinin karşı karşıya kaldığı uluslararası güvenlik sorunlarının son yıllarda daha da kötüleştiği belirtilmektedir. Bu durum da Arap baharı öncesinde halkın can güvenliğinin kötü durumda olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 20: Arap Baharından önce halkın sosyal hakları (Eğitim, Sağlık, Ücrette Adalet, Güvenlik vs) kamuoyunda gösterilenden daha fazlaydı

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	50	25,0
“Katılmıyorum”	32	16,0
“Kararsızım “	73	36,5
“ Katılıyorum”	40	20,0
“Kesinlikle Katılıyorum”	5	2,5
Total	200	100,0

Katılımcıların %25'i ile %16'sı göre Arap Baharı'ndan önce halkın sosyal hakları kamuoyunda gösterilenden daha azdı. %20'si ile %2,5'i ise gösterilenden daha fazla olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğu Arap Baharından önce ülkede halkın sosyal hakları kamuoyunda gösterilenden az olduğunu düşünmektedir. Bu sonucu destekleyen bir çalışmada Gözen'e (2011, ss.6-7) göre Arap baharı öncesinde bölge ülkelerinde yaşanan ekonomik eşitsizlik yoksunluk, yolsuzluk, işsizlik, gelirden adaletsizlik ve sömürü gibi sorunları beraberinde getirmiş ve bu durum halkın yaşam standardını zayıflatmıştır. Bu durumda halk daha düşük düzeyde sosyal ve ekonomik haklara sahip olmuştur. Nitekim Arap Baharının yaşandığı ülkelerin de katıldıkları uluslararası konferanslarda bu ülkelerde sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanması için reformlar yapılması gerektiği ve halka daha fazla sosyal ve ekonomik hak tanınması gerektiği vurgulanmıştır (Mengi, 2011). Gösteriler esnasında göstericilerin sosyal ve ekonomik reform talepleri de Arap Baharından önce ülkede halkın sosyal haklarının az olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 21: Arap Baharından önce Ortadoğu ülkelerinde iç yatırımlar daha yüksekti

	Sıklık	Yüzdesi
“Katılmıyorum”	51	25,5
“Kararsızım “	39	19,5
“ Katılıyorum”	94	47,0
“Kesinlikle Katılıyorum”	16	8,0
Total	200	100,0

Katılımcıların %47'si ile %8'ine göre göre Arap Baharı'ndan önce Ortadoğu ülkelerinde iç yatırımlar daha yüksekti. %25,5'u ise daha düşük görüyor. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğu Arap Baharından önce Ortadoğu ülkelerinde iç yatırımların daha yüksek olduğunu düşünmektedir. Bu bulgu ile örtüşmeyen bir çalışmada Çendek ve Örki (2019, s.45) Arap Baharı öncesinde bölge ülkelerinde yatırım ortamının bulunmadığını belirtmektedir.

Tablo 22: Arap Baharından önce Ortadoğu ülkelerinde dış siyasi ilişkiler düzgündü

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	8	4,0
“Katılmıyorum”	63	31,5
“Kararsızım “	80	40,0
“ Katılıyorum”	49	24,5
Total	200	100,0

Katılımcıların %40'ı Arap Baharı'ndan önce Ortadoğu ülkelerinde dış siyasi ilişkilerin düzgün olup olmadığına kararsız. %31,5'i ile %4'ü ise düzgün olmadığını düşünüyor. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğu Arap Baharından önce Ortadoğu ülkelerinde dış siyasi ilişkilerin düzgün olmadığını düşünmektedir. Bu sonucu destekleyen çalışmada Kapan (2012, s. 11) Ortadoğu'nun birçok din, mezhep ve ırkı barındırması bölge ülkelerini dış ilişkiler açısından son derece kırılğan bir hale getirdiğini belirtmektedir. Bu durum ise Ortadoğu ülkelerinde dış siyasi ilişkilerin gergin olmasına neden olmaktadır.

Tablo 23: Arap Baharından önce Ortadoğu ülkelerinde gelir eşitsizliği daha azdı.

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	32	16,0
“Katılmıyorum”	55	27,5
“Kararsızım “	82	41,0
“ Katılıyorum”	25	12,5
“Kesinlikle Katılıyorum”	6	3,0
Total	200	100,0

Katılımcıların %27,5'i ile %16'sı Arap Baharı'ndan önce Ortadoğu ülkelerinde gelir eşitsizliğinin daha fazla olduğunu düşünmektedir. Bu bulgu önceki bulgularla da paralellik göstermekle birlikte literatürdeki diğer araştırma sonuçlarıyla desteklenmektedir. Bu araştırmalardan birinde Ncube ve Anyanwu (2012) Kuzey Afrika ve Arap Baharının yaşandığı bölgede gelir dağılımında yüksek düzeyde eşitsizlik bulunduğunu ve bu durumun ülkelerinin ekonomik büyümesini olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Aynı şekilde Öztoprak (2012, s.9) da Arap Baharı öncesinde bölge ülkelerinde yaşanan gelir dağılımı adaletsizliğinin isyan hareketlerini tetiklediğini belirtmektedir. Doster'e (2014, s. 378) göre Ortadoğu'da toplum kesimleri arasındaki gelir seviyesi farkı devasadır. Arap şeyhlerinin birçoğu dünyanın en zenginleri arasında yer almalarına rağmen, İslam Konferansı Örgütü'ne üye olan en düşük gelirli ülkelerin nüfusu, örgüte üye ülkelerin toplam nüfuslarının %67'lik kısmını oluşturmaktadır.

Tablo 24: Arap Baharı özgürlük mücadelesinden iç savaşa dönüştü

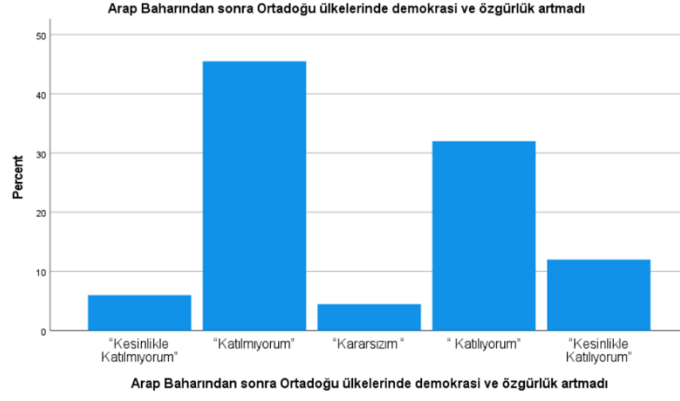
	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	25	12,5
“Katılmıyorum”	22	11,0
“Kararsızım “	55	27,5
“ Katılıyorum”	67	33,5
“Kesinlikle Katılıyorum”	31	15,5
Total	200	100,0

Katılımcıların %33,5'i ile %15,5'i Arap Baharı'nın özgürlük mücadelesinden iç savaşa dönüştüğünü, %12,5'i ile %11'i ise dönüşmediğini düşünmektedir. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğu Arap Baharının özgürlük mücadelesinden iç savaşa dönüştüğünü düşünmektedir. Bu bulguyu destekler nitelikte çalışmalarında Çendek ve Örki (2019, s.42) Arap Baharı olarak adlandırılan toplumsal olayların birçok ülkeyi etkilediğini başlangıçta küçük gösterilerin barışçıl şekilde gerçekleştiğini ancak çeşitli nedenlerden ötürü barışçıl gösterilerin şiddet olaylarının artışı iç savaşa evirildiğini belirtmektedirler. Aynı şekilde Toraman (2015) da Arap Baharı sürecinin kanlı bir biçimde durdurulmaya çalışılan isyan hareketlerine dönüştüğünü belirtmektedir.

Tablo 25: Arap Baharından sonra Ortadoğu ülkelerinde meşru bir hükümet kurulmadı

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	11	5,5
“Katılmıyorum”	25	12,5
“Kararsızım “	82	41,0
“Katılıyorum”	46	23,0
“Kesinlikle Katılıyorum”	36	18,0
Total	200	100,0

Katılımcıların %41'i Arap Baharı'ndan sonra Ortadoğu ülkelerinde meşru bir hükümet kurulup kurulmadığı konusunda kararsız. %23'ü ile %18'i ise kurulmadığını düşünmektedir. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğu Arap Baharından sonra Ortadoğu ülkelerinde meşru bir hükümet kurulup kurulmadığı konusunda kararsızdır. Ancak Akbaş ve Düzgün (2012) Arap Baharı sonrasında Libya'nın geçiş sürecini tamlayamadığını ve hükümet kurulması ve devam etmesi konusunda ciddi sorunlar yaşandığını belirtmektedir. Bu sonucun aksine İnal (2021) ise Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin yönetim idare ve devlet yapılarında köklü değişimler meydana getirdiğini belirtmektedir.

Şekil 2 Arap Baharından Sonra Ortadoğu’da demokrasi ve özgürlük artmadı

Katılımcıların %45,5’i ile %6’sı Arap Baharı’ndan sonra Ortadoğu ülkelerinde demokrasi ve özgürlüğün arttığını düşünürken %32’si ile %12’si bunun aksini söylemektedir. Literatürde bu sonuçla ilgili birbirinden farklı bulgular bulunmaktadır. Doster (2015) Arap Baharından demokrasi beklemenin “olmayacak duaya âmin demeye” benzediğini “baharın geldiği” kimi ülkelerde de, adeta “gelenin gideni arattığını” belirtmektedir. Aynı şekilde Taştekin (2020) de Arap Baharının korku duvarlarını yıktığını ancak alternatifsizlik veya öne çıkan alternatiflerin önceki yönetimlerin icraatlarını aratması nedeniyle statükonun bütün despotik formlarıyla geri döndüğünü belirtmektedir.

Tablo 26: Arap Baharından sonra Ortadoğu ülkelerinde halkın istekleri (Siyasal ve Demokratik Özgürlük, Adil Ücret Dağılımı, Vergide Adalet, İfade Özgürlüğü, Ücrette Adalet) karşılanmadı

	Sıklık	Yüzdesi
"Katılmıyorum"	21	10,5
"Kararsızım"	43	21,5
"Katılıyorum"	92	46,0
"Kesinlikle Katılıyorum"	44	22,0
Total	200	100,0

Katılımcıların %46’sı ile %22’si Arap Baharı’ndan sonra Ortadoğu ülkelerinde halkın isteklerinin karşılanmadığını düşünüyor. %21,5’u ise bu konuda kararsız. Literatürde bu sonuçla ilgili birbirinden farklı bulgular bulunmaktadır. Bu çalışmalardan birinde İnal (2021) Arap Baharı sürecinin bittiği bazı ülkelerde önceki yönetimlerine kıyasla ekonomi, adalet ve siyaseten durumun daha kötü olduğunu belirtmektedir. Başka bir araştırmada ise Arap Baharı’nın etkilediği dokuz ülkede halka ne düşündükleri sorulmuştur. İnsanlar on sene öncesine göre çoğu şeyin değişmediği hatta daha kötüye gittiğini düşümesine rağmen Suriye, Libya ve Yemen dışındaki ülkeler “pişman mısınız” sorusuna “hayır” cevabı verenler çoğunlukta olduğu görülmüştür (Serbesiyet, 2020).

Tablo 27: Arap Baharından sonra gelen yöneticiler ülkeyi yönetmekte yetersiz kaldı

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	17	8,5
“Katılmıyorum”	38	19,0
“Kararsızım “	19	9,5
“ Katılıyorum”	72	36,0
“Kesinlikle Katılıyorum”	54	27,0
Total	200	100,0

Katılımcıların %36’sı ile %27’si Arap Baharı’ndan sonra gelen yöneticilerin ülkeyi yönetmekte yetersiz kaldığını, %19’u ile %8,5’i ise yetersiz kalmadığını düşünüyor. Karagül (2017) tarafından yazılan makaleye göre; 2011’de seçilen Mısır’da Cumhurbaşkanı olarak seçilen Muhammed Mursi bir yıl boyunca uzlaşma sağlanamadı ve Abdulfettah Sisi tarafından Temmuz 2013 yılında darbeye indirildi. Böylelikle eski rejimin devamı sağlanmış oldu (Karagül, 2017, s. 279). Yine Arap baharı yaşanan diğer bir ülke olan Libya’da Kaddafi linç edilerek indirildikten sonra ülkede istikrar sağlanamadı ve çok başlı bir yönetim ortaya çıktı (Karagül, 2017, s. 279). Yemen’de de durum farklı değildi. Ali Abdullah Salih’in görevden çekilmesinden sonra iktidar mücadelesi şiddetli sürdü ve İran Suudi Arabistan mücadelesine döndü (Karagül, 2017, s. 279).

Tablo 28: Arap Baharı istenen sonucu vermedi

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	26	13,0
“Katılmıyorum”	22	11,0
“Kararsızım “	36	18,0
“ Katılıyorum”	89	44,5
“Kesinlikle Katılıyorum”	27	13,5
Total	200	100,0

Katılımcıların %44,5’i ile %13,5’ine göre Arap Baharı istenen sonucu vermedi. %18’i ise bu konuda kararsızdır. Dolayısıyla katılımcıların büyük çoğunluğu Arap Baharının istenen sonucu vermediğini düşünmektedir. Literatürde Arap Baharının beklenen sonucu verip vermediği araştırmacıların ele aldığı önemli bir konu olmuştur. Bu bağlamda yapılan bir araştırmada Arap Baharı’ndan sonraki hayatınız daha mı iyi daha mı kötü” sorusuna verilen cevaplarda daha iyi diyenlerin azınlıkta olduğu görülmüştür. Suriyelilerin yüzde 75’i, Yemenlilerin yüzde 73’ü, Libyalıların yüzde 60’ı, Tunus ve Iraklıların yüzde 50’si, Cezayirli olan ise yüzde 40’ı daha kötü demiştir. “Daha iyi” diyenler içinde en yüksek oran yüzde 28’le Tunus, yüzde 24-25’le

Cezayir ve Mısır’da. Mısır, Irak ve Cezayirlilerin yüzde 40’a yakını ise “hiçbiri” yani “değişen bir şey olmadı” yanıtını vermiştir (Serbesiyet, 2020).

Tablo 29: Arap Baharı batılı güçlerin bölgedeki hâkimiyetlerini arttırabilmek adına yarattığı bir durumdur.

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	44	22,0
“Katılmıyorum”	43	21,5
“Kararsızım “	76	38,0
“ Katılıyorum”	20	10,0
“Kesinlikle Katılıyorum”	17	8,5
Total	200	100,0

Katılımcıların %22’si ile %21,5’i Arap Baharı’nın batılı güçlerin bölgedeki hâkimiyetlerini arttırabilmek adına yarattığı bir durum olmadığını düşünüyor. %38’i bu konuda kararsızdır. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğu Arap Baharının batılı güçlerin bölgedeki hâkimiyetlerini arttırabilmek adına yarattığı bir durum olmadığını düşünmektedir. Bu bulgu önceki araştırma sonuçlarını doğrulamaktadır. Önceki araştırma bulgularında Arap Baharının yolsuzluk ve ekonomik durgunluğa tepki olarak başladığı belirtilmektedir (Maakei, 2011).

Tablo 30: Arap Baharı Batının bir dayatmasıdır.

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	35	17,5
“Katılmıyorum”	71	35,5
“Kararsızım “	69	34,5
“ Katılıyorum”	15	7,5
“Kesinlikle Katılıyorum”	10	5,0
Total	200	100,0

Katılımcıların %35,5’i ile %17,5’i Arap Baharı’nın Batı’nın bir dayatması olmadığını düşünmektedir. Baharçiçek (2017, s. 357)’e göre Arap dünyasında ortaya çıkan halk hareketlerini iç nedenler ve dış nedenler olarak iki başlıkta incelenebilmektedir. Bu çerçevede iç nedenler özgürlük talebi, ekonomik sorunlar, yolsuzluk problemi, rejimlerin İsrail ve Batı yanlısı nitelikleri ve baskıcı yönetimler olarak ifade edilmektedir. Dış nedenler ise bilgi çağı ve bilginin paylaşımı, uluslararası sistemin yapısı, uluslararası hukuktaki ilerlemeler, Türkiye etkisi ve küreselleşme olarak ifade edilebilmektedir. Ortadoğu ülkelerinin modern dönem yapılanmasında etkili olan İngiltere ve Fransa ile ABD’nin Arap baharı sürecindeki rolü konusunda farklı düşünceler bulunmaktadır. Gözen (2012, s. 8) ise bazı düşünürler tarafından batı

lkelerinin Arap Baharının tevikinde ve organizasyonun da etkili olduğu iddia edilse de bu görüşün gerçekçi olmadığını ancak bu ülkelerin rolünü tamamen göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Tablo 31: Batılı güçlerin Ortadoğu'yla ilgili gizli planları vardır

	Sıklık	Yüzdesi
“Katılmıyorum”	24	12,0
“Kararsızım “	75	37,5
“ Katılıyorum”	64	32,0
“Kesinlikle Katılıyorum”	37	18,5
Total	200	100,0

Katılımcıların %32'si ile % 18,5'i Batılı güçlerin Ortadoğu'yla ilgili gizli planları olduğunu düşünürken. %37,5'i kararsızdır. ahin'e (2012, s. 22) göre 11 Eylül sonrasında başta ABD olmak üzere batı dünyası ulusal güvenlik açısından tehdit olarak gördükleri unsurları tamamen ortadan kaldırmaya yönelik bir politika takip etmiştir. Bunun için ABD başka olmak üzere Batı bloğu Suriye'deki terör yapılanmasını ortadan kaldırmının tek yolunun demokratik yönetimlerin kurulması olduğunu savunmuştur. Böylece terörün Ortadoğu'da yayılmasının durdurulacağı düşünmektedir. Bu düşünceden hareketle batılı ülkeler ve ABD terör unsurlarına ve yasa dışı örgütlere karşı demokrasi kimliği çerçevesinde politikalar yürütmüştür. Bu yargıya göre başta ABD olmak üzere batı dünyasının Ortadoğuya yönelik planları olduğu söylenebilir.

Tablo 32: Arap Baharı sonrasında büyük hayal kırıklığı yaşandı. Arap gençler vatanlarına olan aidiyet duyguları zayıfladı.

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	15	7,5
“Katılmıyorum”	11	5,5
“Kararsızım “	29	14,5
“ Katılıyorum”	101	50,5
“Kesinlikle Katılıyorum”	44	22,0
Total	200	100,0

Katılımcıların %50,5'i ile %22'si Arap Baharı sonrasında büyük hayal kırıklığının yaşandığını, Arap gençlerin vatanlarına olan aidiyet duygularının zayıfladığını düşünüyor. %7,5'i ile %5,5'i ise bu görüşe katılmıyor. Bu sonucu destekler nitelikte çalışmasında Kor (2016) Arap Baharı sonrasında büyük hayal kırıklığı yaşayan Arap gençlerin vatanlarına olan aidiyet bağlarının gittikçe

zayıfladığını ve bazılarının tamamen duygusal bir kopuş ve kimlik krizi yaşadığını vurgulamaktadır.

Tablo 33: Arap Baharı sonrasında rejime karşı ayaklanmalar Şii-Sunni çatışmaları döndü

	Sıklık	Yüzdesi
“Kesinlikle Katılmıyorum”	8	4,0
“Katılmıyorum”	41	20,5
“Kararsızım “	80	40,0
“ Katılıyorum”	48	24,0
“Kesinlikle Katılıyorum”	23	11,5
Total	200	100,0

Katılımcıların %40’ı Arap Baharı sonrasında rejime karşı ayaklanmaların Şii-Sunni çatışmalarına dönüşüp dönüşmediği konusunda kararsız. %24’ü ile %11,5’i ise Şii-Sunni çatışmalarına döndüğünü düşünmektedir. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğu Arap Baharı sonrasında rejime karşı ayaklanmaların Şii-Sunni çatışmalarına döndüğünü düşünmektedir. Altunışık (2013, s. 76) da çalışmasında Suriye toplumunun mezhepsel ve etnik farklılığının buradaki iç savaşın diğer çatışmalara eklemlenmesine yol açtığını belirtmektedir. Aynı şekilde Kor (2016) da Arap Baharının otoriter ve seküler üst yapıların sarsılması sonucunda yıllardır bastırılmış etnik, dini, mezhebi, alt kimliklerin bir anda güçlü bir damar olarak ortaya çıkmasına ve yeni bir fay hattı ve çatışma alanına dönüşmesine neden olduğunu belirtmektedir.

Tablo 34: Arap Baharı sonrasında rejime karşı ayaklanan siyasi grupla istediklerini alamadı ve bu durum bölünmelere sebep oldu.

	Sıklık	Yüzdesi
“Katılmıyorum”	13	6,5
“Kararsızım “	60	30,0
“ Katılıyorum”	107	53,5
“Kesinlikle Katılıyorum”	20	10,0
Total	200	100,0

Katılımcıların %53,5’i ile %10’u Arap Baharı sonrasında rejime karşı ayaklanan siyasi grupla istediklerini alamadığını ve bu durumun bölünmelere sebep olduğunu, %6,5’u ise sebep olmadığını düşünmektedir. Arap Baharının yaşandığı ülkelerin mevcut yönetsel yapıları incelendiğinde bu bulgunun desteklendiği görülmektedir. İlk hareketliliğin başladığı ülke olan Tunus’ta Arap baharı ile hedeflenen sorunların çözülmesi yeni çatışma ve isyan dalgalarına yol açmış ve varılan noktada ülke

bölünme noktasına gelmiş iki ordulu iki parlamentolu yapı ortaya çıkmıştır (Çelik, 2015).

Tablo 35: Arap Baharı sonrasında oluşan siyasi gruplar güvenlik sorunlarına yol açtı.

	Sıklık	Yüzdesi
“Katılmıyorum”	31	15,5
“Kararsızım “	99	49,5
“ Katılıyorum”	56	28,0
“Kesinlikle Katılıyorum”	14	7,0
Total	200	100,0

Tablo 36’de yer alan verilere göre katılımcıların %28’i ile %7’si Arap Baharı sonrasında oluşan siyasi grupların güvenlik sorunlarına yol açtığını düşünmektedir. Bu sonuçla örtüşen çalışmada Çendek ve Örki (2019, s.45). Arap Baharı sonrası ayyuka çıkan istikrarsızlık, kargaşa ve intihar saldırıları ile güvenlik sorunlarının daha da müzminleştiğini belirtmektedir.

SONUÇ

Tarihsel süreç ele alındığında oldukça önemli bir konumda bulunan Birinci Dünya Savaşı Ortadoğu açısından adeta bir alt- üst oluş dönemi olarak kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesi ile birlikte Avrupalı devletler bölgeyi şekillendirmiş ve Ortadoğu'da bitmek bilemeyecek olan bir çöküş dönemi başlamıştır. Avrupalı devletler Birinci Dünya Savaşından sonra bölge yönetimlerini istediği gibi biçimlendirmiştir. Bu durumun neticesinde uzun süreli diktatörler ortaya çıkmıştır. Bu bölgede bulunan ülkelerin yönetimleri, genellikle darbe sonrasında meydana gelen ve Avrupalı devletlerin arkasında durduğu yönetimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönetimler aynı aile mensupları arasında el değiştirmektedir. Yönetimi uygulayan aileler yönetimi aldıkları yöneticilerin takip ettiği siyaseti benimsemekte ve Avrupalı devletlerle ilişkilerini kuvvetli bir biçimde devam ettirmektedir.

Ortadoğu Batı için enerji kaynakları, bulunduğu konum ve büyük bir pazar olması nedeniyle önem taşımaktadır. Avrupalı devletlerini desteğine sahip olan bölge diktatörleri, bölgenin enerji kaynakları ile elde ettikleri gelire ilk büyük kuruluşların mühim pazarlarından biri haline gelmektedir. Bütün bahsi geçen sebeplerden ötürü Ortadoğu Batı için önemli ve kontrol altına alınması gereksinimi bulunmaktadır. Batı, bu hâkimiyeti diktatörler aracılığı ile sağlar iken, diktatörler de Avrupalı devletlerden gelen destek ile koltuklarını muhafaza etmişlerdir. Tipik kazan-kazan stratejisinin rastlanıldığı Ortadoğu'da, en mühim lakin görmezden gelinen nokta bölge halklarıdır.

Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesi çöküş dönemi için başlangıç olmuştur. Savaşın ardından sömürge ve sömürgecinin de ardından diktatörler dönemi olmuştur. Bölgede bulunan halk asla yönetime dahil değildir. Bu şartlar altında sosyo-ekonomik şartların zorluğu da oldukça eklenmiştir. Ara sıra isyanlar ve halkın da desteği ile terör örgütlenmelerine rastlanılmıştır. (Cirhinlioğlu ve Bulut, 2010, s.319-320) Geçmişten bölgeye diktatörler, diktatörlerin yönetimi nedeniyle ve git gide artan toplumsal sorunlarla bunların meydana getirdiği ve devamlı büyüyen terör örgütleri kalmıştır. Bu durum şimdiye kadar artmış ve bir çözüm bulunamaması bölge halkını isyana sürüklemiştir.

Öte yandan, Arap Baharının meydana geldiği ODKA bölgesi suyollarının geçiş güzergâhında bulunması ve zengin yer altı kaynaklarından dolayı dünya siyasetinde

önem taşıyan bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bölgede yaşananlar hemen tüm dünyayı etkisi altına almaktadır. Tunus, Cezayir, Mısır, Libya, Bahreyn, Ürdün ve Yemen, Moritanya, Suudi Arabistan, Umman, Suriye, Irak, Lübnan ve Fas ülkelerinde yaşanmış olan (Doğan vd. 2012: 15) Arap Baharı ise Ortadoğu'da küresel anlamda yankı bulmuş bir gelişme olarak her açıdan ele alınması gereken bir süreçtir. Arap Baharı, 2010'ların başında Arap dünyasının çoğuna yayılan bir dizi hükümet karşıtı protesto, ayaklanma ve silahlı isyandır. Yolsuzluk ve ekonomik durgunluğa tepki olarak başlayan ve çoğunluğu gençlerden oluşan isyan hareketleri Tunus Devrimi'nden etkilenmiştir. Tunus'ta yaşanan protestolar daha sonra Libya, Mısır, Yemen, Suriye ve Bahreyn'e yayılmış buralarda ya yöneticiler görevden alınmış ya da büyük ayaklanmalar iç savaşlar veya isyanlar dahil olmak üzere sosyal şiddet meydana gelmiştir. Fas, Irak, Cezayir, İran, Lübnan, Ürdün, Kuveyt, Umman ve Sudan'da da sürekli sokak gösterileri gerçekleşmiştir. Cibuti, Moritanya, Filistin, Suudi Arabistan ve Fas işgali altındaki Batı Sahra'da küçük protestolar gerçekleşmiştir. Arap dünyasındaki gösterilerin ana mottosu ise "halk rejimi yıkmak istiyor" şeklindedir (Uriel, 2011). Arap Baharının nedenleri üzerine birçok tartışma yapılmıştır. Yukarıda açıklandığı üzere Arap Baharının ana aktörü gençlerdir. Bu çalışmada Arap Baharının yaşandığı coğrafyadan Türkiye'ye gelen öğrencilerin 10 yıl sonra Arap Baharı ile ilgili ne düşündükleri hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'de Gelişim Üniversitesi ve İbn-i Haldun Üniversitesinde eğitim gören 18-40 yaş aralığında 200 Arap uyruklu üniversite öğrencisinin Arap Baharı sürecinde yaşananlara ilişkin görüşlerini anlamak ve sürecin onlara ne ifade ettiğini ve Arap Baharının Arap öğrencilerin gözünden nasıl algılandığını ortaya koymak amacıyla hazırlanmış olan anket formu uygulamaya sokulmuş ve edinilen bilgiler nicel analiz yöntemleri kullanılarak tahlil edilmiştir.

Arap Baharının Arap öğrencilerin gözünden nasıl algılandığını ortaya koymak amacıyla hazırlanan görüşme sorularına verilen yanıtlara bakıldığında bazı etkenlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu noktada öne çıkan etkenlerin tek tek ele alınması gereksinimi bulunmaktadır. Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin yüzde yetmiş dokuzuna göre Arap Baharında yolsuzluğun önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu oran hem tarihsel süreçteki devrimler hem de Arap Baharı özelinde literatürle uyum içerisindedir. Kışlakçı'ya göre (2012: s, 71). Arap ülkelerinin liderleri ve ailelerinin olağan üstü seviyedeki lüks yaşamları ve durum karşısında halkın içinde bulunduğu ekonomik durumun kötü olması yolsuzlukların halkın gözünden kaçmayacak kadar

açık olduğunu göstermektedir. Arap baharına giden süreçte ve yozlaşmanın bütün sosyal tabakaları sardığı görülmektedir. Kanunlara uyararak gündelik işlerini devam ettiremeyen insanların sayısı çoğalmış ve az ya da çok olsun fark etmeksizin rüşvet vermek zorunlu bir hal almıştır. (Özgünay, 2013). Bu açıdan ele alındığında çalışmaya katılan bireylerin yüzde yetmiş dokuz gibi önemli bir oranının Arap baharından önceki yolsuzlukların Arap baharının nedenlerinden biri olarak göstermeleri tesadüf olmamaktadır

Çalışma sonuçları incelendiğinde katılımcılara göre Arap Baharına neden olan etkenlerden birinin de yoksulluk sorunu olduğu göze çarpmaktadır. Katılımcıların yüzde kırk iki gibi önemli bir oranla bu görüşü destekledikleri dikkat çekmektedir. Öztoprak'da (2012: 9) çalışmasında Arap Baharına sebep olan etkenler arasında yoksulluk sorununa yer vermektedir. Bu açıdan ele alındığında Arap Kökenli katılımcıların görüşleri. Öztoprak'ın çalışması ile benzerlik göstermektedir.

Yine katılımcıların yüzde elli beşlik gibi büyük kısmı Arap Baharına sebep olan etkenlerin birinin de işsizlik olduğu düşünmektedir. Bu kapsamda literatür incelendiğinde, Ncube ve Anyanwu (2012), basit korelasyon analizleriyle ODKA'daki gelir eşitsizliği nedeniyle ekonomik büyüme alt düzeye inmiştir. İşsizliğin, fakirlik ve toplumsal çatışmaları tırmandırdığını ampirik şekilde göstermektedir. Öztürkler'e (2014) göre de Arap Baharının temelinde işsizlik ve eşitsizlik gibi etkenler yatmaktadır.

Katılımcıların Arap Baharına neden olduğunu düşündükleri sosyo-ekonomik göstergeleri genel anlamda literatürdeki verilerle kıyaslamak gerekir ise, OECD'nin (2011) raporu doğrultusunda, Arap Baharı'nın üst düzeye çıkan fiyatlandırmalar gibi geçici etkenlerle tırmandığı düşünülmektedir. Lakin Arap Baharına giden sürecin arkasında yatan etkenler esasında yapısal etkenler olarak değerlendirilmektedir. Makroekonomik bir açıdan ele alarak ve ekonomik performansa dikkat ederek Arap Baharını açıklamak çok doğru bir yaklaşım olmamaktadır. Arap Baharını açıklamak doğrultusunda hangi ekonomik ve sosyo-politik etkenlerin halkın yaşam şartlarına pozitif yansımaları önlediğinin açığa çıkarılması daha iyi bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Ansairan, 2020).

Arap Baharına giden süreçte, ODKA ülkelerinde gerçekleşen enflasyon, işsizlik, zorlu hayat şartları, gıda sıkıntısıyla petrol ücretlerindeki yükselmeler ve azalmalar

önemli etkindir. (Buzkıran ve Kutbay, 2013: 150). 1979'da meydana gelen petrol krizi sonrasında çeşitli siyasi olaylar, ekonomik sorunlar, fiyat artışları, işsizlik, fakirlik ve barınma probleminin de bölgeyi hassaslaştırdığı düşünülmektedir. Zira 2003 yılı Irak savaşında Saddam devrildiği esnada, yirmi yedi dolar olan petrol 2004 yılında otuz yedi dolara yükselmiş olmuş ve bahsi geçe bu yükselişler ise elbette ki, dış satışın önemli bir kısmını petrolden kazanan bağlı olan ülkelere yarar sağlamıştır. Geçtiğimiz kırk senede, bölgede bulunan ve en az geliri olan %20'lik kısım milli gelirden hemen hemen %5 beş pay almakta iken, en zengin %20'lik kesimse milli gelirin yaklaşık %75'ini elde etmiştir. (Paksoy vd., 2012: 50). Bahsi geçen bu sosyo-ekonomik adaletsizlikler Arap baharına giden süreci hızlandırmıştır (Buzkıran ve Kutbay, 2013: 151).

Ncube ve Anyanwu (2012) yaptıkları incelemelerde ODKA'daki üst düzey gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi durdurduğunu bildirmektedir. Ek olarak, Arap Baharının meydana gelmesinde diğer sebepler olarak eğitim başarısızlığındaki düşüklüğü ve bilhassa ortaokul ve lise seviyesinde eğitime katılma ve eğitimdeki cinsiyet ayırımından bahsetmişlerdir. Sağlık ile alakalı göstergeler belli ölçülerde kabul edilebilir olmak ile beraber iş gücü piyasasına ilişkin göstergelerle, Arap Baharını açıklayan en önemli etkenler olarak karşılaşılmaktadır. Ncube ve Anyanwu'na (2012) göre ODKA ülkelerinde, bilhassa 3 mühim işsizlik oranında; genç erkekler, genç kadınlar ve kadınlarda işsizlik oranları dünyanın diğer bölgelerinden çok daha üst düzeydedir. İşgücü piyasasıyla alakalı bir diğer mühim problem işgücü niteliği ve bilhassa işgücü talebiyle arzının ücret dışı sebeplerle uyum içinde olmamasıdır.

Katılımcıların yüzde altmışı yönetim eksikliğinin Arap Baharına neden olduğunu düşünmektedir. Bu oranın yüksek çıkma sebebinin yönetim eksikliğinin işsizlik, yolsuzluk ve yoksulluk gibi birçok göstergesi de olumsuz etkilemesi ile açıklanabilir. Bu çalışma ve katılımcıların görüşlerine bakılmaksızın da Arap Baharının oluşmasında yönetim anlayışlarının toplumun istek ve taleplerini karşılamayarak eksiklik içinde olmasının önemli bir etken olduğu ileri sürülebilir. Çünkü tarihsel süreç ele alındığında böyle toplumsal ayaklanmaların sebepleri neler olursa olsun orada bir yönetim eksikliğinden bahsetmek mümkündür.

Katılımcıların yüzde elli dokuzluk bölümü demokrasi eksikliğinin Arap Baharına neden olduğunu düşünmektedir. Arap Baharının etkili olduğu ülkelere bakıldığında hepsinin krallık yahut farklı bir totaliter rejimle yönetiliyor olduğu

görülmektedir. Dolayısı ile bu ülkelerde bir demokrasi anlayışından da söz edilmesi pek mümkün olmaktadır. Bu doğrultuluda Türkiye’de üniversite okuyan Arap öğrencilerin Arap Baharının temelinde bulunan sebeplerden birinin demokrasi eksikliği olduğunu düşünmeleri literatürle birlikte ele alındığında samimi bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcıların büyük oranda hem fikir oldukları bir konu da Arap Baharına ihtiyaç olup olmadığı sorusunda karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların yüzde altmışın üzerinde bir kesimi Arap Baharına ihtiyaç olduğunu düşünmektedir. Abuhasan’a (2013, s. 46) göre yöneticiler ve halk arasındaki mesafenin artması ve bireylerin ekonomik, sosyal ve siyasi durumlarının kötüye gitmesi ve ayrıca bireylerin isteklerinin karşılanmasının engellenmesi durumunda bireyler çoğu kez mevcut sistemi kökten değiştirilmek amacıyla harekete geçmekten başka bir çare olmadığını düşünüp harekete geçmektedir. Bu bakış açısı araştırmamız bulgusu ile örtüşmektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu medyanın halkı yanlış bilgilendirdiğini ileri sürmektedir. Öğrencilerin büyük bir kesimi Arap Baharından evvel ülkede halkın alım gücünün kamuoyunda gösterilenden iyi olduğunu düşünmektedir. Literatür ele alındığında Şahin (2011) meydana getirdiği çalışmada Ortadoğu’nun nüfus artışı açısından dünyanın en hızlı nüfus artışına sahip bölgelerden birisi olması ve bu zamana kadar iktidara gelen rejimler tarafından genç nüfusa istedikleri gibi bir gelecek perspektifinin sunulamamış olmasının, nüfusun büyük bir kısmının ekonomik bakımdan tatmin edilememesi ile neticelendiğini belirtmektedir. Bu iki çalışma farklı şeyler üzerinde duruyor gibi gözükse de esasında gençlere tahsis edilen gelecek açısından değerlendirildiğinde örtüşmektedir.

Yine medya ile alakalı “Arap Baharından önce demokrasi ve özgürlük kamuoyunda gösterilenden daha iyiydi” sorusuna katılımcıların yüzde kırk sekizlik bir kesimi katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Orhan (2011) meydana getirdiği çalışmada ODKA bölgesinde asırlar boyunca sömürge yönetiminin etkili olması sebebi ile demokrasinin yayılım ve gelişim gösterme sürecinde geç kaldığının altını çizmektedir. Çendek ve Örki ise (2019) meydana getirdikleri çalışmada Arap Baharında Yemen, Suriye ve Libya’da meydana gelen iç savaşların bahsi geçen ülkelerde insan hakları, adaletsizlik, özgürlük ve demokrasi konusundaki temel eksiklikleri de içine alan büyük bir alanda ciddi toplumsal huzurun olmadığını altını

çizmektedir. Bu açıdan ele alındığında bizim çalışmamız literatürdeki benzer çalışmalar ile örtüşmektedir.

Katılımcılar yüzde elli üç gibi yüksek bir oran ile Arap Baharından önce yolsuzluğun kamuoyunda gösterilenden daha az olduğunu düşünmektedir. Bu sonuç ile alakalı literatür incelendiğinde, Şahin (2011) meydana getirdiği çalışmasında bütün ODKA devletlerinde rastlanan en mühim problemlerden birinin yolsuzluk sorunu olduğunu yolsuzluk iddialarının 2010'da ODKA devletlerinde başlayan halk hareketlerinin en mühim sebeplerden biri olduğunu altını çizmektedir. ODKA devletlerindeki yönetimlerin zaman içerisinde adeta rüşvet ve yolsuzluk işleyen bir mekanizmaya dönüştüğü ve halkın büyük nefretini toplayan bu durumun yönetimlerin meşruiyetini azalttığını bildirmektedir. Yine Akbaş (2012) meydana getirdiği çalışmasında isyan hareketlerini tetikleyici unsurun devlet liderleri ve yakın akrabalarıyla bürokrasinin elinde bulunan servet ve elde edilen ekonomik güç olduğuna dikkat çekmektedir. Görüldüğü üzere bizim çalışmamızın bulguları ve literatürdeki çalışmalar yolsuzluk etkeni açısından örtüşmektedir. Durumun medyada gösterilmesi açısından ise yolsuzluğun üst düzeylere çıktığı bir ülkede medyanın bu yolsuzluktan nasibini almamış olması düşünülemezdir.

Katılımcıların %32'lik bir kesimi "Arap Baharından önce halkın can güvenliği kamuoyunda gösterilenden daha fazlaydı" sorusuna katılıyorum ya da kesinlikle katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Gözen(2011) Arap Baharıyla beraber meydana gelen değişimi anlamak ve açıklamak amacı ile meydana getirdiği çalışma bizim çalışmamızın bulgusuyla örtüşmektedir. Bahsi geçen çalışmada 2011 itibari ile Ortadoğu ülkelerinin karşı karşıya kaldığı uluslararası güvenlik sorunlarının son yıllarda daha da kötüleştiği belirtilmektedir.

Katılımcılar Arap Bahar'ından önce halkın sosyal hakları kamuoyunda gösterilenden daha az olduğunu, Ortadoğu ülkelerinin komşularıyla Kara, Deniz ve Hava Sahası sorunu yaşadıklarını, Ortadoğu ülkelerinde dış siyasi ilişkilerin düzgün olmadığını ve gelir eşitsizliğinin yüksek düzeyde olduğunu düşündükleri görülmüştür. Tüm bu bulgular Ortadoğu ülkelerinde iç ve dış siyasi ilişkilerin yolunda gitmediğini ve bu durumun bir güvenlik problemi teşkil ettiğini ortaya koymaktadır.

Ancak katılımcılar Arap Bahar'ının özgürlük mücadelesinden iç savaşa dönüştüğünü düşünmektedir. İç savaş nedeniyle Arap Bahar'ından sonra Ortadoğu

lkelerinde meşru bir hükümet kurulamadığını, gelen yöneticilerin ülkeyi yönetmekte yetersiz kaldığını, halkın istekleri olan siyasal ve demokratik özgürlük, adil ücret dağılımlı, vergide adalet, ifade özgürlüğü, ücrette adalet gibi taleplerin karşılanmadığını düşünmektedirler. Tüm bu gerekçelerden ötürü katılımcılar Arap Baharının istenen sonucu vermediğini belirtmektedirler. Katılımcıların bu cevapları H1’de belirttiğimiz Arap Baharı sonrasında ülkelerin durumu kötüye gittiği hipoteziyle eşleştiği görülmektedir.

Katılımcılar Arap Baharının beklenen sonucu vermemesinin özellikle gençlerde büyük hayal kırıklığına neden olduğunu ve Arap gençlerin vatanlarına olan aidiyet duyguları zayıfladığını belirtmektedirler. Katılımcıların bu cevabı H3 ile eşleştiği görülmektedir.

Katılımcılar Arap Baharı sonrasında rejime karşı başlatılan ayaklanmaların bir süre sonra şii ve Sünni çatışmasına dönüştüğünü belirtmiştir. Katılımcıların bu cevabı H4 ile eşleştiği görülmektedir.

H2’de belirttiğimiz Arap Baharı batı etkisinde gelişmiştir hipotezinin katılımcıların verdiği cevap ile eşleşmediği görülmüş olup, katılımcıları Arap Baharının batı etkisinde gelişmediğini belirtmişlerdir.

Araştırma sonucu değerlendirildiğinde Arap Baharı sürecinin başlamasına neden olan sürecin insan bilinci veya farkındalığı olduğu, bu bilinç ve farkındalığın zaman içerisinde bölgede kaos ve anarşi ortamının oluşmasına yol açtığı, kaos ve anarşi ortamının kimlikler üzerinden şekillenen iç savaşı beraberinde getirdiği ve sonuçta beklenen kazanımların elde edilmediği görülmektedir. Bu gelişmeleri sosyal ve beşeri bilimlerde farklı noktaların ele alınıp incelenmesinde ortak bir yaklaşım olan sosyal inşacılık yaklaşımı tarafından öne sürülen temel varsayımlarıyla bir arada değerlendirmek mümkündür. Sosyal inşacılık yaklaşımı, doğal olarak gerçekleştiği düşünülen pek çok olgunun sosyal inşa ürünü olduğunu ve bunların insan eliyle gerçekleştirildiğini buradan hareketle ulusal sistemlerde yaşanan anarşi, kargaşa ve çatışmaların insanlar sayesinde ortaya çıktığını savunmaktadır (İnat ve Balcı, 2007, ss. 268-269).

2010’ların başında Arap dünyasının çoğuna yayılan bir dizi hükümet karşıtı protesto, ayaklanma ve silahlı sonucunda başlayan Arap Baharı da yolsuzluk ve ekonomik durgunluğa tepki olarak başlamıştır. Araştırma bulguları da bu durumu

destekler niteliktedir. Araştırma bulgularına bakıldığında katılımcıların Ortadoğu ülkelerinde yaşanan yolsuzluk, işsizlik, yönetim eksikliği, demokrasi ve özgürlük eksikliği ve can güvenliği gibi unsurların Arap baharına neden olduğunu düşündükleri, dolayısıyla Arap Baharının bölge ülkelerinin iç dinamikleri ile ortaya çıkan bir süreç olduğunu düşündükleri görülmektedir.

Arap Baharı Arap ülkelerinin büyük bir kısmında görülen tipik sistemlere yönelik yapılan bir başkaldırı olarak nitelendirilmektedir (Abuhasan, 2013, s. 48). Söz konusu başkaldırı ülkelerde anarşi ortamının oluşmasına neden olmuştur. Sosyal inşacı teorisyenler anarşiyi meydana getiren temel faktörün devletlerin kendisi olduğunu savunmaktadır. Wendt (1992, s. 395) rasyonalist düşüncenin temel argümanlardan birisi olan uluslararası sistemin anarşik yapısı olgusunu reddetmez ancak bu anarşik yapının bir sürecin sonucunda ortaya çıktığını savunur. Bu süreç ülkelerin birbirleriyle etkileşime girerek bu etkileşim sonucunda belirlemiş oldukları sosyal bir süreçtir. İnşacı yaklaşımda, yalnızca mevcut olgulardan hareketle analiz yapılmaz bunun yanında bu olguların nasıl meydana geldiği de açıklanmaya çalışılır (Özev, 2013, s. 513). Araştırma bulgularına bakıldığında sosyal, politik ve ekonomik haklarını elde etmek için özgürlük mücadelesine giriştiğini; ancak Arap Baharı'nın özgürlük mücadelesinden iç savaşa dönüştüğünü ve iç savaşın ise bölgede kaos ve anarşi ortamının oluşmasına yol açtığını düşündükleri görülmüştür. Dolayısıyla yaşanan kaos ve anarşi ortamı bir sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Sosyal İnşacılar yapı ve aktör tartışmasına özneler arası bir bakış getirmiştir. Neorealizm ve neoliberalizm benzeri yaklaşımlar yapısalcı olması nedeni ile yapıyı, tıpkı liberalizm gibi eylemselci yaklaşım aktörü öne çıkarır iken; Sosyal İnşacılar hem yapıya hem de aktöre eşit düzeyde öncelik vermektedir. Sosyal inşacıların fikirleri doğrultusunda, yapı ve aktör birbirlerini “eşit derecede” ve “karşılıklı” olarak meydana getirmektedirler. Sosyal yapılar, onlara atfedilen anlam çerçevesinde meydana gelir. Ayrıca yapanların kimlik ve çıkarlarını teşkil etmektedir. Sosyal inşacılar bir kimliğe sahip uluslararası yapı sosyal olarak bilgilili ve söylemsel olarak yetkin aktörlerden meydana gelmektedir. Yapı ve aktör arasındaki ilişki öznelerarası anlamlar içermektedir. Genel olarak yapı ve aktörlerin birbirlerini karşılıklı inşa ettiğini savunan Sosyal İnşacılar göre, yapılar aktörlere bazı kısıtlamalar getirirken, aktörler de yapıları düşünce ve eylemleri ile dönüştürebilir. Yapı, aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını yeniden tanımlamaları için onlara yol göstermektedir. Farklı

söylemiyle; yapı, aktörlerin kimliğini, amaçlarını ve yapı içinde üstlendiği rolü şekillendirmektedir. Fakat yapı da aktörün söylemsel eylemleri tarafından tekrar üretilir ya da değişikliğe uğrar. Sosyal inşacı yaklaşım, aktörlerin eylemlerini açıklarken kimlikleri de belirleyici unsur olarak ele alır. Bu yaklaşıma göre aktörlerin kimlikleri davranışlarını analiz etmede oldukça önemlidir (Reus-Smit, 2013, s. 294). Sosyal İnşacı yaklaşıma göre bir ülkenin çıkarını belirleyen temel unsur kimliktir. Kimlik ise yapı tarafından dayatılmamış etkileşimin sonucunda süreç içerisinde ortaya çıkmıştır (Bozdağlıoğlu, 2007, ss. 151-152). Arap Baharında da ülkeler tarafından geliştirilen ve takip edilen politikalar kimlik inşa sürecinin bir parçası olmuştur. Araştırma bulgularına bakıldığında katılımcılar Arap Baharı'nın özgürlük mücadelesinden iç savaşa dönüştüğünü çünkü rejime karşı başlatılan ayaklanmaların bir süre sonra “Şii” ve “Sünni” kimlikleri üzerinden yaşanan bir çatışmaya dönüştüğünü ve bu durumun iç savaşa neden olduğunu belirtmektedirler. Yaşanan iç karışıklıklarda yönetimlere “Vahşi”, “Zalim” ve “Despot” kimlikleri atfedilirken direniş gösteren halka ise “mazlum” ve “kardeş” kimlikleri atfedilmiştir. İç ve dış aktörler ise bu kimlikler çerçevesinde politikalarını şekillendirmiştir. Sonuç olarak Arap Baharının yapı ve özne ilişkisi, anarşi, kimlik ve söylem açısından sosyal değerler eksenli geliştiğini ve sosyal inşacı yaklaşım çerçevesinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Abdessadok, Z. (2017, May 30). Libya Today: From Arab Spring to failed state. Temmuz 10, 2020 tarihinde <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/04/happening-libya-today-170418083223563.html> adresinden alındı

Abomo, P. T. (2019). R2P and the US Intervention in Libya. Switzerland: Palgrave Macmillan.

Abuhasan, M. (2013). Arap Baharı Sonrası Suriye’de Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: T.C. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.

Açıl, M. (2017). Tunus’un Demokratik Dönüşümü ve Anayasa Yapım Süreci. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 25(1), 165-203.

Adıbelli, B. (2017). Pax Persica: İran Jeopolitiği,. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Adler, E. (2013). Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, and Debates. W. Carlsnaes, T. Risse, & B. A. Simmons içinde, Handbook of International Relations. SAGE Publications Ltd.

Ağır, O., & Sezik, M. (2015). Suriye’den Türkiye’ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları. Birey ve Toplum, 5(9), 95-123.

Ağır, O., & Turhan, A. (2014). Demokratik Toplumda Bilginin Önemi ve Bilgi Edinme Kanunu. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5(2), 283-312.

Ajami, F. (2012). The Arab Spring at One. Foreign Affaris, www.foreignaffairs.com.

Akbaş, Z. (2012). Ortadoğu’da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 3(1), 51-73.

Akbaş, Z., & Düzgün, Z. A. (2012). Libya’daki Arap Baharı’na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım. International Journal Of Economic & Social Research, 8(2), 57-81.

Aljazeera. (2011). Bahrain inquiry confirms right abuses. <https://www.aljazeera.com/news/2011/11/23/bahrain-inquiry-confirms-rights-abuses>.

Al-Saleh, A., & White, L. (2013, June). Dissecting an Evolving Conflict: The Syrian Uprising and the Future of the Country. ISPU and NAF Report, 1-18.

Altay, H. & Nugay, N. (2013). Ortadoğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21. Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(3), 1-35.

Altunışık, M. (2013). Ortadoğu'da Bölgesel Düzen ve "Arap Baharı". *Ortadoğu Analiz*, 5(53), 71-78.

Altunışık, M. B. (2011). Arap Ayaklanmaları: Dönüşümü Etkileyen Faktörler. *Mülkiye Dergisi*, 93-102.

Al-Wasat founder dies in custody in Bahrain. (2011, April 15). Temmuz 10, 2020 tarihinde <https://cpj.org/2011/04/al-wasatfounder-dies-in-custody-in-bahrain.php> adresinden alındı

Anadolu Ajansı. (2019). Suriye iç savaşı 9. Yılına girdi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-9-yilina-girdi/1417715> adresinden alındı

Ansarian, M. (2020). Arap Baharı'nın Ekonomik Etkileri. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2(1), 43-51.

Ardıç, N. (2011). Arap Baharı'nı Anlamak: Adalet, Onur, Din ve Küresel Siyaset. B. Duran, K. İnat, & A. R. Usul içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2011* (s. 120-156). Ankara: SETA Yayınları.

Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (4.b.). Bursa: MKM Yayıncılık.

Arı, T. (2017). Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi (3.b.). (s.25-38). İstanbul: Alfa Yayınları.

Ashley, R. (1986). The Poverty of Neorealism. R. Keohane içinde, *Neorealism and Its Critics* (s. 250-270). New York: Columbia University Press.

Atalar, M. N., Başer, G., Yıldırım, E., Daştan, B. & Dinç, A. (2015). Ekonomik Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Global Ekonomik Krizler, BOS'15 Başarı Öğrenci Sempozyumu. 180-193.

Ataman, M. (2012). *Ortadoğu Yıllığı*. İstanbul: Küre Yayınları.

Ay, Ş. (2010). Kadeş Savaşına Katılan Batı Anadolu Kavimleri ve Bunların Anadolu Tarihindeki Yeri. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayhan, H. (2011). Doğu ve "Öteki" Ekseninde Arap Milliyetçiliği: Vahada Bir Serap. 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi. 10-15.09.2007 (s. 209-228). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Cilt-I.

Babacan, M., Haşlak, İ., & Hira, İ. (2011). Sosyal Medya ve Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 63-92.

Bağlama, M., E. (2016). Suriye İran İçin Neden Bu Kadar Önemli?, <https://www.stratejikortak.com/2016/06/suriyenin-iran-icin-onemi.html> (Erişim Tarihi: 02.11.2021).

Bağlıoğlu, A. (2013). Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri. *Emakalat*, 6(2), 495-523.

Baharççek, A. (2017). Arap baharı ve Türkiye-Ortadoğu İlişkileri. O. Ağır içinde, *Türkiye'de Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Alanında Güncel Tartışmalar* (s. 350-432). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Barnett, M. N. (1996). *Identity and Alliances in the Middle East*. P. Katzenstein içinde, *ulture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.

Barnett, M. N. (1998). *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*. New York: Columbia University Press.

Barnett, M. N. (2011). *Social Constructivism*. In *The Globalization of World Politics* (Eds. Baylis, J. ve Smith, S.). Oxford University Press, New York.

BBC. (2013). Tunisia profile. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14107241> adresinden alındı

Bennett, G. H. (1995). *British Foreign Policy During the Curzon Period, 1919-1924*, Londra: Macmillan.

Bingöl, O. (2012). Uluslararası Krizlerde Liderin Rolü. M. S. Erol, & E. Efeğil içinde, *Krizler ve Kriz Yönetimi* (s. 85-108). Ankara: Barış Kitap.

Bingöl, O. (2013). Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13(12), 25-49. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/406928> adresinden alındı

Bozarşlan, H. (2010). *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye*. (A.Berktaş, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Bozarşlan, H. (2012). *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi: Arap İsyanlarından Önce ve Sonra*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Bozdağlıoğlu, Y. (2003). *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*. New York: Routledge.

Bozdağlıoğlu, Y.(2007). "Yapılandırmacı Yaklaşım (Konstrüktivizm)", Editör: Çakmak H., *Uluslararası İlişkiler: "Giriş, Kavram Ve Teoriler"*, Platin Yayınları, Ankara.

Bölme, S., Ulutaş, U., Özhan, T., & Küçükkeleş, M. (2011). *İsyan, Müdahala ve Sonrası:Libya'da Dönüşüm Sancıları*. Ankara: SETA Yayınları.

Bruck, G., Elvezir, A., & Wiacek, B. (2014). Yemen: askıya Alınmış Devrim mi? F. A. Gerges içinde, *Yeni Ortadoğu: Arap Dünyasında Protesto ve Devrim* (s. 327-352). İstanbul: İyidüşün Yayınları.

Burger, T. (1976). Max Weber's Interpretive Sociology, the Understanding of Actions and Motives, and a Weberian View of Man. *Sociological Inquiry*, 47(2), 127-132.

Buzan, B., Waver, O., & Wilde, J. d. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.

Buzkıran, D. & Kutbay, H. (2013). Arap Baharının Türkiye'ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 147-162.

Büyükbaş, H. (2013). Kimlik, Güç ve Dış Politika: 1912-13 Yıllarında Rusya'nın Balkan Politikası Üzerine Bir Analiz. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 245-276.

Büyükkara, M. A. (2018). *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları.

Checkel, J. T. (1998). The Constructivist Turn in International Relations Theory. *World Politics*, 50(2), 312-330.

Checkel, J. T. (2004). Social Constructivisms in Global and European Politics: A Review Essay. *Review of International Studies, British International Studies Association*(30), 229-244.

Chirol, V. (1903). *The Middle Eastern Question or Some Political Problems of Indian Defence*. Temmuz 7, 2020 tarihinde London: John Murray: <https://archive.org/details/middleeasternqu01chirgoog/page/n10> adresinden alındı

Clausen, M. L. (2018). Competing for Control over the State: The Case of Yemen. *Small Wars & Insurgencies*, 29(3), 560-578.

Copeland, D. C. (2000). The Constructivist Challenge to Structural Realism. *International Security*, 25(2), 187-212.

Cöhce, S. (2008). Büyük Ortadoğu Projesi Bağlamında Hindistan ile Ortadoğu Arasındaki Tarihi Bağlar ve Güncel İlişkiler. *Gazi Akademik Bakış*, 3(2), 65-80.

Çağırın, M. E. (2011, Mart 23). Güvenlik Konseyi'nin Libya'ya Askeri Müdahale Kararı. Temmuz 10, 2020 tarihinde <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12551?dil=tr> adresinden alındı

Çelik, A. H. (2015). Buazizi'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap baharının sonuçları üzerine bir değerlendirme. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 34-53.

Çelik, H. (2014). *Otadoğu'da ABD Politikaları ve Büyük Ortadoğu Projesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Çelikkol, A. O. (2015). *İçimizdeki komşu Suriye*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.

Çendek, S. Y., & Örki, A. (2019). Arap Baharı sürecinde Libya, Suriye ve Yemen'de yaşanan iç savaşlar: Karşılaştırmalı bir çözümleme. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 18:42-58.

- Dağ, E. A. (2013). Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü. İHH İnsani Yardım Vakfı.
- Davison, R. (1960). Where Is the Middle East? . Foreign Affairs, 38(4), 665-675. <https://www.jstor.org/stable/20029452> adresinden alındı
- Davutoğlu, A. (2012). Türk Dış Politikasının İlkeleri ve Bölgesel Siyasal Yapılanma. SAM Vision Papers.
- Demirtaş, B. (2014). İnşacılık. Ş. Kardaş, & A. Balcı içinde, Uluslararası İlişkilere Giriş. Küre Yayınları.
- Deniz, T. (2013). Arap Baharı ve Türkiye: Siyasi Coğrafya Açısından Bir Değerlendirme. Doğu Coğrafya Dergisi, 18(29), 65-78.
- Dinç, C. (2018). Avrupa Birliği'nin ve Üç Büyük Üyesinin Arap Baharı'na Yaklaşımları. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), 1-33.
- Djalılı, M. R., & Kellner, T. (2013). Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye. (H. Güreli, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Doster, B. (2013). Arap Baharı'ndan Demokrasi Beklemek. Ortadoğu Analiz, 5(50), 55-60.
- Doster, B. (2014). Arap Baharı Üzerinden Avrasya-Atlantik Rekabetini Yorumlamak. A. Sandıklı, & E. Kaya içinde, Ortadoğu'da Değişim ve Türkiye (s. 350-380). İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Duman, S. (2005). Ortadoğu Krizleri ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 9(35), 313-332.
- Duran, B., & Ardıç, N. (2017). Arap Baharı. Ş. Kardaş, & A. Balcı içinde, Uluslararası İlişkilere Giriş (s. 680-752). İstanbul: Küre Yayınları.
- Dünya Bankası (2007). Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi: 2007 Ekonomik Kalkınma ve Görünüm - İş Yaratma ve Yüksek Büyüme, Washington DC.
- Efe, H. (2010). Türkiye'nin AB'nin Enerji Arz Kaynaklarını Çeşitlendirme Politikalarına Muhtemel Katkıları, 3. Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri Enerji Güvenliği, Beykent Üniversitesi Yayınları.
- Egypt – Religions. (2020). Temmuz 9, 2020 tarihinde <http://www.nationsencyclopedia.com/Africa/Egypt-RELIGIONS.html> adresinden alındı
- Elmas B. (2012). Ortadoğu'daki Enerji Kaynaklarının Önemi ve Türkiye Üzerinden Taşınması ile Türkiye'nin Kazandığı Jeopolitik Konum, T.C. Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ercan, B. (2009). Oluşturmacılık Üzerine Bir Deneme. H. Çomak içinde, Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış. Umuttepe Yayınları.

Erdönmez, H. (2010). Avrupa Devletlerinin Ortadoğu Politikası ile Abd'nin Büyük Ortadoğu Projesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ereker, F. (2013, Kış). Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu. Uluslararası İlişkiler, 9(36), 45-71.

Erkal, Z. E. (2007). Bilgi Çağı ve Entelektüel Varlıklar. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezleri Konferansı, (s. 68-78).

Ermağan, İ. & Gümüş, B. (2014). Katar Dış Politikası ve Arab Baharı. CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2), 300-320.

Erol, M. S. (2007). 11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve Dört Tarz-ı Siyaset, Akademik Bakış, 1(1), 33-55.

Faroog, S., Bukhari, S., & Ahmed, M. (2017, January). Arab Spring and the Theory of Relative Deprivation. International Journal of Business and Social Science, 8(1), 120-135.

Fierke, K. (2010). Constructivism. In International Relations Theories (Eds. Dunne, T. ve Kurki, M.). Oxford University Press, New York.

Finnemore, M. (1996). National Interests in International Society. Ithaca & London: Cornell University Press.

Finnemore, M., & Sikkink, K. (1998). International Norm Dynamics and Political Change. International Organization, 52(4), 887-917.

Fox News. (2011). Violence in Bahrain Provides U.S. with Latest Foreign Policy Challenge. <https://www.foxnews.com/politics/violence-in-bahrain-provides-u-s-with-latest-foreign-policy-challenge>.

Gangs with clubs attack Bahrain newspaper. (2011, March 15). Temmuz 10, 2020 tarihinde <http://www.abc.net.au/news/201103-15/gangs-with-clubs-attack-bahrain-newspaper/2656814> adresinden alındı

Genugten, S. V. (2016). Libya in Western Foreign Policies. London: Palgrave Macmillan.

Gerges, F. A. (2014). Yeni Ortadoğu: Arap Dünyasında Protesto ve Devrim. (M. İ. Saylık, & T. Demirtaş, Çev.) İstanbul: İyidüşün Yayınları.

Goldstein, J., & Keohane, R. O. (1993). Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutional and Political Change. Ithaca: Cornell University Press.

Gould, H. D. (1998). What is at Stake in the Agent-Structure Debate? V. Kubalkova, N. Onuf, & P. K. Nicholas içinde, International Relations In A Constructed World (s. 79-98). New York: M. E. Sharpe.

Göçer, İ. & Çınar, S. (2014). Arap Baharı'nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri, Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(10), 51-68.

Göngen, M. (2014, Aralık). Arap Baharı Karşısında ABD'nin Tutumu. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi(33), 1-21.

Gözen, R. (2011). Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Açıklamak ve Anlamak. Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), 1-25.

Gül, M. (2016). Modern Ortadoğu'nun Oluşumu. Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi, 12(1-2), 57-76.

Gümü, Ş. D. (2018). Tek Parti Dönemi Ortadoğu ile İlişkiler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Günel, A. (2004). Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye. Ege Academic Review(4), 156-164. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423877163.pdf> adresinden alındı

Günel, A. (2019). ABD'nin 1974 Kıbrıs Askeri Darbesindeki Rolü. OPUS, 9(10), 2168-2207.

Güneş, B. (2018). Libya İç Savaşı ve Kriz Yönetimi. Güvenlik Bilimleri Dergisi, 7(2), 263-291.

Gürbüz, M. V. (2003). Petrol, Petrol Politikaları ve Ortadoğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı, Avrasya Dosyası, 9(1), 133-168.

Habermas, J. (1992). The Structural Transformation of the Public Sphere. Polity Press.

Hacısalıhoğlu, Y.,2005. Avrasya Jeopolitiği: Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye, Tarihte Doğu Batı Çatışması, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, ss.558

Haşim, M. S. (2013). Gender Perspective on the Arab Spring. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 102, 236-241.

Hogarth, D. G. (1902). The Nearer East. Temmuz 7, 2020 tarihinde New York: D. Appleton and Company: <https://archive.org/details/nearereast00hoga/page/n9> adresinden alındı

Hopf, T. (1998). The Promise of Constructivism in International Relations Theory. International Security, 23(1), 150-180.

Ibish, H. (2011, November). The Bahrain Uprising: Towards Confrontation or Accommodation? A Henry Jackson Society Strategic Briefing. A Henry Jackson Society Strategic Briefing. adresinden alındı

Ishay, M. (2013). The spring of Arab nations? Paths toward democratic transition. Philosophy and Social Criticism, 39(4-5), 373-383.

İnal, M. (2021). Yüksek Lisans Tezi, Güvenlik ve Sosyal İnşacılık Bağlamında Suriye Savaşı Örneği, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane.

İnat K., ve Balcı A., (2007), “Dış Politika: “Gelenekselden” Post-Moderne Teorik Perspektifler”, Zeynep Dağı, Uluslar arası Politikayı Anlamak içinde, İstanbul: Alfa Yayınevi.

Jackson, R., & Sorensen, G. (2013). Introduction to International Relations. Birleşik Krallık: Oxford University Press.

Jepperson, R. L., Wendt, A., & Katzenstein, P. J. (1996). Norms, identity, and culture in national security. The culture of national security: Norms and identity in world politics, 33, 34.

Jerwis, R. (1976). Perception and Misperception in International Politics. Princeton University Press.

Kalaycı, R. (2018). Uluslararası Sistemin, Siyasal Kültürün ve Rejimin/Devlet Yapısının Dış Politikaya Etkileri: İran, Mısır, Suudi Arabistan, Türkiye. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Kapan, İ. (2012). Ortadoğu’da Bahar Sancısı. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Karacasulu, N. (2014). Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları. T. Arı içinde, Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar (s. 105-106). Dora Yayınları.

Karagül, S. (2017). Ortadoğu’da İttifak İlişkilerindeki Dönüşüm: Arap Baharı Sonrası Kırılgan İttifaklar. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 5, 263-297

Karakoç, J. (2013). Konstrüktivizmde Dış Politika ve Etnik Kimlikler. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 28(2), 131-160.

Katzenstein, P. J. (1996). The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics. New York: Columbia University Press.

Kaya, S. (2008). Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63(3), 83-111.

Keyman, E. F. (1996). Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya. A. Eralp içinde, Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar (s. 227-228). İletişim Yayınları.

Keyman, E. F. (2009). Kimlik ve Demokrasi. A. Eralp içinde, Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar (s. 219-220). İstanbul: İletişim Yayınları.

Khouri, R. G. (2013). Drop the Orientalist term ‘Arab Spring’. <http://www.dailystar.com.lb/Opinion/Columnist/2011/Aug-17/Drop-the-Orientalist-term-Arab-Spring.ashx#axzz2NqQ2asE2> adresinden alındı

Kılıç, D., (2008), Ortadoğu' nun Dini Jeopolitiği ve Günümüze Yansımaları Üzerine Bir Deneme, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:13/1, ss.66

Kırık, A. M. (2012). Arap Baharı Bağlamında Sosyal Medya Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(3), 87-98.

Kışlakçı, T. (2012). Arap Baharı (s.71). Mana Yayınları

Kibaroglu, M. (2011). Arap Baharı ve Türkiye. ADAM Akademi(2), 26-36.

King, S. J. (2020). The Arab Winter: Democratic Consolidation, Civil War, and Radical Islamists. Cambridge: Cambridge University Press.

Kiraz, N. (2007). Soğuk Savaştan Günümüze ABD'nin Orta Asya Türk Dünyasındaki Din Politikaları. Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi, 156-164. http://isamveri.org/pdfdrgr/D02918/2007_3-4/2007_3-4_KIRAZN.pdf adresinden alındı

Klotz, A., & Linch, C. (2007). Strategies for Research in Constructivist International Relations. New York: M. E. Sharpe.

Kocaoğlu, M. (1995). Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Koçak, K. A. (2012). Yasemin Devrimi'nden "Arap Baharı"na Tunus. Yasama Dergisi(22), 23-61. http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2012/sayi22/22-61.pdf adresinden alındı

Kor, Z. T. (2016). "Arap Baharı ve göz ardı edilen sonuçları" <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-bahari-ve-goz-ardi-edilen-sonuclari>

Kor, Z., T. (2016). <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-bahari-ve-goz-ardi-edilen-sonuclari>, (Erişim Tarihi: 03.11.2021).

Koraltan, F. H. (2016). Realizm Kuramı Çerçevesinde Arap Baharı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koslowski, R., & Kratochwil, F. V. (1994). Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System. International Organization, 48(2), 215-247.

Kowert, P. A. (1998). National Identity: Inside and Out. Security Studies, 8(23), 1-21.

Köybaşı, S. (2014). Yeni Tunus Anayasası'nın Yazım Süreci Ve Sürecin Sonuca Yansıması. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Krasner, S. D. (1999). Sovereignty, Organized Hypocrisy. New Jersey: Princeton University Press.

Kubalkova, V. (2001). *Foreign Policy, International Politics, and Constructivism*. V. Kubalkova içinde, *Foreign Policy in A Constructed World*. New York: M. E. Sharpe.

Kurubaş, E. (2011). *Arap Dünyasında Otoriter Rejimler ve Devrim Dalgası: Değişim Mümkün mü?* *Adam Akademi*, 1(1), 101-128.

Kuş, Ö. (2014). *Suriye Muhalefetinin Siyasal Görünümü: Geriye Dönük Bir Analiz*. Ankara: ORSAM Yayınları.

Küçük, M. (2014). *Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık*. R. Gözen içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 334-335). İletişim Yayınları.

Küçükkeleş, M. (2013). *AB'nin Ortadoğu Politikası Ve Arap Baharına Bakışı*. Ankara: SETA Yayınları.

Lackner, H. (2017). *Yemen in Crisis: Autocracy, Neo-Liberalism and the Disintegration of a State*. London: Saqi Books.

Laçiner, S. (2007). *Ortadoğu Diye Bir Yer Var mı?*, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 3(10) 153-155.

Legrenzi, M. (2011). *The GCC and the International Relations of the Gulf. Diplomacy, Security and Economy Coordination in a Changing Middle East*. London: Tauris.

LeVine, M., & Eletrebi, A. (2012, April 11). *The labour movement and the future of democracy in Egypt*. Temmuz 9, 2020 tarihinde <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2012/04/20124117523568936.html> adresinden alındı

Lewis, A. (2015). *Security, Clans and Tribes: Unstable Governance in Somaliland, Yemen and the Gulf of Aden*. London: Palgrave Macmillan.

Lewis, B. (2000). *Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği*. Çev.: Mehmet Harmancı, İstanbul: Sabah Kitapları.

Lewis, B. (2006). *Ortadoğu* (3. b.). (S. Y. Kölay, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Lindsey, U. (2011, October 10). *Bahrain Cracks Down on Student Protesters With Harsh Sentences*. Temmuz 10, 2020 tarihinde <https://www.chronicle.com/article/Bahrain-Cracks-Down-on-Student/129335> adresinden alındı

List of Muslim majority countries. (2020). Temmuz 9, 2020 tarihinde https://nosharia.wordpress.com/list-of-muslim-majoritycountries-with-sectstategovernment/#cite_note-87 adresinden alındı

Lynch, M. (2011, October 27). *What the Libya intervention achieved*. Temmuz 10, 2020 tarihinde <http://foreignpolicy.com/2011/10/27/what-the-libya-intervention-achieved/> adresinden alındı

Maalouf, A. (1997). Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri (2. b.). (M. A. Kılıçbay, Çev.) İstanbul: Telos Yayıncılık.

Maleki, A. (2011). Uprisings in the Region and Ignored Indicators, <http://www.payvand.com/news/11/feb/1080.html>, (Erişim Tarihi: 03.11.2021).

Meltz, D. (2016, March 29). Civil Society in the Arab Spring: Tunisia, Egypt and Libya Boulder: Dept. of Political Science. Unpublished Thesis. University of Colorado.

Memiş, M. (2002). Kaynayan Kazan Ortadoğu. Konya: Çizgi Kitabevi.

Mengi, G. (2011), "Tahran Gösterisi", <http://haber.gazetevatan.com/0/9928/4/Haber>, (Erişim Tarihi: 03.11.2021).

Mercan, M. H. (2012). Suriye Rejim ve Dış Politika. İstanbul: Açılım Kitap.

Meriç, C. (1980). Kırk Ambar. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Meriç, Ö. (2009). Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Bağdat Paktı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Merzuki, M. (2019). Arap Dünyasının Krizleri. (Z. T. Kor, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.

Momani, B. (2019, April 10-12). The Arab Spring is Genuine Revolution, But a Bumpy and Arduous Road Ahead. The Institute for New Economic Thinking and the Centre for International Governance Innovation (CIGI) Annual Meeting, Panel: Worldwide Revolutions: Is History Repeating Itself?, 5-6.

Ncube, M., & Anyanwu, J. C. (2012). Inequality and Arab Spring Revolutions in North Africa and the Middle East. Africa Economic Brief, 3(7), 24.

Ogbonnaya, U. M. (2013). Arab Spring in Tunisia, Egypt and Libya: A Comparative Analysis of Causes and Determinants. Alternatives Turkish Journal Of International Realitions, 12(3), 15-26.

Oğuzlu, T. (2011). Arap Baharı ve Yansımaları. Ortadoğu Analiz, 3(36), 8-16. https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/1tarik.pdf adresinden alındı

Onuf, N. (1989). World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations. University of South Carolina Press. Columbia.

Onuf, N. (1994). The Constitution of International Society. European Journal of International Law, 5(1), 1-19.

Onuf, N. (1998). Constructivism, A User's Manual. N. O. V. Kubalkova içinde, International Relations in A Constructed World (s. 58-78). New York: M. E. Sharpe.

Orhan, D. D. (2013). Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği. Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1-2), 17-29.

<https://stratejikoperasyon.files.wordpress.com/2014/08/ortadounun-krizi-arap-baharve-demokrasinin-gelecei.pdf> adresinden alındı

Örtlek, M. (2013). Bahreyn'e Arap Baharı Gelir mi? Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(2), 267-277.

Özdem, G. A., (2016). Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, Elazığ, ss. 52-63

Özev, M., H. (2013). "Eleştirel Teori Olarak Konstrüktivizm", Editör: Çomak, H. ve C. Sancaktar., Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Özkoç, Ö. (2014). Mısır Devrimini Anlamak. Y. Yıldırım, & Y. Atlıoğlu içinde, Değişen Ortadoğu'da Değişmeyen Sorunlar Irak İşgalinden Arap Baharı'na (s. 42-67). Bursa: Dora Yayınları.

Özlem, K. (2017). Sosyal İnşacılığın Temel Varsayımları İtibarıyla Güvenlik Yaklaşımı Ve Avrupa Birliği'nin Balkanlar Genişlemesi. In Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları Ve Sorunlarına Temel Yaklaşımlar (Pp. 205-222). Transnational Press London.

Öztoprak, P. (2012). Ortadoğu'nun Demokratikleşme Süreci ve Türkiye. Akademik Analiz, 9-14.

Öztürkler, H. 2009. Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomi- Politik Bir Değerlendirmesi, Ortadoğu Analiz Dergisi, Sayı: 7-8, ss. 74-79

Öztürkler, H. (2014). Arap Baharının Ekonomik Analizi. Akademik Ortadoğu Dergisi, 8(2), 1-16.

Öztürkler, M. (2010). Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi. History Studies 2 , 325-351. http://www.historystudies.net/dergiayrinti/arap-ulkelerindeosmanli-idaresi_181 adresinden alındı

Paksoy, S., Paksoy, H. M., & Alancıoğlu, E. (2013). Küreselleşmenin sosyo-politik etkileri: Arap baharı. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12(46), 2-15.

Peretz, D. (1983). The Middle East Today. Temmuz 7, 2020 tarihinde New York: Praeger: <https://archive.org/stream/middleeasttoday00pere#mode/2up> adresinden alındı

Phillips, C., & Valbjørn, M. (2018). 'What is in a name?': The role of (different) identities in the multiple proxy wars in Syria. Small Wars & Insurgencies, 29(3), 414-433.

Pirinççi, F. (2012, Nisan 9). Mısır'daki Değişim ve Bölgesel Etkileri. Temmuz 9, 2020 tarihinde Politik Akademi: <http://politikakademi.org/2012/04/misirdaki-degisim-ve-bolgesel-etkileri/> adresinden alındı

Popular Protest in North Africa and the Middle East: Making Sense of Libya. (2011, June 6). Temmuz 10, 2020 tarihinde <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/190-crisis-in-libya/3513-international-crisisgroup-popular-protest-in-north-africa-and-the-middle-east-making-sense-of-libya-> adresinden alındı

Price, R., & Reus-Smit, C. (1998). Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism. *European Journal of International Relations*, 4(3), 259-294.

Reich, D. (2011). A Social Media Revolution? Tunisians Weigh In. Temmuz 10, 2020 tarihinde <https://sixestate.com/a-social-mediarevolution-tunisians-weigh-in/> adresinden alındı

Reus-Smit, C. (2002). Imagining society: constructivism and the English School. *British Journal of Politics and International Relations*, 4(3), 487-509.

Reus-Smit, C. (2013). Konstrüktivizm. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çev., Muhammed Ağcan ve Ali Aslan, Küre Yayınları, İstanbul.

Reuters. (2019). ABD: Suriye’de artık IŞİD’in elinde hiç toprak parçası kalmadı. <https://tr.euronews.com/2019/03/22/abd-destekli-kurt-gucleri-isid-i-suriye-deki-son-kalesinde-teslim-olmaya-zorluyor> adresinden alındı

Rozsa, N. E. (2012). The Arab Spring Its Impact on the Region and on the Middle East Conference. *Academic Peace Orchestra Middle East- Policy Brief*(9/10), 1-20.

Ruggie, J. G. (1998). *Constructing the Global Polity: Essays on International Institutionalization*. London: Routledge.

Ruggie, J. G. (1998). What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge. *International Organization*, 52(4), 855-885.

Rumelili, B. (2015). Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımlar ve Vaatler. *Uluslararası İlişkiler*, 12(46), 169-185.

Sağsen, İ. (2011). Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması. *Ortadoğu Analiz*, 3(31-32), 57-64. https://www.academia.edu/14329192/Arap_Bahar%C4%B1_T%C3%BCrk_D%C4%B1_Politikas%C4%B1_ve_D%C4%B1_Alg%C4%B1lamas%C4%B1 adresinden alındı

Sakin, S., & Deveci, C. (2011). Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme. *History Studies International Journal of History*, 3, 282-293.

Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918’e*. İstanbul: İmge Kitabevi.

Sander, O. (2016). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü* (10. b.). Ankara: İmge Kitabevi.

- Sander, O. (2002). *Siyasi Tarih: 1918-1994*, İmge Kitapevi, Ss.300
- Sandıklı, A. (2011). *İran, Şii Hilali ve Arap baharı*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Schmitz, C. (2012). *Building A Better Yemen*. <https://carnegieendowment.org/2012/04/03/building-better-yemen-pub-47708> adresinden alındı
- Smit, C. R. (2005). *Constructivism,*” Theories of International Relations. New York: Palgrave Macmillan Publications.
- Snyder, R., Bruck, H. W., & Sapin, B. (2002). *Foreign Policy Decision Making (Revisited)*. London: Palgrave Macmillan.
- Sputnik News. (2017). *Libya'nın doğusunda kadınların tek başına yurtdışına seyahat etmesi yasaklandı*. Temmuz 10, 2020 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/afrika/201702211027314081-libyanin-dogusunda-kadinlarin-tek-basina-/> adresinden alındı
- Sürücüoğlu, O. (2017). *Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(4), 603-628.
- Şahin, M. (2011). *1950-1960 Arap Devrimi- 2011 Arap Baharı Benzerlik ve Farklılıklar*. Mülkiye Dergisi, 35(272), 81-92.
- Şahin, M. (2012). *Syrian dispute in the context of structural constructivism*. Aksaray üniversitesi İİBF Dergisi, 2 (2), 19-26.
- Şen, Y. (2013). *Suriye’de Arap Baharı*. Yasama Dergisi(23), 55-79.
- Şir, A. Y. (2009). *Rusya Federasyonu’nun Ortadoğu Politikası Çerçevesinde Gazze Krizine Yaklaşımı, Ortadoğu Analiz*, 1(2), 29-38.
- Talay, N. (2010). *Ortadoğu’da Stratejik Hesaplar ve Değişim Rüzgarı*, Politika Dergisi, 23, 48-53.
- Taştekin, F. (2020). *Arap Baharı'nın 10 yılında 10 ülkenin hikâyesi: Ekmek, özgürlük ve onur kavgasından geriye ne kaldı?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55331196>, (Erişim Tarihi: 03.11.2021).
- Teletar, G. (2012). *Değerler ve Çıkarlar İkileminde ABD’nin Arap Baharı’na Yönelik Politikası*. Uluslararası Hukuk ve Politika, 8(29), 58-85.
- Teti, A. (2004). *A Role in Search of a Hero: Construction and the Evolution of Egyptian Foreign Police 1952-1967*. Journal of Mediterranean Studies, 14(1), 77-105.
- Tokyay, M. (2019). *Suriye’de köşeye sıkışan IŞİD’in uyuyan hücreleri Türkiye’ye tehdit*. <https://tr.euronews.com/2019/02/16/isid-ve-pyd-terror-saldirilarinda-isbirligine-gidebilir> adresinden alındı

Tunisia. (2011, September 6). Government Lifts Restrictions on Women's Rights Treaty To Complete Process, Revise Laws to Remove Discriminatory Provisions. Temmuz 10, 2020 tarihinde <https://www.hrw.org/news/2011/09/06/tunisia-government-lifts-restrictions-womensrights-treaty> adresinden alındı

Turan, A. (2010). Hazar Havzası'nda Enerji Diplomasisi, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, BİLGESAM, 2(2), 43-72.

Turan, Ö. (2003). Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu. Yeni Şafak Gazetesi.

UNHCR. (2011). Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor. <https://www.refworld.org/publisher,USDOS,,BGD,50ffbce4db,,0.html> adresinden alındı

Uriel, A. (2011). What Is the Arab Third Estate? https://www.huffpost.com/entry/what-is-the-arab-third-es_b_832628 (Erişim Tarihi: 03.11.2021).

Violence in Bahrain Provides U.S. With Latest Foreign Policy Challenge. (2011, March 16). Temmuz 10, 2020 tarihinde <http://www.foxnews.com/politics/2011/03/16/violence-bahrain-provides-latest-foreign-policychallenge.html> adresinden alındı

Viotti, P., & Kauppi, M. V. (2012). International Relations Theory. Boston: Longman.

Walt, S. (1998). "Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram", Foreign Policy: Bilginin Ufukları. (B. Çalı, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Waltz, K. (1979). Theory of International Politics. California: Addison-Wesley Publishing Company.

Wendt, A. (1987). The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. International Organization, 41(3), 335-370.

Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. International Organization, 46(2), 391-425.

Wendt, A. (1994). Collective Identity Formation and the International State. The American Political Science Review, 88(2), 384-396.

Wendt, A. (1995). Constructing International Politics. International Security, 20(1), 1-75.

Wendt, A. (1999). Social Theory of International Politics. Cambridge: Cambridge University Press.

Wendt, A. (2013). Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası. Uluslararası İlişkiler, 10(39), 3-43.

Yavuz, S. B. (2003). 1992 Yılında Ortadoğu' Da Uluslararası Petrol Rekabeti, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı:2, ss.111

YDH. (2012). Yakın Doğu Haber. Temmuz 9, 2020 tarihinde Kürt Ulusal Konseyi ve PYD Yönetim Konusunda Anlaştı: http://ydh.com.tr/HD10497_kurt-ulusal-konseyi-ve-pyd-yonetimkonusunda-anlasti.html adresinden alındı

Yemen President of 33 Years Quits Amid Uprising. (2011, November 23). Temmuz 10, 2020 tarihinde <https://newsone.com/1660325/yemen-president-of-33-years-quits-amid-uprising/> adresinden alındı

Yeşilyurt, Y. (2018). Ortadoğu'da Ulus Devlet Formasyonun Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Türkiye. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 8(14), 497-536. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/454914> adresinden alındı

Yıldırım, R. (2013). Arap Devrimleri ve İslamcılar.. www.haber10.com/makale/29744

Yıldırım, Y. (2014). Toplumsal Hareketlerin Gücü ve Arap İsyanları: Siyasal Olanı Yeniden Düşünmek. Y. Yıldırım, & Y. Atlıoğlu içinde, Değişen Ortadoğu'da Değişmeyen Sorunlar (s. 350-385). Bursa: Dora Yayıncılık.

Yılmaz, N. (2011). Arap Baharı. İstanbul: DÜBAM Yayınları.

Zahlan, R. S. (1998). The Making of the Modern Gulf States. Ithaca Press.

Zehfuss, M. (2002). Constructivism in International Relations: The Politics of Reality. Cambridge University Press.

- 7) Professions Requiring Expertise (Judge, Doctor, Lawyer, Engineer, Accountant etc.)
- 8) Large Scale Trade (Import, Export etc.)
- 9) Retired
- 10) Housewife
- 11) Student
- 12) Sportsman, Artist etc.
- 13) Driver
- 14) Military personnel
- 15) Unemployed

D.6.1. When you consider all the individuals living in your household, which of the following intervals matches the total income entering your home before the Arab Spring?

1000 dollars and below	1
Between 1001-1500 dollars	2
Between 1501-2000 dollars	3
2001 dollars and above	4

D.6.2. When you consider all the individuals living in your household, which of the following intervals matches the total income entering your home after the Arab Spring?

1000 dollars and below	1
Between 1001-1500 dollars	2
Between 1501-2000 dollars	3
2001 dollars and above	4

D7. How many people did you live including you in your household in your own country?

.....

D8. In which school are you a student?

.....

D9. In which department are you a student?

.....

D10. In which program are you a student?

Undergraduate	1
Postgraduate	2
Doctorate	3

GENERAL INFORMATION

F1. Which statement best reflects your frequency of following the agenda?

Every day	1
Several times a week	2
Once a week	3
Several times a month	4
Once a month or less	5

F2. What are the tools you use most frequently to follow the agenda?

Television	1
Radio	2
Newspaper	3
Social media tools	4
Internet news sites	5
Other.....	6

F3. How many years have you been living in Turkey?

.....

F4. Why Have you been in Turkey?

I came for educational purposes	1
I came for business purposes	2
I came because of the problems in my country	3
Other	4

Below rate each statement over 5 which means as following 1 "strongly disagree", 2 "disagree", 3 "indecisive", 4 "agree", 5 "strongly agree"

SECTION 1 (NEED)

Poverty in the Middle Eastern countries caused the Arab Spring	1	2	3	4	5
Corruption in Middle Eastern countries caused Arab Spring	1	2	3	4	5
Unemployment in Middle Eastern countries caused Arab Spring	1	2	3	4	5
Lack of government in Middle Eastern countries caused Arab Spring	1	2	3	4	5
Arab Spring was needed	1	2	3	4	5
Lack of democracy and freedom in the Middle Eastern countries caused the Arab Spring	1	2	3	4	5

SECTION 2 (PUBLIC SITUATION)

Before the Arab Spring, the people's purchasing power was better than what the media was offered.	1	2	3	4	5
Democracy and freedom were better than publicly shown before the Arab Spring	1	2	3	4	5
There was no dictatorship regime before the Arab Spring	1	2	3	4	5
Corruption was less than publicly shown before the Arab Spring	1	2	3	4	5
People's safety of life was more than publicly shown before the Arab Spring	1	2	3	4	5
Social rights(Education, Health, Justice in Pay, Security etc.) of the people were more than publicly shown before the Arab Spring	1	2	3	4	5

SECTION 3 (CASE OF COUNTRIES)

Prosperity was high in the Middle East countries before the Arab Spring	1	2	3	4	5
Democracy and freedom existed in the Middle East countries before the Arab Spring	1	2	3	4	5
There was political stability in the Middle East countries before the Arab Spring	1	2	3	4	5
Before the Arab Spring, middle eastern countries did not have land, sea and airspace problems with their neighbors.	1	2	3	4	5
Domestic investments were higher in Middle Eastern countries before the Arab Spring	1	2	3	4	5
Foreign political relations were smooth in Middle East countries before the Arab Spring	1	2	3	4	5
Before the Arab Spring, income inequality was less in Middle Eastern countries.	1	2	3	4	5

SECTION 4 (INSOLUBILITY)

Arab Spring changed from freedom struggle to civil war	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

After the Arab Spring, no legitimate government was formed in the Middle Eastern countries.	1	2	3	4	5
Democracy and freedom did not increase in the Middle East countries after the Arab Spring	1	2	3	4	5
The demands of the people (Political and Democratic Freedom, Fair Wage Distribution, Justice in Tax, Freedom of Expression, Justice in Wages) in the Middle East countries were not met after the Arab Spring	1	2	3	4	5
Administrators failed to rule the country after the Arab Spring	1	2	3	4	5
Arab Spring did not provide the desired result	1	2	3	4	5

SECTION 5 (POLICIES)

Especially in the events in Syria, the UN was inadequate in humanitarian aid.	1	2	3	4	5
Especially in the events in Syria, the UN has been ineffective in mediation.	1	2	3	4	5
Especially in the events in Syria, the UN has avoided taking an active role	1	2	3	4	5
Especially in the events in Syria, the UN has primarily focused on the interests of the member states.	1	2	3	4	5
Especially in the events in Syria, Turkey has been inadequate in humanitarian aid.	1	2	3	4	5
Especially in the events in Syria, Turkey was ineffective in mediation.	1	2	3	4	5
Especially in the events in Syria, Turkey has avoided taking an active role.	1	2	3	4	5
Especially in the events in Syria, Turkey primarily focused on its profit.	1	2	3	4	5

SECTION 6 (WEST EFFECT)

The Arab Spring is a situation created by western powers in order to increase their dominance in the region.	1	2	3	4	5
The Arab Spring is an imposition of the West.	1	2	3	4	5
If the Western powers had no influence, the Arab Spring would have achieved its true goal of democracy and freedom.	1	2	3	4	5
Western powers have secret plans for the Middle East.	1	2	3	4	5

SECTION 7 (CHANGING REGIME PERCEPTION)

There was a great disappointment after the Arab Spring. Arab youth's sense of belonging to their homeland has weakened.	1	2	3	4	5
Uprisings against the regime after the Arab Spring turned into Shia-Sunni conflicts.	1	2	3	4	5

After the Arab Spring the political groups, that rebelled against the regime could not get what they wanted and this caused divisions.	1	2	3	4	5
Political groups that formed after the Arab Spring caused security problems.	1	2	3	4	5

